

07.2021

διαΝΕΟσις

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων

Το νέο πλαίσιο για την προσχολική αγωγή των παιδιών 0-4 στην Ελλάδα

Κωνσταντίνος Μεγήρ, Δρ. Φαίη Μακαντάση,
Δρ. Άγις Τερζίδης, Αλέξια-Αρσινόη Βουρδουμπά,
Γεωργία Μπέρτου, Γιούλα Μπλέσιου,
Ελίντα Καλπογιάννη, Μαρί Τζανικιάν,
Μάρκος Ζάγκας-Τσακίρης, Όλγα Κουνάρη,
Ελένη Γερούλανου, Ειρήνη Συνανίδου

Ιούλιος 2021

Ομάδα έργου

Ο **Κωνσταντίνος Μεγήρ** (Costas Meghir, Ph.D) είναι Καθηγητής Οικονομικών στο Yale University στην έδρα "Douglas A. Warner III" με ερευνητικό έργο, μεταξύ άλλων, στο ανθρώπινο κεφάλαιο, την παιδική ανάπτυξη και τα κοινωνικά προγράμματα πρόνοιας (ιστοσελίδα: <https://economics.yale.edu/people/faculty/costas-meghir>).

Η Δρ. **Φαίη Μακαντάση** είναι Επικεφαλής Ερευνών στη διαΝΕΟσις και Διδάσκουσα στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΟΠΑ) και στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Ο Δρ. **Άγις Τερζίδης** είναι παιδίατρος, με εξειδίκευση στη δημόσια υγεία, την επιδημιολογία και την προληπτική ιατρική.

Η **Αλέξια-Αρσινόη** Βουρδουμπά είναι ψυχολόγος-ψυχοθεραπεύτρια με εξειδίκευση στην ψυχολογία της Υγείας.

Η **Γεωργία Μπέρτου** είναι λογοθεραπεύτρια με εξειδίκευση στην έρευνα της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Η **Γιούλα Μπλέσιου** είναι νηπιαγωγός και ειδικός παιδαγωγός με ειδίκευση στις δυσκολίες που αφορούν τη συμπεριφορά, το συναίσθημα και την κοινωνικοποίηση.

Η **Ελίνα Καλπογιάννη** είναι παιδιατρική εργοθεραπεύτρια και επιστημονική υπεύθυνη της ΑΜΚΕ ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ. Είναι υποψήφια διδάκτωρ του Institute of Education, University of Reading, με ειδίκευση στο παιχνίδι στα πλαίσια προσχολικής αγωγής.

Η **Μαρί Τζανικιάν** είναι διδάκτορας σχολικής και συμβουλευτικής ψυχολογίας με ειδίκευση στην κλινική ψυχολογία παιδιού και εφήβου. Είναι Επίκουρη Καθηγήτρια ψυχολογίας και συντονίστρια του μεταπτυχιακού προγράμματος εφαρμοσμένης εκπαιδευτικής ψυχολογίας στο Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδας.

Ο **Μάρκος Ζάγκας-Τσακίρης** είναι περιβαλλοντολόγος με ειδίκευση στην περιβαλλοντική εκπαίδευση (MA Environmental Education, Melbourne University) και στην παιδαγωγική του Σχολείου του Δάσους.

Η **Όλγα Κουνάρη** είναι Κλινικός Διαιτολόγος (Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο), Master of Science in Clinical Nutrition (New York University, USA), πιστοποιημένη (Registered Dietitian Nutritionist) από την Αμερικάνικη Ακαδημία Διατροφής-Διαιτολογίας με εξειδίκευση στη διαχείριση βάρους παιδών και εφήβων.

Η **Ελένη Γερουλάνου** είναι νηπιαγωγός με ειδίκευση στη μουσειακή εκπαίδευση (Σχολή Νηπιαγωγών Αθηνών, BU Wheelock College of Education and Human Development).

Η **Ειρήνη Συνανίδου** είναι βρεφονηπιοκόμος.

Περιεχόμενα

Ομάδα έργου.....	2
Επιτελική Σύνοψη	6
Εισαγωγή.....	10
1 Γιατί είναι σημαντική η προσχολική αγωγή;.....	14
1.1 Αναπτυξιακά οφέλη.....	15
1.2 Οφέλη για τη μετέπειτα εκπαίδευση και πορεία	17
1.3 Κοινωνικά και οικονομικά οφέλη	19
2 Τι συμβαίνει στην Ελλάδα	21
2.1 Θεσμικό και νομικό πλαίσιο για την προσχολική αγωγή και φροντίδα στην Ελλάδα.....	22
2.2 Το υφιστάμενο πλαίσιο για την προσχολική αγωγή και φροντίδα στην Ελλάδα.....	25
3 Τι συμβαίνει σε άλλες χώρες	27
4 Πρόταση για ένα νέο ελληνικό πλαίσιο προσχολικής αγωγής	32
4.1 Περιγραφή του προτεινόμενου πλαισίου	34
4.2 Οι αξίες, οι πτυχές και οι διαδρομές του νέου πλαισίου για την προσχολική αγωγή.....	36
4.3 Απαραίτητα συστατικά του πλαισίου: Παιδιά, γονείς, παιδαγωγοί, άλλοι επαγγελματίες	43
4.3.1 Αναπτυξιακή ανίχνευση και συμπερίληψη στις δομές προσχολικής αγωγής.....	43
4.3.2 Οι γονείς συνοδοιπόροι στην παιδαγωγική πρακτική.....	46
4.3.3 Οι παιδαγωγοί και ο ρόλος τους	47
4.4 Κανόνες λειτουργίας, αναλογίες παιδιών-παιδαγωγών, συνολικά μεγέθη τμημάτων.....	49
4.5 Πρόγραμμα λειτουργίας του βρεφονηπιακού σταθμού με δραστηριότητες, δομημένο και μη δομημένο παιχνίδι για όλη την ημέρα ανά ηλικιακή ομάδα	52
4.5.1 Γενικές παραδοχές και στόχοι.....	52

4.5.2	Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα για βρέφη έως 12 μηνών	54
4.5.3	Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα για βρέφη 12 έως 24 μηνών	56
4.5.4	Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα για παιδιά 2 έως 4 ετών	57
5	Βασικά στοιχεία του προτεινόμενου προγράμματος	59
5.1	Το παιχνίδι στην προσχολική αγωγή	60
5.2	Το παιχνίδι μέσα στην τάξη: χώρος, γωνιές και υλικά	63
5.3	Το παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο	66
5.4	Γλώσσα, επικοινωνία: η σημασία της ανάγνωσης και της αφήγησης	70
5.5	Δημιουργικότητα και αισθητική καλλιέργεια	74
5.6	Η διατροφή	76
5.7	Ο ύπνος	78
6	Εκπαίδευση και υποστήριξη παιδαγωγών	79
6.1	Σχεδιασμός της εκπαίδευσης των παιδαγωγών	81
6.1.1	Εργαστήρια παιδαγωγικής	81
6.1.2	Υλοποίηση του προγράμματος στην πράξη	84
6.2	Οι μέντορες και ο ρόλος τους	85
7	Διαμορφώνοντας μια νέα πραγματικότητα για όλα τα παιδιά 0 έως 4 ετών: Το πλαίσιο «Κυψέλη» στο διηνεκές	87
	Βιβλιογραφία-Πηγές:	90
	Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	90
	Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	100
	Παραρτήματα	103
	Παράρτημα 1: Τι συμβαίνει στην Ελλάδα, συγκεκριμένες προτεινόμενες αλλαγές στην προσχολική αγωγή.	104
	Παράρτημα 2: Αναλυτικά προγράμματα άλλων χωρών	108
	Παράρτημα 3: Ενδεικτικό χρήσιμο υλικό για την εφαρμογή του πλαισίου «Κυψέλη»	117

Επιτελική Σύνοψη

Τα πρώτα χρόνια της ζωής είναι καθοριστικής σημασίας για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, όπως είναι πια γνωστό -μεταξύ άλλων- και από την έρευνα στη νευρολογική επιστήμη. Οι πρώτες εμπειρίες και η διανοητική διέγερση μέσα από το συστηματικά οργανωμένο παιχνίδι και την επικοινωνία παίζουν καθοριστικό ρόλο στην κοινωνικοποίησή τους καθώς και στη μετέπειτα σχολική επιτυχία, ενώ αποτελούν εφαλτήριο για μία επιτυχημένη και παραγωγική ζωή.

Στην Ελλάδα, η προσχολική αγωγή που αφορά στα παιδιά 0 έως 4 ετών είναι σχεδιασμένη και εστιασμένη περισσότερο στη λειτουργική φύλαξη και φροντίδα, παρά στην παιδαγωγική πράξη, με συνέπεια να μην καλύπτει τις συνολικές αναπτυξιακές και μαθησιακές ανάγκες των παιδιών. Επομένως, οι δομές προσχολικής αγωγής (οι βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί) περιορίζονται συχνά στη «φύλαξη» του παιδιού, ενώ θα έπρεπε να αποτελούν τον χώρο στον οποίο το παιδί παίζει, ερευνά και μαθαίνει με χίλιους διαφορετικούς τρόπους, όπως απαιτεί η διανοητική και φυσική ανάπτυξη των παιδιών από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους.

Παράλληλα, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ, το ποσοστό συμμετοχής των παιδιών τριών ετών στην προσχολική εκπαίδευση στην Ελλάδα το 2017 ήταν μόλις 30,4%, ποσοστό χαμηλότερο από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (34,2%) (European Commission, 2019, OECD 2021).

Η χαμηλή συμμετοχή των παιδιών στην προσχολική εκπαίδευση πριν από τα τέσσερα χρόνια, μαζί με την έλλειψη παιδαγωγικής κατεύθυνσης αποτελούν ένα σοβαρό πρόβλημα με πολλαπλό αντίκτυπο στην ανάπτυξη των παιδιών, με συνέπειες στην οικονομική τους πορεία, την ανάπτυξη και την ανισότητα.

Η φροντίδα και η αγωγή που λαμβάνει ένα παιδί από 0 έως 4 ετών είναι θεμελιώδους σημασίας για τη μετέπειτα ανάπτυξη και εξέλιξή του σε όλους τους τομείς. Οι τομείς ανάπτυξης ενός παιδιού αναφέρονται στη γνωστική, γλωσσική, συναισθηματική, κοινωνική, κινητική και σωματική ανάπτυξη. Όταν ένα πλαίσιο με συγκεκριμένο πρόγραμμα εστιάζει στους παραπάνω τομείς ανάπτυξης, προωθεί παράλληλα δεξιότητες και νευροβιολογικές λειτουργίες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας, της κριτικής σκέψης, της επίλυσης προβλημάτων, της αυτονομίας, της ψυχικής ανθεκτικότητας και της συμμετοχής σε μια ομάδα.

Παράλληλα αναπτύσσονται και οι βασικές εκτελεστικές λειτουργίες, οι οποίες καθορίζουν την περαιτέρω ακαδημαϊκή, επαγγελματική αλλά και προσωπική πορεία ενός ατόμου, όπως η εστίαση της προσοχής, ο έλεγχος της παρόρμησης και η γνωστική ευελιξία. Κατά συνέπεια, τα παιδιά που στερούνται ουσιαστικής προσχολικής αγωγής έχει αποδειχθεί ότι είναι πιθανόν να αντιμετωπίσουν μεγαλύτερες ακαδημαϊκές και επαγγελματικές δυσκολίες.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η παροχή δωρεάν ποιοτικής προσχολικής αγωγής και φροντίδας, προσβάσιμης σε όλα τα παιδιά, αμβλύνει τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες.

Επιπλέον, πολλές έρευνες στον τομέα των οικονομικών της εκπαίδευσης καταδεικνύουν ότι είναι σημαντικό οι επενδύσεις στην εκπαίδευση να δίνουν έμφαση στην πρώιμη παιδική ηλικία. Σύμφωνα με τα ευρήματα πολλαπλών ερευνών, η επένδυση στην προσχολική αγωγή έχει από μόνη της μεγάλη απόδοση αλλά και αυξάνει την απόδοση των υπόλοιπων βαθμίδων εκπαίδευσης.

Ως εκ τούτου, προτείνεται ένα νέο πλαίσιο για την προσχολική αγωγή για τα παιδιά 0 έως 4 ετών, μια πρόταση η οποία βασίζεται στη διεθνή έρευνα και πρακτική, προσαρμοσμένη στα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας. Πρόκειται για μία ολιστική πρόταση, με οδηγούς και αποδέκτες ταυτόχρονα τα παιδιά, τους/τις παιδαγωγούς και την οικογένεια. Το πλαίσιο θα εφαρμοστεί αρχικά πιλοτικά, και στη συνέχεια θα υποστηριχθεί η εφαρμογή του σε όλες τις δομές προσχολικής αγωγής. Στην παρούσα έκθεση προτείνεται, επίσης, μια λειτουργική δομή διαχείρισης ανάμεσα στα αρμόδια υπουργεία, με κεντρικό σημείο τη διαμόρφωση ενός Εθνικού Συμβουλίου Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης (ΕΘΣυΠΑ).

Στο προτεινόμενο πλαίσιο περιλαμβάνονται αξίες, πτυχές, παιδαγωγικές πρακτικές και διαδρομές, που καθιστούν πολύ συγκεκριμένη και εφικτή την παροχή ποιοτικής και αναπτυξιακά κατάλληλης προσχολικής αγωγής. Προτείνονται, επίσης, νέα ωρολόγια προγράμματα, τα οποία ανταποκρίνονται στις διανοητικές, γλωσσικές και βιολογικές ανάγκες των παιδιών ως προς το φαγητό, τον ύπνο, τη σωματική άσκηση και το παιχνίδι.

Κεντρική θέση σε αυτό το πλαίσιο έχει το πλούσιο μαθησιακά και με πολυδιάστατο χαρακτήρα οργανωμένο παιχνίδι, καθώς είναι ο φυσικός -και επομένως παιδαγωγικά κατάλληλος- τρόπος για να επεξεργαστεί κάθε παιδί νέες έννοιες, αντικείμενα και να εξερευνήσει την κοινωνικότητα, τα συναισθήματα και τον κόσμο γύρω του. Ομοίως, προωθείται το παιχνίδι στους εξωτερικούς χώρους ως σημαντικός παράγοντας για την ανάπτυξη της ψυχικής και σωματικής υγείας των παιδιών. Επιπλέον, προωθείται η σύνδεση των παιδιών με την κοινότητα μέσα από επισκέψεις και πολιτιστικές δράσεις που ενισχύουν τη διαπολιτισμικότητα.

Το προτεινόμενο πλαίσιο για την προσχολική αγωγή παρέχει πρόγραμμα και υλικά, τα οποία δίνουν τα κατάλληλα ερεθίσματα για την ανάπτυξη των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, συμπεριλαμβάνει -με τις απαραίτητες προσαρμογές για την Ελλάδα- τη μέθοδο και τα υλικά από το πρόγραμμα Reach Up and Learn© που έχει αξιοποιηθεί σε διαφορετικές χώρες για την ανάπτυξη της προφορικής επικοινωνίας ανάμεσα σε παιδιά και παιδαγωγούς και αποτελεί εργαλείο για τη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών. Ταυτόχρονα, οι παιδαγωγικές κατευθύνσεις του πλαισίου παρέχουν τη δυνατότητα στους/στις παιδαγωγούς να καινοτομήσουν, αναπτύσσοντας νέα εργαλεία και πρακτικές στην καθημερινότητά τους.

Ο ρόλος των παιδαγωγών θεωρείται καταλυτικός για την ολιστική ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών και θα είναι πρωταρχικής σημασίας. Χωρίς τη συμμετοχή των παιδαγωγών δεν μπορεί να εφαρμοστεί καμία καινοτομία στην εκπαίδευση. Για την υποστήριξη του πολύτιμου έργου τους, προβλέπονται βελτιώσεις στην αναλογία παιδιών/παιδαγωγών, θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση, ενώ εισάγεται ο ρόλος του/της μέντορα που θα υποστηρίζει το έργο τους καθημερινά.

Στον σχεδιασμό του νέου πλαισίου προτείνεται κάθε δομή προσχολικής αγωγής να συνεργάζεται με ειδικούς για την ανάπτυξη των παιδιών και την ψυχική υγεία. Συνεπώς, σχηματίζεται μια ομάδα η οποία θα υποστηρίζει τις δομές και τις οικογένειες, θα εντοπίζει ενδεχόμενες αναπτυξιακές δυσκολίες των παιδιών και θα ανακινεί τη διαδικασία για πρώιμη παρέμβαση.

Σημαντικό ρόλο στο νέο πλαίσιο έχουν και οι γονείς, οι οποίοι μέσω της εποικοδομητικής επικοινωνίας ανατροφοδοτούν τους/τις παιδαγωγούς ενώ παράλληλα υποστηρίζονται ώστε να λειτουργούν βοηθητικά για την αναπτυξιακή εξέλιξη των παιδιών στο σπίτι. Επίσης, προτείνονται δράσεις που συνδέουν τις οικογένειες με τη ζωή στον βρεφονηπιακό-παιδικό σταθμό, προωθώντας έτσι τη δημιουργία μιας κοινότητας.

Με την πιλοτική και σταδιακά καθολική εισαγωγή του πλαισίου αυτού επιχειρείται η δημιουργία μιας κοινής ελάχιστης παροχής για όλα τα πολύ μικρά παιδιά και τις οικογένειες τους, ανεξαρτήτως οικονομικού και κοινωνικού

υπόβαθρου. Έτσι, αναμένεται να αναβαθμιστεί συνολικά η ποιότητα της παρεχόμενης προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα για τις ηλικίες 0 έως 4 ετών, με τα παρακάτω άμεσα και έμμεσα, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα:

- Μεγαλύτερη συμμετοχή παιδιών 0 έως 4 ετών στην προσχολική αγωγή.
- Αναβάθμιση της ποιότητας των βρεφονηπιακών σταθμών με έμφαση στην ολόπλευρη πρώιμη παιδική ανάπτυξη.
- Βελτίωση της διά βίου σωματικής υγείας, μέσα από την ισορροπία διατροφής και φυσικής άσκησης.
- Συνδρομή στις μετέπειτα ακαδημαϊκές επιδόσεις στις επόμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης.
- Υποστήριξη των γονέων για καλύτερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας και υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης γυναικών και ανδρών.
- Περιορισμός των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων και διαμόρφωση των συνθηκών για μια κοινωνία με ευημερία.
- Αναβάθμιση και αναγνώριση του κεντρικού ρόλου και της επαγγελματικής αξίας των παιδαγωγών προσχολικής αγωγής.
- Διαμόρφωση ενός ψυχικά ανθεκτικού πληθυσμού.

Εισαγωγή

Για πολλά χρόνια, οι δομές για τα βρέφη και τα πολύ μικρά παιδιά (0-4 ετών) είχαν αποκλειστική αποστολή τη φροντίδα των βιολογικών αναγκών των παιδιών, με στόχο την αποδέσμευση των γονέων ώστε να μπορούν εκείνοι να εργάζονται. Πολλές άλλες πτυχές της ανάπτυξης των παιδιών αλλά και των κοινωνικών προεκτάσεων μιας σφαιρικής παροχής αγνοούνταν. Η παρούσα έκθεση, με γνώμονα την προστασία των παιδιών, στοχεύει στην υποστήριξη του βέλτιστου συμφέροντός τους.

Οι αρνητικές επιπτώσεις για την ανάπτυξη και τη μετέπειτα πορεία των παιδιών, που συσσωρεύονται εξαιτίας της έλλειψης επαρκούς προσχολικής αγωγής, συνδέονται στενά με σημαντικές κοινωνικές ανισότητες, όπως οι εισοδηματικές και η αδυναμία πρόσβασης στη δημόσια υγεία. Υπάρχουν ολοένα και περισσότερες ενδείξεις ότι, τόσο οι θετικές όσο και οι αρνητικές εμπειρίες της πρώιμης παιδικής ηλικίας μπορούν να έχουν μακροχρόνιες σοβαρές επιπτώσεις στη ζωή ενός ενήλικου ατόμου (Almond and Currie, 2011). Επομένως, όταν τα παιδιά δεν λαμβάνουν τα απαραίτητα ερεθίσματα σε ένα κατάλληλο φροντιστικό περιβάλλον, δεν αναπτύσσονται στο μέγιστο των δυνατοτήτων τους και μπορεί να μείνουν πίσω, έναντι συνομηλίκων τους με καλύτερης ποιότητας φροντίδα. Επιπλέον, η επιστήμη της νευρολογίας έχει δείξει ότι η πλαστικότητα του εγκεφάλου είναι στο μέγιστο κατά τα πρώτα 3-4 έτη της ζωής. Κατά συνέπεια, το περιβάλλον στο οποίο εκτίθενται και τα ερεθίσματα που προσφέρονται στα παιδιά σε αυτό το πρώιμο στάδιο είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξή τους (Lancet, 2007, 2011 και 2016). Όπως υποστηρίζουν οι συγγραφείς των σειρών αυτών, τα παιδιά που λαμβάνουν αρκετά ερεθίσματα μπορούν να φτάσουν στο μέγιστο των αναπτυξιακών δυνατοτήτων τους, ενώ συγχρόνως προετοιμάζονται κατάλληλα για μια επιτυχημένη εκπαίδευση και ζωή εν γένει. Ποικίλα ερευνητικά αποτελέσματα, από αμφότερες τις ανεπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες, έχουν δείξει ότι η προσχολική αγωγή επιφέρει καλύτερα γνωστικά και κοινωνικό-συναισθηματικά αποτελέσματα. Με τη σειρά τους, οι βελτιωμένες γνωστικές και κοινωνικές δεξιότητες βρίσκονται στο επίκεντρο μιας επιτυχημένης εκπαίδευσης, καριέρας και άλλων σημαντικών εκφάνσεων της ζωής, συμπεριλαμβανομένης και της υγείας.

Από την άλλη πλευρά, ανεπαρκής προσχολική αγωγή και αρνητικές εμπειρίες στα πρώτα χρόνια της ζωής ενός παιδιού είναι μία από τις βασικές πηγές κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων. Περαιτέρω έρευνες τόσο στις ανεπτυγμένες (Cunha and Heckman, 2008, Cunha Heckman and Schennach, 2010) όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες (Attanasio, Meghir και Nix, 2020, Attanasio et al., 2020) έχουν καταδείξει τόσο τη σημασία της πρώιμης επένδυσης στα παιδιά, όσο και ένα βασικό χαρακτηριστικό που θα πρέπει να καθοδηγεί την εκπαιδευτική πολιτική: η καλύτερη ποιότητα εμπειριών και εκπαίδευσης σε μικρή ηλικία αυξάνει τις αποδόσεις της επένδυσης στα παιδιά σε μεταγενέστερα ηλικιακά στάδια. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να βλέπουμε την εκπαίδευση στα διάφορα στάδια της παιδικής ηλικίας ως αλληλένδετα (Cunha, Heckman, Lochner και Masterov, 2006).

Στην παρούσα έκθεση προτείνεται ένα υψηλής ποιότητας πλαίσιο προσχολικής αγωγής για παιδιά από 3 μηνών έως και 4 ετών, το οποίο θα είναι προσβάσιμο σε όλους και όλες, χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς. Ο σκοπός είναι να διασφαλίσουμε ότι τα παιδιά από όλα τα κοινωνικό-οικονομικά υπόβαθρα θα έχουν πρόσβαση σε ποιοτική προσχολική αγωγή, που θέτει τα θεμέλια για αυτονομία, αυτοπεποίθηση, χαρούμενη ζωή και επιτυχημένη πορεία στο εκπαιδευτικό σύστημα. Το προτεινόμενο πλαίσιο θα γίνει το θεμέλιο πάνω στο οποίο θα χτιστεί ένα δυναμικό και υψηλής ποιότητας εκπαιδευτικό σύστημα που θα έχει στο κέντρο του τα συμφέροντα του ίδιου του παιδιού. Η βασική αρχή στο προτεινόμενο πλαίσιο είναι ότι η αγωγή των παιδιών δομείται γύρω από δραστηριότητες παιχνιδιού που στοχεύουν στην παροχή ερεθισμάτων για την ανάπτυξη των γνωσιακών, γλωσσικών, κοινωνικό-συναισθηματικών και κινητικών δεξιοτήτων. Στόχος μας είναι να δημιουργήσουμε ένα σύστημα με επίκεντρο το παιδί που θα βασίζεται σε μια στενή συνεργασία μεταξύ του κέντρου προσχολικής αγωγής και των γονέων. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ένα σύστημα με επίκεντρο το παιδί θα στοχεύει στη δημιουργία ενός ασφαλούς και οικείου περιβάλλοντος. Έτσι κάθε παιδί θα αισθάνεται ασφαλές, μοναδικό και αγαπημένο, ενώ θα ενθαρρύνεται μέσω της στενής αλληλεπίδρασης με τους/τις παιδαγωγούς και το παιχνίδι να μαθαίνει και να χτίζει την περιέργεια, τη δημιουργικότητα και την αυτοπεποίθησή του.

Πολλαπλές πειραματικές μελέτες έχουν δείξει πως η προσχολική αγωγή και τα αυξημένα ερεθίσματα μπορούν να αλλάξουν την εξέλιξη της παιδικής ανάπτυξης, υποστηρίζοντας τη θεαματική βελτίωση της εικόνας των παιδιών, ειδικότερα για πληθυσμούς με χαμηλότερα εισοδήματα. Παραδείγματα έχουμε από το πειραματικό ABCderian (Campbell and Ramey, 1994, 2007, Campbell et al., 2014) αλλά και το πρόγραμμα SureStart στις ΗΠΑ (Kline and Walters, 2016), από την Ιρλανδία (Doyle, 2020), το πρόγραμμα Children's Centres στην Αγγλία (Sammons et al., 2015) καθώς και τα πειράματα σε αναπτυσσόμενες χώρες όπως στην Τζαμάικα

(Walker et al., 2005, Gertler et al., 2014), την Ινδία (Grantham McGregor et al., 2020) και το Μπαγκλαντές (Hamadani et al., 2019).

Αναγνωρίζοντας τη σημασία που έχει η παιδική ανάπτυξη ως θεμέλιο της ανάπτυξης του ανθρώπου και την καθοριστική συμβολή της προσχολικής αγωγής, όλες σχεδόν οι χώρες του ΟΟΣΑ έχουν αυξήσει, τα τελευταία χρόνια, τις δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ για την προσχολική αγωγή και φροντίδα (OECD, 2019). Ταυτόχρονα, προχωρούν στην αξιολόγηση και στον επανασχεδιασμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων καθώς και στην εκπαίδευση των παιδαγωγών σε νέες πρακτικές, αξιοποιώντας τα νέα επιστημονικά δεδομένα που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Στα νέα αυτά προγράμματα, στόχος είναι να καλλιεργείται η συναισθηματική, κοινωνική, γνωστική, γλωσσική και κινητική ανάπτυξη, οι οποίες, βάσει ερευνών, είναι ζωτικής σημασίας στην προσχολική ηλικία (Pascal, 2013, Tickell, 2011). Έτσι, η πρώιμη ανάπτυξη των παιδιών αντιμετωπίζεται ολιστικά μέσα σε μια διαδικασία πολυ-αισθητηριακής, ενεργητικής μάθησης, αντί να προσπαθεί να αντιπροσωπεύει την εξέλιξη σε οποιοδήποτε γραμμικό μοντέλο που εστιάζει μεμονωμένα σε κάθε τομέα ανάπτυξης (Pascal, Bertrametal, 2017). Κεντρική θέση σε όλα τα σύγχρονα προγράμματα προσχολικής αγωγής και φροντίδας έχει το πολυδιάστατο παιχνίδι, ως φυσικό και επομένως αναπτυξιακά κατάλληλο μέσο μάθησης για τα παιδιά. Οι πλούσιες, προσχολικές εμπειρίες ενδυναμώνουν την πλαστικότητα του εγκεφάλου και επεκτείνουν τη δυναμική προοπτική των παιδιών.

Παράλληλα, κάθε προσπάθεια βελτιστοποίησης μιας παροχής, που αφορά στα πολύ μικρά παιδιά και τις οικογένειές τους, εξυπηρετεί τη δημιουργία μιας κοινής ελάχιστης παροχής για όλα τα παιδιά μιας κοινωνίας και τελικά στην εξισορρόπηση των ανισοτήτων ανάμεσα στα διαφορετικά κοινωνικά και οικονομικά στρώματα.

Στην Ελλάδα, η αρμοδιότητα για την προσχολική αγωγή (0-4 ετών) είναι μοιρασμένη ανάμεσα σε διαφορετικούς φορείς, με ένα νομοθετικό πλαίσιο εστιασμένο στη λειτουργία και τις κτηριακές προδιαγραφές των δομών, ενώ απουσιάζουν οι παιδαγωγικές και εκπαιδευτικές κατευθύνσεις για τις δομές και τους/τις παιδαγωγούς.

Σκοπός της παρούσας έκθεσης είναι να καταδείξει τη σημασία της ποιοτικής προσχολικής αγωγής και να προτείνει ένα νέο πλαίσιο, το οποίο θα οδηγήσει στη βελτιστοποίηση της παρεχόμενης φροντίδας για τα παιδιά 0-4 ετών, θέτοντας παράλληλα τα θεμέλια για την υπόλοιπη ζωή τους, αλλά και βελτιώνοντας τις μελλοντικές ακαδημαϊκές και επαγγελματικές αποδόσεις τους.

Αυτό το νέο πλαίσιο θα επιφέρει αλλαγές οι οποίες θα επιτρέψουν σε όλους τους εμπλεκόμενους, γονείς, φορείς, παιδαγωγούς και άλλους επαγγελματίες

να μοιραστούν μια ανανεωμένη οπτική και έναν νέο προσανατολισμό για την προσχολική αγωγή. Έτσι, με δεδομένη την αφοσίωση στα παιδιά, χωρίς επιπλέον κόπο, αλλά με επιπλέον εφόδια και υποστήριξη θα τους παρέχουμε τη δυνατότητα να αναπτύξουν πλήρως το δυναμικό τους. Αναβαθμίζοντας την πρώτη ημέρα ενός παιδιού στον παιδικό σταθμό, κάνουμε ένα πρώτο βήμα για να αναβαθμίσουμε την ποιότητα ζωής μίας ολόκληρης χώρας.

ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 0-4 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2021

Γιατί είναι σημαντική
η προσχολική αγωγή;

1.1 Αναπτυξιακά οφέλη

Τα δεδομένα που υπάρχουν παγκοσμίως, τόσο στην έρευνα όσο και σε εφαρμοσμένα πλαίσια, επιβεβαιώνουν ότι η προσχολική αγωγή είναι η βάση για τη θεμελίωση οποιασδήποτε μαθησιακής διεργασίας η οποία δομείται ακούσια ή εκούσια από τη γέννηση μέχρι και τα 6 χρόνια. Όταν, μάλιστα, η προσχολική αγωγή είναι δομημένη και ποιοτική, μπορεί να συντονίζεται με τη νευροβιολογική πραγματικότητα της ανάπτυξης των παιδιών και να συμβάλλει καθοριστικά στη γλωσσική και γνωστική ανάπτυξη, αλλά και στην καλλιέργεια των εκτελεστικών λειτουργιών, παρέχοντας τη δυνατότητα στο παιδί να συμμετέχει ενεργά στη μάθηση, από τη μικρότερη δυνατή ηλικία.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 οι συζητήσεις για τα πρώτα βήματα του παιδιού και την προσχολική αγωγή εμπλουτίστηκαν από βιολογικές μελέτες, ιδιαίτερα με την ανάπτυξη των νευροεπιστημών. Είναι πλέον αντιληπτό ότι, οι αλλαγές στην ωρίμανση του εγκεφάλου του παιδιού που συμβαίνουν μέχρι τα έξι του χρόνια συμβάλλουν στις αλλαγές που παρατηρούνται στις ικανότητες και στη συμπεριφορά του. Στην αρχή της νηπιακής ηλικίας ο εγκέφαλος έχει φτάσει περίπου στο 50% του ενήλικου βάρους του. Όταν το παιδί γίνει έξι ετών, ο εγκέφαλος θα έχει αποκτήσει το 90% του τελικού βάρους του. Εκτός από τη συνολική αύξηση, εντός και μεταξύ διαφόρων εγκεφαλικών ζωνών πραγματοποιείται η μυελίνωση, η οποία φαίνεται να διαδραματίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη γνωστική ανάπτυξη των μικρών παιδιών. Για παράδειγμα, η ακουστική περιοχή αναπτύσσεται γρήγορα, συμβαδίζοντας με τον ρυθμό απόκτησης της γλώσσας στη νηπιακή ηλικία. Επιπλέον, δημιουργούνται πιο αποτελεσματικές συνδέσεις μεταξύ των κροταφικών, ινιακών και βρεγματικών λοβών, που είναι περιοχές πολύ σημαντικές για την επεξεργασία πληροφοριών που αφορούν τον χρόνο, την όραση και τον χώρο. Οι αυξημένες συνδέσεις μεταξύ αυτών των κέντρων επιτρέπουν την πιο αποτελεσματική σύνθεση των πληροφοριών σχετικά με τις διάφορες πλευρές ενός προβλήματος. Συγχρόνως, όλες αυτές οι περιοχές αποκτούν ισχυρότερες συνδέσεις με τις εγκεφαλικές περιοχές του λόγου, μία ανάπτυξη που ενισχύει την αύξηση των ικανοτήτων του συμβολισμού και της επικοινωνίας. Άλλες περιοχές, που υφίστανται γρήγορη μυελίνωση στη διάρκεια της νηπιακής ηλικίας, περιλαμβάνουν τον ιππόκαμπο -που είναι σημαντικός για τη βραχύχρονη μνήμη- και τις νευρικές ίνες που συνδέουν την παρεγκεφαλίδα με τον εγκεφαλικό φλοιό, οι οποίες επιτρέπουν τον λεπτό

έλεγχο των εκούσιων κινήσεων, όπως αυτές που χρειάζονται για να δέσει το παιδί τα κορδόνια του για παράδειγμα (Lightfoot, Cole & Cole, 2014). Τα πλούσια ερεθίσματα στα πρώτα χρόνια του παιδιού συντελούν δραστικά στον πολλαπλασιασμό των νευρώνων και, κατά συνέπεια, στην ανάπτυξη του εγκεφάλου. Αιτούμενο λοιπόν είναι η δημιουργία πρόσφορου κλίματος και κατάλληλων ερεθισμάτων για την ανάπτυξη των νευρώνων, έτσι ώστε να αναπτυχθούν στο μέγιστο δυνατό οι δυνατότητες και ικανότητες του παιδιού.

Η προσχολική αγωγή, η οποία εκ φύσεως δομείται και υλοποιείται κυρίως μέσα από το παιχνίδι, συμβάλλει στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη, στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και καλλιιεργεί δεξιότητες κοινωνικοποίησης και δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων ωφέλιμες για ένα παιδί στο διηνεκές. Αυτό συμβαίνει ακούσια αφού ένα πολύ μικρό παιδί έχει ανάγκη, καθώς παίζει, να παίρνει ερεθίσματα και να παραλληλίζεται η φυσική ανάπτυξη και η διατήρηση της υγείας του με τη δομημένη ανάπτυξη δεξιοτήτων μέσα σε ένα παιδαγωγικό πλαίσιο. Όταν το αυθόρμητο παιχνίδι των παιδιών εμπλουτίζεται με ποιοτικές συναναστροφές μέσα στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής, με ουσιαστική επικοινωνία ανάμεσα στα παιδιά και τους/τις παιδαγωγούς, με δομημένες προτάσεις για δραστηριότητες που έχουν ως στόχο την ανάπτυξη των δεξιοτήτων, τα παιδιά πλησιάζουν διαρκώς στο μέγιστο δυναμικό τους και αναγνωρίζουν τις δυνατότητες τους.

Επιπλέον, η ποιοτική προσχολική εκπαίδευση έχει πολλαπλασιαστικές συνέπειες που προκύπτουν από τη συνεργασία της οικογένειας με το προσχολικό πλαίσιο. Όταν ένα πλαίσιο στηρίζει αυτή τη σύνδεση και την επικοινωνία, τότε η ανταλλαγή πληροφοριών, πρακτικών και συμβουλών μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην αναβάθμιση της φροντίδας και της εκπαίδευσης που λαμβάνει ένα παιδί τόσο στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής όσο και σε όλη την υπόλοιπη ημέρα του.

1.2 Οφέλη για τη μετέπειτα εκπαίδευση και πορεία

Όλα τα παραπάνω επιδρούν θετικά στην εκπαίδευση των παιδιών σε χρονικό ορίζοντα μεγαλύτερο από αυτόν της προσχολικής αγωγής. Πολλαπλές έρευνες συνδέουν την παρακολούθηση προσχολικού προγράμματος με την απόκτηση γλωσσικών, μαθηματικών, κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων, αλλά και την καλή φυσική κατάσταση, τις βελτιωμένες ικανότητες αυτορρύθμισης και την ομαλή μετάβαση στο δημοτικό σχολείο (βλ. ενδεικτικά McClelland et al., 2006). Αυτό επιβεβαιώνεται και από σχετική έκθεση του ΟΟΣΑ (OECD, 2019), σύμφωνα με την οποία η παρακολούθηση υψηλής ποιότητας προσχολικής αγωγής σχετίζεται με θετικές επιπτώσεις στα μετέπειτα στάδια της ζωής των παιδιών.

Επιπλέον, η προσχολική αγωγή επιδρά έμμεσα στη μετέπειτα εκπαίδευση, μέσα από τη στάση που δημιουργείται προς αυτήν. Η εικόνα, το νοητικό σχήμα που διαμορφώνουν τα παιδιά και οι οικογένειές τους για την αξία ενός εκπαιδευτικού πλαισίου διαμορφώνει και τη στάση τους απέναντι στη μάθηση γενικά. Μία χαμηλής ή πολύ χαμηλής ποιότητας παροχή στις τόσο μικρές ηλικίες ωθεί τους γονείς να θεωρούν «χάσιμο χρόνου» τη συμμετοχή των παιδιών σε ομαδικές μαθησιακές δραστηριότητες και δημιουργεί την αίσθηση της «αναγκαστικής φοίτησης», όταν αυτή απαιτείται από το κράτος. Αντίθετα, η θετική συμμετοχή ενός υγιούς πλαισίου προσχολικής αγωγής στη διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι στη μάθηση βοηθά ιδιαίτερα την εξελικτική πορεία κάθε παιδιού σε κάθε επόμενο στάδιο-βαθμίδα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Αντίστοιχο συμπέρασμα για την αξία της προσχολικής αγωγής στη μετέπειτα εκπαιδευτική διαδρομή ενός ανθρώπου δίνει και η έρευνα της διαNEOσας, όπου συσχετίζεται η θετική επιρροή που έχουν τα χρόνια τα οποία ένα παιδί έχει φοιτήσει στην προσχολική εκπαίδευση με τα αποτελέσματά του στα PISA tests.¹

Πέρα από τις σημαντικές για τη μετέπειτα ακαδημαϊκή πορεία δεξιότητες που καλλιεργούνται στην προσχολική ηλικία, νεότερες μελέτες υποστηρίζουν

¹ <https://www.dianeosis.org/2019/11/ellines-mathites-kai-pisa-2015/>

μία προσέγγιση σε θέματα ψυχικής υγείας και πρόληψης που σχετίζεται με την ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων που συμβάλλουν στη θετική προσαρμογή και στην ψυχική ευεξία του ατόμου (Tolland & Carrigan, 2011). Βασικό ρόλο στην προσέγγιση αυτή παίζει η έννοια της ψυχικής ανθεκτικότητας, που αναφέρεται στη διαδικασία της θετικής προσαρμογής των ατόμων παρά τις όποιες δύσκολες καταστάσεις που αντιμετωπίζουν. Σήμερα, η έρευνα εστιάζει στην ψυχική ανθεκτικότητα σε συνδυασμό με στρατηγικές παρεμβάσεις απευθείας στα αναπτυξιακά στάδια της πορείας του ατόμου, οι οποίες εστιάζουν σε μια πιο θετική θεώρηση (Wright & Masten, 2005). Η θεώρηση αυτή αναζητά τις δυνατότητες του παιδιού από τη νεαρή του ηλικία, και όχι τις αδυναμίες του, και μπορεί να αποτελέσει καθοδηγητικό άξονα στη ζωή του.

1.3 Κοινωνικά και οικονομικά οφέλη

Συνδεδεμένα με τα παραπάνω είναι και τα κοινωνικά οφέλη που προκύπτουν, καθώς η προσχολική αγωγή είναι σημαντική και ως παράγοντας κοινωνικής και οικονομικής ισότητας.

Έρευνες και πρακτικές καταδεικνύουν ότι η εκπαίδευση και αγωγή στην προσχολική ηλικία μπορούν να επιφέρουν μακροχρόνια μαθησιακά οφέλη, προσωπική ανάπτυξη, κοινωνική ενσωμάτωση και ένταξη στην αγορά εργασίας στο μέλλον. Τα οφέλη δε, είναι πιο σημαντικά για τα μη προνομιούχα παιδιά. Έρευνες υποστηρίζουν ότι ποιοτικά παρεμβατικά προσχολικά προγράμματα αποτελούν μια αποτελεσματική πολιτική για την αύξηση των κοινωνικών και οικονομικών ευκαιριών σε παιδιά από μη προνομιούχα περιβάλλοντα (European Commission 2014). Τα προγράμματα προσχολικής αγωγής τα οποία στοχεύουν σε μη προνομιούχα παιδιά φαίνεται να επηρεάζουν σημαντικά τα ζητήματα ισότητας στην εκπαίδευση, στοχεύοντας όχι μόνο στη γνωστική ανάπτυξη, αλλά και στην υιοθέτηση μιας παιδαγωγικής προσέγγισης που ενδιαφέρεται για την ολόπλευρη ανάπτυξη, τη διατροφή, τη φροντίδα και την εκπαίδευση των παιδιών.

Δεδομένου ότι οι γονείς είναι ολοένα και πιθανότερο να εργάζονται και η οικονομική ευημερία εξαρτάται από την ύπαρξη υψηλού ποσοστού απασχόλησης του πληθυσμού, η προσχολική αγωγή έχει καταστεί πολιτική προτεραιότητα σε πολλές χώρες, καθώς επιτρέπει την παραμονή των γονέων στην απασχόληση, δίνοντας συγχρόνως τη δυνατότητα να προσφέρεται υψηλής ποιότητας εκπαίδευση σε όλη την προσχολική περίοδο και οδηγώντας σε καλύτερα αναπτυξιακά αποτελέσματα και άμβλυση των ανισοτήτων. Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα, το ποσοστό γυναικών που εργάζονται είναι 43,8%, το δεύτερο χαμηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη, μετά την Ιταλία (International Labor Organization, 2021).

Επιπλέον όλων των παραπάνω, είναι απαραίτητο να ενσωματώσουμε στη συζήτηση για την αξία της προσχολικής αγωγής τη μελέτη του Τζέιμς Χέκμαν όπως παρουσιάζεται στην έρευνα της διαΝΕΟσις (Νικολαΐδης, 2017). Η έρευνα αυτή, μεταξύ άλλων, «...αναδεικνύει το πώς η επένδυση ενός κράτους στην προσχολική ηλικία είναι η επένδυση με τη μεγαλύτερη απόδοση από οποιαδήποτε επένδυση σε οποιοδήποτε άλλο στάδιο της εκπαίδευσης. Από

την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν, ο Χέκμαν και οι συνεργάτες του υπολόγισαν πως, για κάθε δολάριο που επενδύθηκε από το κράτος στο κάθε παιδί του προγράμματος *High/ScopePerry*, η απόδοση προς την κοινωνία ήταν 7 έως 10% ετησίως» (σ. 3). Επομένως, η επένδυση σε μικρές ηλικίες πληθυσμού αποδεικνύεται περισσότερο ανταποδοτική για τα παιδιά, τις οικογένειες και τις κοινωνίες, και μπορεί να αποτρέψει μετέπειτα διορθωτικές παρεμβάσεις, οι οποίες μπορεί να είναι περισσότερο δαπανηρές και με μικρότερα συγκριτικά αποτελέσματα. (Heckman & Masterov, 2004, Melhush & Petrogiannis, 2006). Εξίσου σημαντική είναι η διαπίστωση ότι τα παιδιά με καλύτερη προγενέστερη εκπαίδευση ανταποκρίνονται πιο αποτελεσματικά στη μεταγενέστερη εκπαιδευτική τους πορεία, αποκτώντας έτσι πολλαπλασιαστικά καλύτερες αποδόσεις.

ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 0-4 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2021

Τι συμβαίνει στην Ελλάδα

2

2.1 Θεσμικό και νομικό πλαίσιο για την προσχολική αγωγή και φροντίδα στην Ελλάδα

Ο όρος «προσχολική αγωγή και εκπαίδευση», παράλληλα με συναφείς όρους (όπως «νηπιαγωγείο», «προσχολική αγωγή») αναφέρεται στην ελληνική βιβλιογραφία για να χαρακτηρίσει θεσμούς όπως τα νηπιαγωγεία και οι παιδικοί σταθμοί (Κυπριανός, 2007, σ. 19). Πρόκειται για δημοτικές, δημόσιες και ιδιωτικές εκπαιδευτικές δομές στις οποίες φοιτούν παιδιά ηλικίας 0 έως 4 ετών. Τα παιδιά 4 έως 6 ετών ξεκινούν την υποχρεωτική εκπαίδευση φοιτώντας σε πρωτοβάθμιες δομές εκπαίδευσης όπως το προνήπιο και το νηπιαγωγείο και τα παιδιά μικρότερα των 4 ετών φοιτούν σε δημόσιους, δημοτικούς ή ιδιωτικούς βρεφικούς, παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Στην Ελλάδα, η προσχολική αγωγή και φροντίδα για παιδιά 0 έως 4 ετών προσφέρεται:

Α. Σε δημοτικούς βρεφικούς, βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς αρμοδιότητας των Δήμων (Υπουργείο Εσωτερικών) ή των νομικών προσώπων αυτών. Στην αρμοδιότητα των Δήμων εντάσσεται, μεταξύ άλλων, η χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας δημοτικών και ιδιωτικών βρεφικών, βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών (Νόμος 3852/2010).

Β. Σε αντίστοιχες ιδιωτικές δομές προσχολικής αγωγής και φροντίδας (κερδοσκοπικού και μη χαρακτήρα), καθώς και μονάδες απασχόλησης βρεφών ή/και παιδιών για λίγες ώρες, που λειτουργούν και είναι στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων (Υπουργική Απόφαση Δ22/οικ. 11828/293/2017).

Γ. Σε δημόσιους βρεφικούς, βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς αρμοδιότητας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

Ειδικότερα:

- Σε βρεφικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς υπάρχει δυνατότητα εγγραφής βρεφών από 2 μηνών, υπό προϋποθέσεις, έως την ηλικία εγγραφής τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση (από 4 ετών).

- Οι παιδικοί σταθμοί φιλοξενούν παιδιά από 2,5 ετών έως την ηλικία εγγραφής τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση.
- Η λειτουργία των δημοτικών βρεφικών, βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών διέπεται από το Π.Δ. 99/2017 και τον «Πρότυπο Κανονισμό Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών» (Κοινή Υπουργική Απόφαση 41087/29-11-2017). Βάσει αυτού, οι βρεφικοί, βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί είναι χώροι αγωγής και ασφαλούς διαμονής για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας τους (2017), σκοπός των βρεφικών, βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών είναι:

- Να παρέχουν ενιαία προσχολική αγωγή σύμφωνα με τα πλέον σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα.
- Να βοηθούν τα παιδιά να αναπτυχθούν ολόπλευρα, σωματικά, νοητικά συναισθηματικά και κοινωνικά.
- Να εξαλείφουν, κατά το δυνατό, τις διαφορές που τυχόν προκύπτουν από το πολιτιστικό, οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονιών τους.
- Να εξυπηρετούν τους γονείς και παράλληλα να τους ευαισθητοποιούν πάνω σε θέματα σύγχρονης παιδαγωγικής και ψυχολογίας.
- Να βοηθούν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας στην ομαλή μετάβασή τους από το οικογενειακό στο σχολικό περιβάλλον.
- Να παρέχουν ημερήσια διατροφή και φροντίδα στα παιδιά που φιλοξενούν, τηρώντας τους κανόνες υγιεινής και ασφάλειας.

Στους βρεφικούς, βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς μπορεί να επιβάλλονται μνησιαία τροφεία στις οικογένειες των φιλοξενούμενων παιδιών, σύμφωνα με την οικονομική τους δυνατότητα.

Παρότι η σημασία της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας (ΠΕΦ) για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών είναι ευρέως διαδεδομένη, στη χώρα μας φαίνεται να χαρακτηρίζεται από ασυνέπεια και ασυνέχεια τόσο σε επίπεδο προγραμμάτων ΠΕΦ όσο και σε επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης των παιδαγωγών της ΠΕΦ (Rentzou and Daglas, 2018, Rentzou, 2018, 2019). Ποικιλία στρατηγικών για την ανάπτυξη της πολιτικής στον τομέα της ΠΕΦ έχουν υιοθετηθεί σε διαφορετικές χώρες (Bennett, 2011, OECD, 2006, Kamerman, 2006, Haddad, 2006, Macfarlane και Lewis, 2004).

Το βασικό ζήτημα που προκύπτει στη χώρα μας είναι ότι οι αποφάσεις για την προσχολική αγωγή διαχέονται ανάμεσα στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και το Υπουργείο Εσωτερικών. Αυτό οδηγεί σε μια ιδιαίτερα σύνθετη και διασπασμένη διαχειριστική δομή που είναι σημαντικό να συντονιστεί, ώστε να λειτουργήσει ως ασπίδα για την παιδική προστασία.

Το κύριο μέλημα της παρούσας έκθεσης είναι να ενισχύσει πρακτικά τη δυνατότητα των αρμόδιων υπουργείων να συγχρονιστούν εντός ενός ενιαίου πλαισίου και απόλυτης συνεργασίας μεταξύ τους. Ως εκ τούτου, προτείνονται συγκεκριμένες αλλαγές που ενσωματώνουν την παιδαγωγική επιμέλεια στην υπάρχουσα διαχειριστική δομή. Γι' αυτό, προτείνεται η σύσταση Εθνικού Συμβουλίου Προσχολικής Αγωγής το οποίο θα έχει ως κύριο έργο την ενοποίηση των πρακτικών και τον συγχρονισμό της διαχείρισης προς το βέλτιστο όφελος των παιδιών. Λεπτομέρειες για την προτεινόμενη δομή, τις αρμοδιότητες και τις περιοχές ενδιαφέροντος αυτού του συμβουλίου παρατίθενται στο Παράρτημα 1.

2.2 Το υφιστάμενο πλαίσιο για την προσχολική αγωγή και φροντίδα στην Ελλάδα

Ένα από τα βασικότερα γνωρίσματα των διχοτομημένων συστημάτων, όπως αυτό που ισχύει σήμερα, είναι ότι η «εκπαίδευση» και η «φροντίδα» αποτελούν δύο διακριτούς τομείς. Έτσι, τα νομοθετικά κείμενα που αναφέρονται στους βρεφονηπιακούς και τους παιδικούς σταθμούς περιέχουν ένα πολύ μικρό κομμάτι αναφοράς στην παιδαγωγική και την εφαρμογή αναπτυξιακά κατάλληλων προγραμμάτων.

Αντίθετα στα ενοποιημένα συστήματα, τα προγράμματα παρέχουν ταυτόχρονα εκπαίδευση και φροντίδα όπου οι δύο έννοιες θεωρούνται, και είναι, άρρηκτα συνδεδεμένες. Όπως γίνεται σαφές, σημαντικό ρόλο στη διχοτομία παίζει το γεγονός ότι τα όρια μεταξύ φροντίδας, εκπαίδευσης και ανάπτυξης δεν είναι σαφώς ξεκάθαρα (Macfarlane and Lewis 2004, σ. 51) και κατ' επέκταση δίνεται διαφορετική έμφαση στις έννοιες αυτές, αν και στην πραγματικότητα αποτελούν μία ενότητα (Rentzou and Daglas, 2018, Rentzou, 2018, 2017).

Η φροντίδα συχνά θεωρείται ως περιορισμός, έλλειμμα και επιβάρυνση για τους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας (Langford et al., 2017), διότι εννοιολογείται ως απλή διατήρηση της σωματικής υγείας των βρεφών και των μικρών παιδιών σε μία προσπάθεια αυτονόμησής τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, στις δομές φροντίδας να μην υπάρχει, συνήθως, επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα και οι υπηρεσίες να χαρακτηρίζονται από άτυπες προσεγγίσεις (Walsh et al., 2010).

Από την άλλη μεριά, η εκπαίδευση αναφέρεται, παραδοσιακά, στην ανάπτυξη ακαδημαϊκών δεξιοτήτων και σχετίζεται με τη συστηματοποιημένη εκπαιδευτική παρέμβαση. Οι δομές εκπαίδευσης υιοθετούν πιο τυπικές διαδικασίες, μέσω επίσημων αναλυτικών προγραμμάτων με μαθησιακούς στόχους και επιδιώκουν την προετοιμασία του παιδιού για το δημοτικό σχολείο.

Ωστόσο, οι παραπάνω προσεγγίσεις είναι μάλλον παραδοσιακές και δεν στηρίζονται σε σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα, τα οποία έχουν συμβάλει στην αναθεώρηση των παραδοσιακών αυτών ορισμών. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτά τα δεδομένα, η εκπαίδευση και η φροντίδα δεν είναι δύο

ανεξάρτητα συστατικά της πρώιμης παιδικής ηλικίας, αλλά αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα στοιχεία. Η ενσωμάτωση της φροντίδας και της εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή βασίζεται στην πεποίθηση ότι την ανάπτυξη του παιδιού οφείλουμε να την προσεγγίζουμε ολιστικά, προσανατολισμένοι προς τη δημιουργία μιας σχέσης ενσυναίσθησης μεταξύ ενήλικα και παιδιού (Brostrom, 2006).

Στην Ελλάδα, οι βρεφικοί, παιδικοί και βρεφονηπιακοί σταθμοί λειτουργούν περισσότερο ως «σταθμοί» φροντίδας. Παρόλα αυτά, το 2009 το Υπουργείο Εσωτερικών με ανάθεση στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών δημιούργησε ένα σχέδιο προγράμματος για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας, το «Πρόγραμμα για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ» (2009). Το πρόγραμμα αυτό δεν εφαρμόστηκε και παρέμεινε ως ενδιάμεσο παραδοτέο. Περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα αυτό, που αποτελούσε μία προσαρμογή του προγράμματος του Βερολίνου «Bridging Diversity - An Early Childhood Curriculum» παρατίθενται στο Παράρτημα 1.

Συμπερασματικά, το παρόν νέο πλαίσιο για την προσχολική αγωγή σκοπεύει να αναδείξει περαιτέρω την ανάγκη για αλλαγή και εμπλουτισμό της προσχολικής αγωγής για παιδιά έως 4 ετών, με βάση τους πυλώνες ανάπτυξης κάθε παιδιού και εφαρμοσμένα παραδείγματα πλαισίων και προγραμμάτων σπουδών σε διάφορες χώρες ανά τον κόσμο.

ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 0-4 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2021

Τι συμβαίνει σε άλλες χώρες

Για τη διαμόρφωση ενός πλαισίου για την προσχολική αγωγή είναι κρίσιμο να αξιοποιηθεί η γνώση και η εμπειρία από τη διεθνή παιδαγωγική πράξη, με την ενσωμάτωση καλών πρακτικών από άλλες χώρες, κάνοντας βέβαια και τις απαραίτητες προσαρμογές ώστε να ανταποκρίνονται στην ελληνική κουλτούρα και πραγματικότητα.

Στο πλαίσιο της ανασκόπησης της διεθνούς βιβλιογραφίας και της αναγνώρισης καλών πρακτικών, συλλέχθηκαν στοιχεία για υπάρχοντα αναγνωρισμένα παιδαγωγικά προγράμματα προσχολικής ηλικίας, σε οκτώ χώρες εντός και εκτός Ευρώπης: Αυστραλία, Δανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ισλανδία, Ιταλία, Καναδάς, Κύπρος, και Ν. Ζηλανδία. Περισσότερες πληροφορίες για τα παιδαγωγικά προγράμματα αναφέρονται στο Παράρτημα 2. Επίσης, μελετήθηκαν όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το ελληνικό Παιδαγωγικό Πρόγραμμα Παιδικών Σταθμών (2009) (περισσότερα στο Παράρτημα 1), καθώς και το πρόγραμμα σπουδών για τα νηπιαγωγεία της Ελλάδας (2011), το οποίο συναντούν τα παιδιά όταν ξεκινούν την υποχρεωτική εκπαίδευση. Τα προγράμματα αυτά αφορούσαν τόσο εθνικά πλαίσια πρακτικής, όσο και ανεξάρτητα παιδαγωγικά συστήματα.

Στη διεθνή βιβλιογραφία ο όρος «Early Childhood Education (ECE)»-«εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία» ή «Early Childhood Education and Care (ECEC)»-(εκπαίδευση και φροντίδα στην προσχολική ηλικία), αναφέρεται σε θεσμοθετημένες δομές που απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας μικρότερης των έξι ή επτά ετών και περιλαμβάνει στοιχεία φροντίδας και εκπαίδευσης (Kamerman, 2006, σ. 1). Οι δομές αυτές αντιστοιχούν σε διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα ή κέντρα φροντίδας παιδιού, τα οποία λειτουργούν κάποιες ώρες την ημέρα ή λειτουργούν με πλήρες ωράριο, είναι δημόσια ή ιδιωτικά, και παρέχουν υπηρεσίες για το μικρό παιδί όπως φροντίδα, κοινωνικοποίηση και εκπαίδευση. Στις μέρες μας, και σχεδόν σε όλα τα κράτη της Ευρώπης, τα διάφορα ιδρύματα προσχολικής αγωγής δημόσιου χαρακτήρα επιχορηγούνται και εποπτεύονται από το κράτος και την κυβέρνηση κάθε χώρας ως μέρος του ενιαίου σχεδιασμού για την παιδεία.

Μετά την εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση, πραγματοποιήθηκε μία συγκριτική μελέτη παιδαγωγικών προγραμμάτων για παιδιά προσχολικής ηλικίας έως 4 ετών (κάποια εκτείνονται και ως την ηλικία των 6 ετών). Στόχος της μελέτης ήταν η αναγνώριση κοινών σημείων μεταξύ των προγραμμάτων αυτών, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη δημιουργία του παιδαγωγικού πλαισίου πρακτικής στη χώρα μας.

Μετά τη συλλογή επαρκών στοιχείων για κάθε πρόγραμμα, αναγνωρίστηκαν τα κύρια σημεία τους σε σχέση με: α) τις βασικές αρχές και αξίες που τα χαρακτηρίζουν, β) τους στόχους που θέτουν και γ) την παιδαγωγική πρακτική. Τα κύρια αυτά σημεία συγκεντρώθηκαν περιληπτικά παρακάτω:

Κοινά σημεία μεταξύ των παιδαγωγικών προγραμμάτων

Τα παρακάτω κοινά σημεία, που αναγνωρίστηκαν από τη μελέτη των παιδαγωγικών πλαισίων, προσεγγίσεων και συγκεκριμένων αναλυτικών προγραμμάτων που εξετάστηκαν, αποτελούν και τα σημεία στα οποία εστιάζει και το προτεινόμενο σχέδιο για το νέο πλαίσιο προσχολικής αγωγής στη χώρα μας:

α) Αναγνώριση των δικαιωμάτων του παιδιού: η αναγνώριση των δικαιωμάτων του παιδιού ως βασική αξία χαρακτήριζε όλα τα παιδαγωγικά προγράμματα που εξετάστηκαν.

β) Η οπτική του ικανού και ενεργητικού παιδιού: τα προγράμματα που εξετάστηκαν φάνηκαν να συγκλίνουν σε μία κοινή οπτική του παιδιού ως ικανού και ενεργητικού, του παιδιού που δείχνει ενδιαφέρον για τον κόσμο γύρω του και την επικοινωνία με τους ανθρώπους. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, το παιδί είναι συμμετοχικό στην οικοδόμηση της γνώσης και πρέπει να αντιμετωπίζεται με εμπιστοσύνη στις ικανότητές του.

γ) Η αξία της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης: η αξία της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης για την ευεξία, την ευημερία και τη μάθηση τόσο μεταξύ των παιδιών όσο και ανάμεσα στα παιδιά και τους/τις παιδαγωγούς, φάνηκε να αναγνωρίζεται σε όλα τα προγράμματα.

δ) Η αξία του παιχνιδιού και της βιωματικής μάθησης: η αξία του παιχνιδιού και η προσέγγιση της μάθησης μέσα από το βίωμα, την αλληλεπίδραση και τις αισθήσεις, αποτελεί βασική αρχή της προσχολικής αγωγής και αναγνωρίστηκε στα προγράμματα που εξετάστηκαν.

ε) Αναγνώριση της μοναδικότητας του κάθε παιδιού: η σημασία της αναγνώρισης της μοναδικότητας του κάθε παιδιού και της κατανόησης των προσωπικών του εμπειριών και συναισθημάτων αποτελεί μέρος της παιδαγωγικής φιλοσοφίας των προγραμμάτων που εξετάστηκαν.

στ) Η σημασία του περιβάλλοντος: το περιβάλλον και η ποιότητά του, ως ένας σημαντικός παράγοντας στη φροντίδα και εκπαίδευση των μικρών παιδιών, αναγνωρίστηκε στα προγράμματα που εξετάστηκαν, με διαφορετική έμφαση στο καθένα. Το περιβάλλον αξιοποιείται με την πολύ ευρεία έννοιά του, συμπεριλαμβάνοντας: την αρχιτεκτονική, τη διαμόρφωση χώρων μάθησης, την αξία των υπαίθριων εξωτερικών χώρων, τη μεταφορά εμπειριών ή στοιχείων που βρίσκουν τα παιδιά σε χώρους πολιτισμικού ενδιαφέροντος μέσα στα κτήρια, την επαφή με την κοινότητα ως απαραίτητων χώρων και περιοχών που συμβάλλουν στη μάθηση.

ζ) Έμφαση στις παιδαγωγικές αξίες: τα προγράμματα που εξετάστηκαν χαρακτηρίζονται από κάποιες παιδαγωγικές αξίες που κατευθύνουν την

πρακτική, σε αντίθεση με την έμφαση σε συνταγογραφημένες δραστηριότητες χωρίς μία κοινή βάση.

η) Συνεργασία μεταξύ των γονέων και του προσχολικού πλαισίου: η συνεργασία μεταξύ του σπιτιού και του προσχολικού πλαισίου αποτελεί κοινή γραμμή στα προγράμματα που εξετάστηκαν, καθώς φαίνεται να υποστηρίζει την υγεία, την ανάπτυξη, την ευεξία, τη μάθηση και την κοινωνική συμμετοχή των παιδιών. Ταυτόχρονα, κοινό χαρακτηριστικό των εξεταζόμενων προσεγγίσεων-προγραμμάτων είναι η ενεργή συμμετοχή των γονέων στη ζωή των πλαισίων προσχολικής αγωγής που φροντίζουν τα παιδιά τους.

θ) Ο σημαντικός ρόλος των παιδαγωγών: η μεγάλη σημασία της ύπαρξης ικανών, επαγγελματιών παιδαγωγών αναγνωρίζεται σε όλα τα προγράμματα ως βασική για τη διασφάλιση ποιότητας. Στο πλαίσιο αυτό αναφέρεται η ανάπτυξη αναστοχαστικής πρακτικής, η ενδυνάμωση του επαγγελματικού ρόλου των παιδαγωγών και η ενίσχυση της υποστήριξης και της συνεχιζόμενης επαγγελματικής τους ανάπτυξης.

Όσον αφορά τη διαμόρφωση και την εφαρμογή τους, τα πλαίσια προσχολικής αγωγής αλλά και τα προγράμματα σπουδών που θεωρούνται καινοτόμα, τόσο παγκοσμίως όσο και στη χώρα μας, φαίνεται να συνδυάζουν τα παρακάτω στοιχεία:

- Ενσωμάτωση κοινωνικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων της εκάστοτε περιοχής/χώρας.
- Αξιοποίηση ερευνητικών στοιχείων για τον σχεδιασμό του προγράμματος.
- Εφαρμογή του προγράμματος, δίνοντας στην επιστημονική κοινότητα εμπειρικά δεδομένα σε διάρκεια χρόνων, μέσα από πρακτικές εφαρμογές «πυλότους», καθώς και με διαρκή αξιολόγηση π.χ. μέσα από έρευνα δράσης.
- Αναδιαμόρφωση των προγραμμάτων με βάση τις εμπειρίες των επαγγελματιών που τα εφαρμόζουν χωρίς ιεραρχικές ελεγκτικές δομές, με ένα σχήμα από κάτω προς τα πάνω.
- Παροχή διαρκούς επιμόρφωση στους/στις παιδαγωγούς καθώς και κίνητρα εκπαιδευτικής αναμόρφωσής τους.
- Προτάσεις που προωθούν τη συμμετοχή των γονέων στην καθημερινότητα των παιδιών τους στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής.

Σε όλα τα παραπάνω υπάρχει το κοινό στοιχείο της «φιλοσοφίας» ή «αρχών»

και των «αξόνων», «πτυχών» ή «περιοχών» εφαρμογής που βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση με ένα ορισμένο καθημερινό πρόγραμμα, έτσι ώστε να παρέχεται μια ολιστική και σφαιρική προσχολική αγωγή που ταιριάζει στις ανάγκες των παιδιών ανάλογα με την ηλικία τους.

ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 0-4 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2021

Πρόταση για ένα
νέο ελληνικό πλαίσιο
προσχολικής αγωγής

Παρακάτω περιγράφεται μια πρόταση για τη δημιουργία ελληνικού πλαισίου λειτουργίας των δομών προσχολικής αγωγής που αφορά στα παιδιά 0 έως 4 ετών.

Όσα παρουσιάζονται εδώ αποτελούν έναν σχεδιασμό, ο οποίος θα εφαρμοστεί σε δεύτερο χρόνο, μετά την ολοκλήρωση της δημόσιας διαβούλευσης και των επακόλουθων προσαρμογών. Στόχος αυτής της διαβούλευσης είναι να συμπεριληφθούν στον τελικό σχεδιασμό οι γνώμες, οι πεποιθήσεις, οι προβληματισμοί και οι πρακτικές οι οποίες αντιπροσωπεύουν τους παιδαγωγούς που θα κληθούν να εφαρμόσουν το νέο πλαίσιο στους βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς.

4.1 Περιγραφή του προτεινόμενου πλαισίου

Το νέο προτεινόμενο παιδαγωγικό πλαίσιο προσχολικής αγωγής ονομάζεται «Κυψέλη».

Γιατί Κυψέλη; Γιατί μια κυψέλη είναι πάντα δημιούργημα συνεργασίας, επίμονης προσπάθειας με συγκεκριμένα δομημένα βήματα, και η φύση έχει προβλέψει οι κυψελίδες της να ταιριάζουν απόλυτα η μία δίπλα στην άλλη, να μην αφήνουν κενό και να ενώνονται αέναα με πραγματικά σπουδαία αποτελέσματα. Όλα τα μέλη μιας κυψέλης σχετίζονται μεταξύ τους και ζουν μαζί σε μία οργανωμένη κοινωνία, όπου κάθε μέλος έχει συγκεκριμένο ρόλο. Η κεντρική ιδέα του προτεινόμενου πλαισίου «Κυψέλη» είναι να φωτιστεί η φροντίδα και η εκπαίδευση ως ένα, να δημιουργήσει τις συνθήκες ώστε να βιώσουν ουσιαστικές και κατάλληλες μαθησιακές εμπειρίες τα παιδιά μέχρι 4 ετών και να στοιχειοθετήσει τη διεργασία ενοποίησης της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα.

Ο σκοπός του παιδαγωγικού πλαισίου «Κυψέλη» είναι να προσαρμόσει και να αναπτύξει περαιτέρω τη διεθνή παιδαγωγική πρακτική για τα παιδιά 0 έως 4 ετών στην ελληνική πραγματικότητα. Μέσα από το πλαίσιο «Κυψέλη» γίνεται η προσπάθεια να εντοπιστούν και να καλυφθούν παράλληλα οι ανάγκες των παιδιών, των οικογενειών, των εργαζόμενων γονέων, των παιδαγωγών και των ίδιων των δομών που αφορούν σε παιδιά 0 έως 4 ετών, ώστε κάθε παιδί να γίνει ορατό ως μοναδικό, ικανό και δημιουργικό άτομο της κοινότητας. Με σεβασμό στη μοναδικότητα και στον προσωπικό ρυθμό ανάπτυξης κάθε παιδιού, το πλαίσιο «Κυψέλη» έχει στόχο να υποστηρίξει τις αναπτυξιακές, συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες των παιδιών, σε στενή συνεργασία με τις οικογένειες, μέσα σε ένα περιβάλλον που προάγει τη δημιουργικότητα, τη δημοκρατία και την ισότιμη παροχή φροντίδας και εκπαίδευσης.

Βασική παραδοχή στο «Κυψέλη» είναι πως το παιδί βρίσκεται στο κέντρο της παιδαγωγικής διαδικασίας. Η ανάπτυξη των παιδιών λειτουργεί ως ομπρέλα σε όλα τα σημεία του πλαισίου, όπου η μάθηση συμβαίνει μέσα από το παιχνίδι και το κάθε μέρος του προγράμματος αφορά την ολιστική ανάπτυξη του παιδιού.

Το προτεινόμενο πλαίσιο στοχεύει στον επαναπροσδιορισμό της λειτουργίας και της παιδαγωγικής προοπτικής των δομών προσχολικής αγωγής της χώρας ως φορείς παιδικής προστασίας, με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του κάθε παιδιού. Έτσι, μέσα από το πλαίσιο «Κυψέλη»:

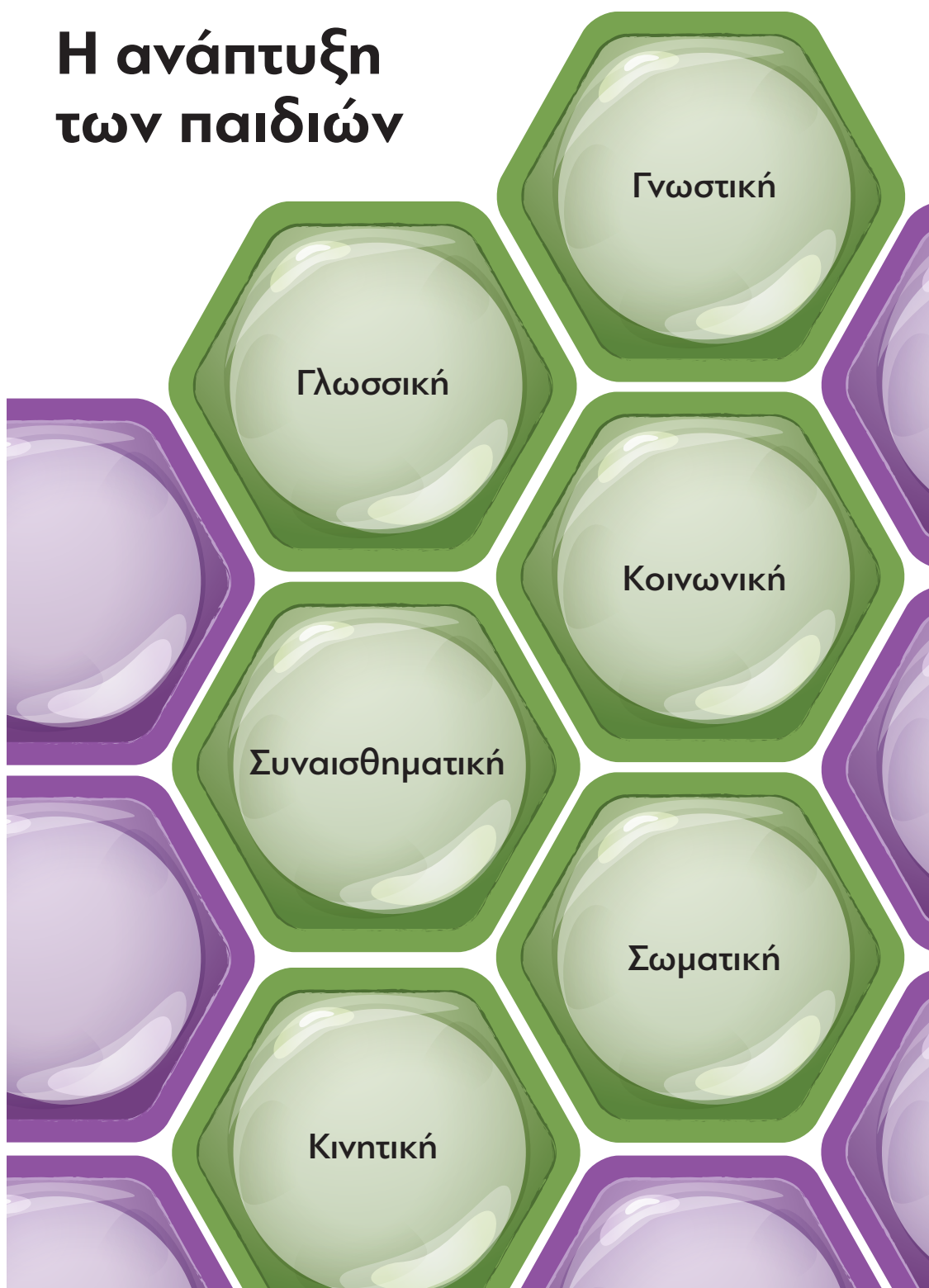
- Συμπεριλαμβάνονται συγκεκριμένες παιδαγωγικές πρακτικές με σκοπό να προωθήσουν την παιδική ανάπτυξη σε όλους τους τομείς της, συμπεριλαμβανομένης της γνωστικής, γλωσσικής, κοινωνικό-συναισθηματικής, σωματικής και κινητικής ανάπτυξης.
- Ορίζονται οι αξίες, οι πτυχές, οι παιδαγωγικές πρακτικές και οι διαδρομές που μπορούν να προσδιορίσουν μία σύγχρονη, ενοποιημένη και δυναμική εκδοχή της προσχολικής εκπαίδευσης, ως θεμέλιο της ανάπτυξης του ανθρώπου.
- Προωθείται η αναγκαιότητα της διαρκούς εκπαίδευσης των παιδαγωγών, ως μέρος της προσωπικής και επαγγελματικής ανάπτυξης. Παράλληλα, προτείνεται ένα σχήμα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης που μπορεί να ευθυγραμμίσει τους επαγγελματίες του χώρου με τις σύγχρονες παγκόσμιες τάσεις στην προσχολική αγωγή.
- Προωθείται η αξία της διεπιστημονικής συνέργειας με ειδικούς υγείας και ψυχικής υγείας καθώς και με θεραπευτές, έτσι ώστε να είναι εφικτή η έγκαιρη διάγνωση αναπτυξιακών ιδιαιτεροτήτων και ο σχεδιασμός πρώιμης παρέμβασης.
- Προωθείται η αναγκαιότητα συνεργασίας με τους γονείς και προτείνεται η διαρκής επιμόρφωση και υποστήριξή τους μέσα από την επαφή με το πλαίσιο προσχολικής αγωγής.
- Προτείνεται η δημιουργία ενός συντονιστικού-συμβουλευτικού ρόλου του/της μέντορα, με σκοπό την υποστήριξη της παιδαγωγικής πράξης.
- Προτείνονται νομοθετικές αλλαγές και παιδαγωγικές πρακτικές που υποστηρίζουν τους ρόλους της φροντίδας και της εκπαίδευσης, όπως η αναλογία παιδιών-παιδαγωγών, το ωρολόγιο πρόγραμμα ανά ηλικιακή ομάδα και το παιχνίδι σε εξωτερικούς χώρους.
- Προτείνεται μια νέα, ευέλικτη δομή, το Εθνικό Συμβούλιο Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης, ως μέρος της υπάρχουσας διοικητικής δομής για την προσχολική αγωγή.

Δημιουργείται έτσι ένα πλαίσιο προσχολικής αγωγής που συμπεριλαμβάνει συγκεκριμένα προγράμματα, υλικά και προτάσεις με στόχο την αξιοποίησή τους σε καθημερινό επίπεδο, ανεξάρτητα από το είδος του φορέα προσχολικής αγωγής και των πόρων που διαθέτει.

4.2 Οι αξίες, οι πτυχές και οι διαδρομές του νέου πλαισίου για την προσχολική αγωγή

Με γνώμονα τις περιοχές ανάπτυξης που οφείλει να καλλιεργεί κάθε πλαίσιο προσχολικής αγωγής και τον εμπλουτισμό των ερεθισμάτων που ευνοούν τη νευροπλαστικότητα του εγκεφάλου, το προτεινόμενο πλαίσιο «Κυψέλη» εστιάζει στις παρακάτω περιοχές ανάπτυξης, αξίες, πτυχές και διαδρομές για την υλοποίησή του. Εδώ παρουσιάζονται επιγραμματικά καθώς θα αναπτυχθούν περαιτέρω κατά τη συγγραφή του πλαισίου «Κυψέλη».

Η ανάπτυξη των παιδιών

Κάθε περιοχή ανάπτυξης των παιδιών καλλιεργείται στο παρόν πλαίσιο μέσα από τις παρακάτω φιλοσοφικές αξίες:

Αξίες

Ολιστική
Ανάπτυξη

Σχέσεις

Μοναδικότητα,
ικανότητα,
ατομικός ρυθμός
ανάπτυξης

Περιβάλλον

Παιχνίδι,
ενεργή συμμετοχή
διάδραση

Ανήκω,
συνυπάρχω,
μεγαλώνω με:
δημοκρατία,
ισοτιμία
και σεβασμό

Βασισμένο στις αξίες, το πλαίσιο κινείται στις παρακάτω πτυχές. Κάθε πτυχή αποτελεί αρχή για μια σειρά εφαρμογών που στοχεύουν στην ανάπτυξη των παιδιών μέσα από τη δημιουργική διαδικασία και το παιχνίδι.

Κάθε πτυχή πρόκειται να αναλυθεί στο πλαίσιο «Κυψέλη» ώστε να αποτελέσει πρακτικό εργαλείο για τη ζωή στον παιδικό σταθμό, όπως ενδεικτικά αναφέρεται εδώ η ανάλυση της πτυχής «Εμπλέκομαι και Μαθαίνω»:

Εμπλέκομαι και μαθαίνω

- Εξερευνώ τον κόσμο γύρω μου με τις αισθήσεις μου, ικανοποιώ την περιέργειά μου και αναπτύσσω διάθεση για μάθηση.
- Ενεργοποιώ τη φαντασία μου και αναπτύσσω τη δημιουργικότητά μου.
- Εμπλέκομαι ενεργά και επενδύω σε αυτό που κάνω.
- Μαθαίνω μέσα από τη σχέση με τους γύρω μου και τη συνεργασία.
- Μαθαίνω μέσω της επαφής με τόπους, τεχνολογίες και πειραματισμούς με φυσικά και επεξεργασμένα υλικά.
- Αντιλαμβάνομαι την αισθητική και ανακαλύπτω την τέχνη.
- Αναπτύσσω δεξιότητες όπως: επίλυση προβλημάτων, διερεύνηση και σύνθεση.

Στην πράξη, υλοποιώντας καθημερινά το πλαίσιο «Κυψέλη», κάθε παιδαγωγός μπορεί να ελέγχει ότι αυτό είναι λειτουργικό, αναπτυξιακά ωφέλιμο και δημιουργικό αν έχει επιβεβαιώσει ότι στη διάρκεια της ημέρας ένα παιδί ακολουθεί τις προσωπικές του διαδρομές ώστε να:

Οι Διαδρομές

Στην επόμενη φάση εφαρμογής του προτεινόμενου πλαισίου σχεδιάζεται να παραχθούν τα παρακάτω συγκεκριμένα υλικά:

- Οδηγός, περιγραφή του παιδαγωγικού πλαισίου «Κυψέλη»: περιέχει την αναλυτική περιγραφή και παρουσίαση του σχεδιασμού του πλαισίου «Κυψέλη» και των πρακτικών εφαρμογών του.
- Καρτέλες πρακτικής εφαρμογής: βασικές αρχές, άξονες, κύριες δραστηριότητες ανά αναπτυξιακή φάση του παιδιού.
- Παιδαγωγικό υλικό απαραίτητο για την εφαρμογή του πλαισίου: επιλεγμένες δραστηριότητες και υλικό από το πρόγραμμα Reach Up and Learn©, στρατηγικές υποστήριξης του παιχνιδιού στον εσωτερικό και στον εξωτερικό χώρο, υλικό για εφαρμοσμένη διατροφική πολιτική στις δομές, πηγές για την ανάγνωση και την αφήγηση, το κινητικό παιχνίδι, τη δημιουργικότητα και την αισθητική καλλιέργεια.
- Υλικό για την εκπαίδευση των παιδαγωγών, σχετικό με την υλοποίηση του πλαισίου «Κυψέλη».

4.3 Απαραίτητα συστατικά του πλαισίου: Παιδιά, γονείς, παιδαγωγοί, άλλοι επαγγελματίες

4.3.1 Αναπτυξιακή ανίχνευση και συμπερίληψη στις δομές προσχολικής αγωγής

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ) «Η υγεία είναι μια κατάσταση πλήρους σωματικής, νοητικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι απλώς η απουσία νόσου ή αναπηρίας». Από τον ορισμό αυτό γίνεται αντιληπτό πως η προαγωγή της υγείας των παιδιών αφορά όχι μόνο τη σωματική αλλά και την ψυχική υγεία, την ολόπλευρη ανάπτυξη, και την κοινωνική τους συμμετοχή, στοχεύοντας έτσι στη συνολική τους ευεξία.

Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την ποιότητα της προσχολικής αγωγής είναι η δυνατότητα παρακολούθησης της συνολικής ανάπτυξης κάθε παιδιού παράλληλα με τη σωματική του ανάπτυξη. Αυτή η παρακολούθηση και η ανίχνευση αναπτυξιακών δυσκολιών σκοπό έχει να παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της ανάπτυξης του παιδιού και να επιτρέπει την έγκαιρη αντιμετώπιση των αναπτυξιακών ιδιαιτεροτήτων του. Οι ανιχνευτικές αυτές δράσεις, με τη χρήση των κατάλληλων αναπτυξιακών εργαλείων, είναι σημαντικό να πραγματοποιούνται λαμβάνοντας υπ' όψιν την ταυτότητα του παιδικού σταθμού ως χώρο αγωγής και φροντίδας.

Η έγκαιρη ανίχνευση δυσκολιών και η επαρκής υποστήριξη των γονέων, για την περαιτέρω διερεύνηση των όποιων αναγκών, διευκολύνουν τη συμπερίληψη και την κατάλληλη παιδεία των παιδιών μέσα στον παιδικό σταθμό, αλλά και την έναρξη πρώιμης παρέμβασης, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο.

Μετά την αρχική ανίχνευση στο πλαίσιο του παιδικού σταθμού, κάθε παιδί που χρήζει επιπλέον αναπτυξιακού ελέγχου είναι καλό να παραπέμπεται στις αντίστοιχες δομές διάγνωσης και θεραπείας. Είναι σημαντικό να δομηθεί τόσο ο μηχανισμός αναπτυξιακής ανίχνευσης μέσα στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής, όσο και ο μηχανισμός παραπομπής στις κατάλληλες δομές για την περαιτέρω σε βάθος αξιολόγηση και την πρώιμη παρέμβαση, όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο. Η απευθείας συνεργασία ανάμεσα στους εξειδικευμένους φορείς υγείας, που έχουν την ευθύνη της ολοκληρωμένης διάγνωσης και τον καθορισμό των προτάσεων παρέμβασης, με τα πλαίσια

προσχολικής αγωγής, διασφαλίζει την επιστημονικότητα και την εγκυρότητα της διαδικασίας καθώς και την όσο το δυνατόν ταχύτερη και καλύτερη πλαισίωση των αναγκών των παιδιών και των οικογενειών τους.

Για την ουσιαστική υποστήριξη τόσο της παρακολούθησης της αναπτυξιακής πορείας όλων των παιδιών, αλλά και της συμπερίληψης είναι σημαντικό να υπάρχει επιπλέον εκπαίδευση των παιδαγωγών πάνω σε θέματα παιδικής ανάπτυξης.

Η ανάλυση των βημάτων και των διεργασιών που είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη της ανίχνευσης των αναπτυξιακών δυσκολιών στις δομές προσχολικής αγωγής αλλά και για την εφαρμογή μιας προσέγγισης συμπερίληψης, θα παρουσιαστεί αναλυτικά σε άλλη έκθεση αποκλειστικά αφιερωμένη στο ζήτημα αυτό.

Σε ό,τι αφορά το γενικότερο πλαίσιο λειτουργίας των δομών προσχολικής αγωγής, η παρούσα έκθεση προβλέπει και προτείνει τις παρακάτω ενέργειες σε σχέση με την προαγωγή της σωματικής και ψυχικής υγείας, την υποστήριξη της διαδικασίας ανίχνευσης αναπτυξιακών δυσκολιών και τον ορισμό μιας κατάλληλης διαδρομής παρέμβασης για το κάθε παιδί ξεχωριστά:

-Να τηρείται κεντρικός ιατρικός φάκελος για κάθε παιδί, σύμφωνα με την ιατρική δεοντολογία και ακολουθώντας τη νομοθεσία σε σχέση με την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

-Να διαμορφωθεί μια ενιαία φόρμα στοιχείων παιδιού και οικογένειας που συμπληρώνεται από τους γονείς κατά την εγγραφή.

-Να υπάρχει μια φόρμα γενικής αναπτυξιακής πορείας για κάθε παιδί, η οποία θα συμπληρώνεται τουλάχιστον σε ετήσια βάση, που σε συνδυασμό με τη φόρμα στοιχείων παιδιού και οικογένειας και τον ιατρικό φάκελο, θα είναι ψηφιοποιημένη και διαθέσιμη για κάθε απαραίτητη μετάβαση του παιδιού σε άλλον χώρο εκπαίδευσης, φροντίδας ή θεραπείας. Η παραπάνω διαδικασία θα πρέπει να οριστεί, να ανανεώνεται και να ακολουθείται σύμφωνα με την εκάστοτε ισχύουσα νομοθεσία που αφορά στην προστασία των προσωπικών δεδομένων.

-Η αναπτυξιακή πορεία και η κατ' αρχήν διάγνωση των αναπτυξιακών δυσκολιών θα γίνεται στο πλαίσιο του βρεφονηπιακού σταθμού με εργαλεία και από άτομα που θα καθοριστούν από ειδική επιτροπή που έχει συσταθεί για αυτό τον σκοπό.

-Παιδιά με ενδείξεις αναπτυξιακής δυσκολίας θα παραπέμπονται σε εξειδικευμένη υπηρεσία από τον σταθμό κατόπιν συνεννόησης με τους γονείς.

-Σε κάθε περίπτωση θα εξασφαλίζεται συνεχιζόμενη ενσωμάτωση στον σταθμό, με την κατάλληλη υποστήριξη για το πλαίσιο, το παιδί και την οικογένεια, εκτός εάν είναι ιατρικά αδύνατον.

-Να υπάρξει φροντίδα και παρακολούθηση της υγείας και ψυχικής υγείας του προσωπικού και πάλι σύμφωνα με την εκάστοτε ισχύουσα νομοθεσία που αφορά στην προστασία των προσωπικών δεδομένων.

-Να δημιουργηθεί πλαίσιο συνεργασίας με ειδικούς διαφόρων ειδικοτήτων, με τη διαμόρφωση μιας διεπιστημονικής ομάδας, που θα υποστηρίζουν τη διερεύνηση των αναγκών των παιδιών για τη βέλτιστη συμμετοχή τους στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής.

-Να υπάρχει το δικαίωμα και η υποχρέωση παραπομπής και όχι μόνο γνωμοδότησης από τον/την παιδίατρο της δομής σε άλλους ειδικούς υγείας και ψυχικής υγείας.

-Να γίνει συμπερίληψη επιπλέον του/της παιδιάτρου, και άλλων ειδικοτήτων ως «υποχρεωτικών» για τη λειτουργία κάθε δομής με διακριτούς ρόλους που απευθύνονται στην υποστήριξη των παιδιών, των γονέων και των παιδαγωγών. Οι προτεινόμενες ειδικότητες για όλες τις δομές προσχολικής αγωγής είναι: ψυχολόγος, διατροφολόγος, λογοθεραπευτής/τρια, εργοθεραπευτής/τρια. Δημιουργώντας μια διεπιστημονική ομάδα ανά δομή, ανά Δήμο ή ανά Περιφέρεια, μπορεί να πραγματοποιηθεί μια πραγματική διεργασία σχεδιασμού δράσεων που υποστηρίζουν τόσο την ανάπτυξη όλων των παιδιών, όσο και τον σημαντικό ρόλο των γονέων και των παιδαγωγών.

Για να μπορέσει να εφαρμοστεί η συστηματική παρακολούθηση της αναπτυξιακής πορείας του συνόλου των παιδιών που φοιτούν στους παιδικούς σταθμούς και όλα τα πλαίσια προσχολικής αγωγής, θα χρειαστεί να εκπαιδευθούν τα κατάλληλα άτομα που θα πιστοποιηθούν (εφόσον απαιτείται) για τη χορήγηση των αναπτυξιακών εργαλείων. Άτομα που θα μπορούσαν να αναλάβουν αυτή την ευθύνη είναι οι ψυχολόγοι, παιδίατροι ή άλλοι επαγγελματίες υγείας, που κατέχουν οργανική θέση σε παιδικούς σταθμούς, ή άλλα άτομα στα οποία θα παρασχεθεί η κατάλληλη εκπαίδευση. Στην πιλοτική φάση εφαρμογής του προγράμματος θα ήταν σκόπιμο να εκπαιδευτούν κατάλληλα άτομα που θα πιστοποιηθούν στη χορήγηση αυτών των κλιμάκων και των ερωτηματολογίων, ώστε τα άτομα αυτά να λειτουργήσουν ως πολλαπλασιαστές που θα εκπαιδεύσουν, στη συνέχεια, τους/τις ψυχολόγους, παιδίατρος, λοιπούς επαγγελματίες υγείας ή άλλα κατάλληλα άτομα ανά την επικράτεια. Με αυτό τον τρόπο θα εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα του προγράμματος και η επέκτασή του σε όλες τις περιφέρειες της χώρας. Για την υλοποίηση της πιλοτικής φάσης θα ήταν σκόπιμο να αξιοποιηθούν και προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές/φοιτήτριες ψυχολογίας στο πλαίσιο της πρακτικής τους άσκησης, ώστε να αξιολογηθεί

ένας ικανός ερευνητικά αριθμός παιδιών. Μακροπρόθεσμα, την αξιολόγηση των παιδιών θα μπορούν να την αναλαμβάνουν ψυχολόγοι, παιδίατροι και λοιποί επαγγελματίες υγείας που κατέχουν οργανική θέση στους παιδικούς σταθμούς, τις δομές προσχολικής αγωγής και τα κέντρα κοινωνικής πρόνοιας της χώρας, συνεπικουρούμενοι από φοιτητές/φοιτήτριες που κάνουν την πρακτική τους άσκηση.

4.3.2 Οι γονείς συνοδοιπόροι στην παιδαγωγική πρακτική

Όλα τα παιδιά που γνωρίζουμε σε μια δομή προσχολικής αγωγής υπάρχουν και συμμετέχουν ταυτόχρονα σε κάποια μορφή οικογένειας. Ανεξάρτητα από το οικονομικό και το κοινωνικό προφίλ κάθε οικογένειας, όλα τα παιδιά λειτουργούν ως καθρέφτες των γονέων ή των κηδεμόνων τους. Η θεωρία του Bronfenbrenner (Bronfenbrenner, 1979, Bronfenbrenner and Crouter, 1983, Bronfenbrenner and Morris, 2006) εστιάζει στην αξία των συστημάτων που συμμετέχουν και συνδιαμορφώνουν την ανάπτυξη του παιδιού. Το σχολείο και η οικογένεια είναι τα πρώτα μικροσυστήματα στα οποία κάθε παιδί καλείται να λειτουργήσει και να αναπτυχθεί. Το πλαίσιο προσχολικής αγωγής είναι το πρώτο οργανωμένο σημείο συμμετοχής στην ανατροφή ενός παιδιού. Επομένως, τόσο θεωρητικά όσο και πρακτικά, είναι αναγκαίο να οριστεί μια διαδρομή επικοινωνίας, συνεννόησης, συνεργασίας, οικειότητας και εμπιστοσύνης ανάμεσα στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής και την οικογένεια.

Επιπλέον, ο δεσμός, η σχέση με τους γονείς αλλά και η δυνατότητα κάθε γονέα να ασκήσει τη γονεϊκότητά του διαφέρουν ανάμεσα στις οικογένειες. Παρόλα αυτά, η πρωταρχική σχέση, ο δεσμός ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά τους είναι αυτή που καθορίζει και την αλληλεπίδραση κάθε παιδιού με τους υπόλοιπους «σημαντικούς ενήλικες» που συμμετέχουν στην καθημερινότητά του. Επίσης, τα πιο πετυχημένα μοντέλα προσχολικής αγωγής με τα πιο ισχυρά αποτελέσματα ενσωματώνουν τους γονείς και επιδιώκουν εναρμόνιση και συντονισμό της συμπεριφοράς μεταξύ γονέων και παιδαγωγού (βλέπε Κεφάλαιο 3 και Παράρτημα 2).

Ενώνοντας τα παραπάνω, είναι απαραίτητο να θεωρηθούν οι γονείς, συνοδοιπόροι στο έργο του εκάστοτε πλαισίου προσχολικής αγωγής με έμπρακτο τρόπο, με ενέργειες δηλαδή όπως αυτές που περιγράφονται παρακάτω:

-Αναλυτική ενημέρωση γονέων για τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχουν υψηλής ποιότητας βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί, σύμφωνα με διεθνή και ελληνικά ερευνητικά δεδομένα, για να μπορούν να επιλέξουν τον πιο κατάλληλο για το παιδί τους.

-Αναλυτική ενημέρωση πριν ή κατά την εγγραφή του παιδιού για την αξία της προσχολικής αγωγής, την προσέγγιση του πλαισίου, τους στόχους της

συμμετοχής ενός παιδιού σε ένα ομαδικό πρόγραμμα, λεπτομέρειες για τη λειτουργία του πλαισίου, τοποθέτηση του γονέα ως συνεργάτη στην ανάπτυξη του παιδιού του.

-Δράσεις και δραστηριότητες σε τακτά χρονικά διαστήματα για τους γονείς τις οποίες θα αναλάβουν οι μέντορες προσχολικής αγωγής σε συνεργασία με τα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας. Οι δράσεις ευαισθητοποίησης των γονέων θα οργανώνονται είτε διά ζώσης, είτε με δυνατότητα διαδικτυακής παρακολούθησης με σκοπό τη σύνδεσή τους με τον παιδικό σταθμό, την ενημέρωσή τους για θέματα γονεϊκότητας ή άλλα θέματα προσωπικής ανάπτυξης, την ενεργή συμμετοχή τους και τη σφαιρική κατανόηση του παιδαγωγικού πλαισίου ως βασική παράμετρο στην ανάπτυξη κάθε παιδιού.

-Υποστήριξη των γονέων με σκοπό την εναρμόνιση «καλών πρακτικών» που εφαρμόζονται στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής με αυτές που συμβαίνουν στο σπίτι. Κατανόηση και αναγνώριση από μέρους των παιδαγωγών των διαφορετικών αναγκών που έχουν οι γονείς. Ενδυνάμωση και στήριξη του οικογενειακού περιβάλλοντος μάθησης.

-Συνεπής και συστηματική ενημέρωση των γονέων για το πώς ενσωματώνεται το παιδί στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής. Ιδιαίτερη ενημέρωση και φροντίδα κατά το διάστημα αποχωρισμού του παιδιού από τους γονείς.

-Συμβουλευτικές υπηρεσίες για γονείς και για προσωπικά θέματα με τη συμμετοχή ειδικών ψυχικής υγείας.

-Δημιουργία υποστηρικτικού εκπαιδευτικού δικτύου σε πρακτικά θέματα που αφορούν στην ανάπτυξη των παιδιών. Αναγνωρίζοντας τις ανάγκες και τη μοναδικότητα των γονιών δημιουργούνται δράσεις που αφορούν τη γονεϊκότητά τους, με την ενεργή συμμετοχή τους. Για παράδειγμα: δημιουργία δανειστικής βιβλιοθήκης σε κάθε πλαίσιο προσχολικής αγωγής, συμβουλευτικές συναντήσεις σε τακτικά χρονικά διαστήματα για τη διατροφή, τον ύπνο, την υγεία και το παιχνίδι.

-Δράσεις μέσα στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής ή και στη γειτονιά σε συνεργασία με τους γονείς.

4.3.3 Οι παιδαγωγοί και ο ρόλος τους

Ένα απαραίτητο συστατικό του πλαισίου «Κυψέλη» είναι η ενδυνάμωση και η υποστήριξη των παιδαγωγών που βρίσκονται καθημερινά στο κέντρο της παιδαγωγικής διαδικασίας και της λειτουργικής υλοποίησης κάθε προγράμματος. Οι παιδαγωγικές πρακτικές που περιγράφονται εδώ επιβεβαιώνουν τον ρόλο που προτείνεται για κάθε παιδαγωγό στο νέο πλαίσιο:

Παιδαγωγικές πρακτικές

Ως παιδαγωγός μπορώ να ενδυναμώνω τα παιδιά και να φωτίσω όλες τους τις πτυχές

Εξελίσσομαι
διαρκώς μέσα από τη
συνεχιζόμενη προσωπική
και επαγγελματική
ανάπτυξη.

Συμπεριλαμβάνω όλα
τα παιδιά.

Ενθαρρύνω
και υποστηρίζω
το παιχνίδι τους.

Φροντίζω και
ανταποκρίνομαι στις
ανάγκες των παιδιών.

Συνεργάζομαι με
την οικογένεια.

Ενθαρρύνω
και υποστηρίζω
την ενεργητική τους
συμμετοχή.

Ακολουθώ
τον ρυθμό της ομάδας
την οποία φροντίζω με
σεβασμό στις ιδέες τους:
Παρατηρώ, Καταγράφω,
Σχεδιάζω, Αξιολογώ και
Αναπροσαρμόζω ώστε
να διευρύνω τους
ορίζοντές τους.

Ζητώ και δέχομαι
υποστήριξη
από άλλες
ειδικότητες.

Διαμορφώνω
εσωτερικούς και
εξωτερικούς χώρους που
υποστηρίζουν το παιχνίδι
και τη βιωματική
μάθηση.

Δημιουργώ
ευκαιρίες που
υποστηρίζουν
όλους τους τομείς
ανάπτυξης των
παιδιών.

4.4 Κανόνες λειτουργίας, αναλογίες παιδιών-παιδαγωγών, συνολικά μεγέθη τμημάτων

Στον κανονισμό λειτουργίας κάθε δομής προσχολικής αγωγής είναι απαραίτητο να αναφέρεται ρητά το ωράριο λειτουργίας και ο εσωτερικός διαχωρισμός των παιδιών σε τμήματα ανά ηλικιακή ομάδα. Παράλληλα, είναι αναγκαίο να οριστεί το μέγιστο μέγεθος κάθε τμήματος ανάλογα με την ηλικία των παιδιών που εξυπηρετεί: ακόμα και σε μια ομάδα με σωστή αναλογία παιδιών/παιδαγωγών, όταν ο αριθμός παιδιών υπερβαίνει τους προτεινόμενους εδώ μέγιστους αριθμούς, η ομάδα γίνεται δυσλειτουργική. Συγκεκριμένα, στον Πίνακα 1 προτείνονται αναλογίες παιδιών/παιδαγωγών ανά ηλικιακή ομάδα μαζί με το μέγιστο μέγεθος ανά τμήμα. Οι αναλογίες αυτές στοχεύουν στη βέλτιστη φροντίδα των αναπτυξιακών και μαθησιακών αναγκών των παιδιών ηλικίας 0 έως 4 ετών και των οικογενειών τους. Οι ισχύουσες ηλικιακές ομάδες βρεφών (0-2,5 ετών) και νηπίων (2,5-4 ετών), διαχωρίζονται περαιτέρω με βάση τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους. Στόχος αυτού είναι να βρεθεί η βέλτιστη παροχή για κάθε παιδί, τόσο σε επίπεδο προγράμματος όσο και σε επίπεδο χωροταξίας. Επίσης, ο σχεδιασμός συμπεριλαμβάνει την ανάγκη εξισορρόπησης της αναλογίας με τα κατάλληλα προσόντα ανά παιδαγωγό, όπως αυτά ορίζονται από τον κανονισμό λειτουργίας. Για περιοχές και δομές όπου τα παιδιά είναι πολύ λίγα και ανήκουν σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, προτείνεται:

-Να βρίσκονται πάντα δύο παιδαγωγοί στη δομή.

-Να γίνονται μικτές ηλικιακές ομάδες που να είναι σε θέση να λειτουργήσουν. Ο διαχωρισμός προτείνεται να είναι σε ευρύτερες ηλικιακές ομάδες 0-2 ετών και 2-4 ετών, με κάθε ομάδα να έχει έναν/μία υπεύθυνο/η παιδαγωγό που θα φροντίζει οι δραστηριότητες να είναι προσαρμοσμένες στην ηλικία κάθε παιδιού.

Πίνακας 1 : Ισχύουσες και προτεινόμενες αναλογίες και μεγέθη τμημάτων (Πρόταση της συγγραφικής ομάδας)

ΗΛΙΚΙΑ	ΙΣΧΥΟΥΣΕΣ ΑΝΑΛΟΓΙΕΣ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΑΝΑΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΓΕΘΗ ΤΜΗΜΑΤΩΝ	
0-6 μηνών	2 παιδαγωγοί και 1 βοηθός για 12 παιδιά	1 παιδαγωγός για 3 παιδιά	6-9 παιδιά
6-12 μηνών		1 παιδαγωγός για 3 παιδιά	6-9 παιδιά
12-18 μηνών		1 παιδαγωγός για 4 παιδιά	8-12 παιδιά
18-24 μηνών		1 παιδαγωγός για 6 παιδιά	8-12 παιδιά
2-2,5 ετών		1 παιδαγωγός για 6 παιδιά	12-18 παιδιά
2,5-3 ετών	2 παιδαγωγοί για 25 παιδιά	1 παιδαγωγός για 8 παιδιά	16-20 παιδιά (για 16 παιδιά απαιτούνται 2 παιδαγωγοί, ενώ από το 17ο παιδί πρέπει να προστίθεται παιδαγωγός)
3-4 ετών		1 παιδαγωγός για 10 παιδιά	16-24 παιδιά (για 20 παιδιά απαιτούνται 2 παιδαγωγοί, ενώ από το 21ο παιδί πρέπει να προστίθεται παιδαγωγός)

Πηγή: ΚΥΑ 41087/29-11-2017/ ΥΑ Δ22//2017 (ΥΑ Δ22/οικ. 11828/293 ΦΕΚ Β 1157 2017)

Με τον παραπάνω ηλικιακό διαχωρισμό ανά ομάδα διαμορφώνεται και η ανάγκη για μια πιο αδρή διαφοροποίηση στους χώρους που αξιοποιεί κάθε ηλικιακή ομάδα, οι οποίοι πρέπει να διαφέρουν ώστε να μπορεί να εφαρμοστεί το παιδαγωγικό πρόγραμμα. Συγκεκριμένα, χρειάζονται ξεχωριστό χώρο οι ομάδες παιδιών 0-12μηνών, 12-24 μηνών, 2-3 ετών και 3-4 ετών.

Κατάρτιση παιδαγωγών

Και οι δύο παιδαγωγοί σε κάθε τμήμα απαιτείται να είναι σταθεροί, με την έννοια του σταθερού ενήλικα που απευθύνεται κάθε φορά σε συγκεκριμένα παιδιά. Έτσι, είναι δυνατόν να αναπτυχθεί σταθερή σχέση μεταξύ παιδιών και παιδαγωγού. Οι εναλλαγές πρέπει να αποφεύγονται καθώς η συναισθηματική σύνδεση είναι απαραίτητο στοιχείο για την παιδική ανάπτυξη.

Παράλληλα, είναι σημαντικό κάθε παιδαγωγός να έχει τα απαραίτητα ακαδημαϊκά προσόντα που αντιστοιχούν στις ηλικίες 0 έως 4 ετών. Στην Ελλάδα, αυτό σημαίνει πτυχίο ΑΕΙ ή ΑΤΕΙ με ειδίκευση στην πρώιμη παιδική ηλικία.

Η έννοια του/της βοηθού μπορεί να λειτουργήσει προσθετικά αλλά όχι ως αντικατάσταση του/της παιδαγωγού που απαιτείται για την εύρυθμη λειτουργία ενός προγράμματος με τις αναλογίες που περιγράφηκαν παραπάνω. Για παράδειγμα, μια ομάδα νηπίων 3 έως 4 ετών με 24 παιδιά,

μπορεί να έχει δύο παιδαγωγούς σταθερούς και έναν/μια βοηθό παιδαγωγού συμπληρωματικά ως τρίτο άτομο προκειμένου να εξυπηρετηθούν με την ίδια ποιότητα τα τέσσερα, επιπλέον της αρχικής αναλογίας, παιδιά.

Βοηθός ορίζεται εκείνος/εκείνη ο/η παιδαγωγός που έχει τα ακαδημαϊκά προσόντα, (ΙΕΚ, ΟΑΕΔ, ΕΠΑΛ) άρα διαθέτει κάποια εκπαίδευση τεχνική ή ακαδημαϊκή. Δεν θεωρείται βοηθός παιδαγωγού το στέλεχος του διοικητικού προσωπικού που σχετίζεται με καθήκοντα τραπεζοκόμου, με την καθαριότητα, την υγιεινή και τη φροντίδα του εκάστοτε πλαισίου.

4.5 Πρόγραμμα λειτουργίας του βρεφονηπιακού σταθμού με δραστηριότητες, δομημένο και μη δομημένο παιχνίδι για όλη την ημέρα ανά ηλικιακή ομάδα

4.5.1 Γενικές παραδοχές και στόχοι

Η ισορροπία σε κάθε προτεινόμενο παιδαγωγικό πλαίσιο επιτυγχάνεται όταν αυτό είναι και εφαρμόσιμο στην πράξη. Αυτό σημαίνει ότι το πλαίσιο, και συγκεκριμένα το πρόγραμμά του, οφείλει να είναι κατάλληλο αναπτυξιακά για τα παιδιά στα οποία απευθύνεται, εφικτό για τους παιδαγωγούς που το υλοποιούν και ευέλικτο για τις οικογένειες που το αξιοποιούν.

Στην προσχολική αγωγή το ωράριο λειτουργίας είναι ένα ζήτημα που συχνά συζητιέται καθώς ο βρεφονηπιακός/παιδικός σταθμός έχει τον διπλό στόχο να εξυπηρετήσει την ανάγκη των γονέων να εργαστούν, αλλά και να επιτύχει τους στόχους της παιδικής ανάπτυξης.

Ένα πρόγραμμα 6-8 ωρών καθημερινά προσφέρεται για την εφαρμογή παιδαγωγικών προσεγγίσεων, για ουσιαστική αλληλεπίδραση με σταθερούς ενήλικες και εναλλαγές που νευροβιολογικά είναι ωφέλιμες για τα πολύ μικρά παιδιά στα οποία απευθύνεται. Όμως, με αυτό το πρόγραμμα κάποιες φορές παραμένει ακάλυπτη η ανάγκη των γονέων για ένα λειτουργικό εργασιακό ωράριο. Επιπλέον, θα ήταν καλό να εξεταστούν παροχές προς τους γονείς και τις οικογένειες που να καλύπτουν τόσο τις εργασιακές ανάγκες των γονέων, όσο και τις αναπτυξιακές ανάγκες των παιδιών, όμως η ανάλυση αυτών δεν αποτελεί σκοπό της παρούσας έκθεσης.

Πρόταση της παρούσας έκθεσης αποτελεί η σύσταση μεγαλύτερου αριθμού δημοτικών ή δημόσιων παιδικών σταθμών, ιδιαίτερα σταθμών με βρεφικά τμήματα, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες όλων των παιδιών και να υποστηριχθεί έμπρακτα η δυνατότητα εργασίας των γονέων τους. Η έλλειψη ύπαρξης κεντρικού μητρώου παιδικών σταθμών και η αποκεντρωμένη λειτουργία τους καθιστά πολύ δύσκολη την εξεύρεση συνολικών δεδομένων για τον αριθμό και τη δυναμικότητα των παιδικών σταθμών στη χώρα μας (Νικολαΐδης, 2019). Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία, όπως παρουσιάστηκαν στην έρευνα της διαΝΕΟσις (2017) «οι παιδικοί σταθμοί στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά λίγοι» με αποτέλεσμα πολλές οικογένειες με παιδιά έως 4 ετών να μην έχουν πρόσβαση σε παιδικό σταθμό (σ. 6). Η έλλειψη

πρόσβασης στην προσχολική αγωγή για όλα τα παιδιά δεν καλύπτει τις κοινωνικές ανάγκες και επηρεάζει τόσο τις ευκαιρίες των παιδιών, όσο και των γονέων, κυρίως των μητέρων, να εργαστούν.

Στην παρούσα έκθεση προτείνεται η αναλυτική λειτουργία των δομών προσχολικής αγωγής και φροντίδας από τις 7.00 έως τις 16.00. Τα ωρολόγια προγράμματα που αναλύονται εδώ είναι, σε αυτή τη φάση, ενδεικτικά και σχεδιάστηκαν ώστε:

- να είναι εφικτή η εύρυθμη λειτουργία κάθε δομής μέσα από τη συνεργασία παιδαγωγών και διοικητικού προσωπικού εντός των ωραρίων τους.
- να συμβαδίζει το ωράριο του πλαισίου με τους χρόνους φαγητού και ύπνου που αναπτυξιακά έχουν ανάγκη τα παιδιά.
- να υπάρξει ο χρόνος και η δυνατότητα να πραγματοποιηθεί παιδαγωγικό πρόγραμμα με δημιουργικές δραστηριότητες κατάλληλες αναπτυξιακά για κάθε ηλικία.

Σε κάθε ωρολόγιο πρόγραμμα εμφανίζονται όροι που αναλύονται περισσότερο στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, στο παιδαγωγικό πρόγραμμα.

Παρότι στην έκθεση αυτή δεν προτείνεται αύξηση του ωραρίου των παιδικών σταθμών μετά τις 16.00, αναγνωρίζεται, όμως, η ανάγκη επιπλέον παροχών για το διάστημα 16.00 έως 18.00, προκειμένου να διευκολυνθούν οι εργαζόμενοι γονείς και αναφέρονται κάποιες σχετικές προτεινόμενες λύσεις. Όμως, κρίνεται αναγκαία η οικονομοτεχνική ανάλυση της εκάστοτε λύσης, η οποία αποτελεί ξεχωριστό αντικείμενο μελέτης από την παρούσα έκθεση.

Ενδεικτικές λύσεις για την επιπλέον ενίσχυση της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας:

Επέκταση του ωραρίου στους παιδικούς σταθμούς το διάστημα 16.00 έως 18.00 με επιπλέον χρηματοδότηση του εγχειρήματος, για την πρόσληψη νέου εκπαιδευμένου προσωπικού για το απογευματινό πρόγραμμα. Κάτι τέτοιο προτείνεται μόνο εφόσον είναι εφικτή η πρόσληψη νέου σταθερού προσωπικού συμπεριλαμβανομένου του διοικητικού προσωπικού και προσωπικού καθαριότητας. Σε σχέση με τις αναλογίες και το πρόγραμμα, το απογευματινό ωράριο θα είναι χρήσιμο να ακολουθεί τα όσα προβλέπονται στο πρωινό πρόγραμμα με την αντίστοιχη ποιότητα. Τα άτομα που θα εργάζονται στο απογευματινό πρόγραμμα, απαιτείται να είναι σταθερά έτσι ώστε τα παιδιά να έχουν πρόσωπα αναφοράς καθόλη τη διάρκεια της παρουσίας τους στον σταθμό που να φροντίζουν για την ανάπτυξη τους. Η Ρουφίδου (2008, 2010) όρισε τον/την παιδαγωγό αναφοράς ως τον/την συναισθηματικά και σωματικά διαθέσιμο/η παιδαγωγό που εξασφαλίζει

τη συνέχεια και τη σταθερότητα στο περιβάλλον του παιδιού και παρέχει εξατομικευμένη παροχή φροντίδας, σωματικής και ψυχικής. Παράλληλα τονίζει ότι ο/η παιδαγωγός αναφοράς βρίσκεται ανάμεσα στο παιδί και τους γονείς και ανάμεσα στο παιδί και την παιδαγωγική ομάδα λειτουργώντας ως ενδιάμεσος και ως συντονιστής και πάντα για το καλό και προς όφελος του παιδιού (Ρουφίδου, 2019). Για να επιτύχει ένα τέτοιο εγχείρημα είναι σαφές ότι απαιτείται επιπλέον χρηματοδότηση για τη λειτουργία των δομών προσχολικής αγωγής που θα έχουν αυτό το εκτεταμένο ωράριο.

Προτείνεται επίσης το πρόγραμμα «Μεγαλώνω στο σπίτι». Πρόκειται για ένα πρόγραμμα κοινωνικής μέριμνας για οικογένειες με πολύ μικρά παιδιά που περιλαμβάνει τη «συνάντηση» 1 έως 5 παιδιών με έναν/μία παιδαγωγό στον χώρο του σπιτιού για 4 έως 6 ώρες. Αυτή η πρόταση είναι ένας συνδυασμός του θεσμού «duck mama» που υπάρχει στις σκανδιναβικές χώρες και προγραμμάτων ανάπτυξης στο σπίτι, όπως το Surestart, το Homestart και το Reach Up, που συνήθως εφαρμόζονται μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης. Και πάλι θα πρέπει να υπάρξει σχεδιασμός και προσδιορισμός του ρόλου, της απαιτούμενης εκπαίδευσης και του ελέγχου των ανθρώπων που θα λειτουργούν ως παιδαγωγοί καθώς και να διασφαλιστούν επιπλέον πόροι για τη διαχείριση του προγράμματος.

4.5.2 Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα για βρέφη έως 12 μηνών

Για τα παιδιά αυτής της ηλικίας ο στόχος είναι να έχουν ξεχωριστό χώρο. Κάθε παιδί πρέπει να επιτρέπεται να ακολουθεί τον προσωπικό του βιορυθμό. Όταν ένα παιδί έχει ισορροπήσει τις ανάγκες του για ύπνο και φαγητό, είναι διαθέσιμο να εμπλακεί σε οποιαδήποτε διεργασία παιχνιδιού και μάθησης. Επομένως, τα διαστήματα που προτείνονται για τα βρέφη έως 12 μηνών είναι μεγάλα και επαναλαμβανόμενα, δεδομένου ότι οι παιδαγωγοί θα πρέπει να μπορούν με ευελιξία να προσαρμόσουν την οποιαδήποτε δραστηριότητα της ομάδας στον προσωπικό καθημερινό βιορυθμό και στον ρυθμό ανάπτυξης του κάθε παιδιού. Έτσι, είναι εφικτό να οργανώνεται η ημέρα με στόχο την ολόπλευρη παιδική ανάπτυξη, όπως έχει περιγραφεί στο πλαίσιο «Κυψέλη».

Για παράδειγμα, αναφέρουμε τους διατροφικούς στόχους για αυτές τις ηλικιακές ομάδες (American Academy of Pediatrics, 2021) ως οδηγό στη διαμόρφωση ενός ωρολογίου προγράμματος:

ΒΡΕΦΗ 0-6 ΜΗΝΩΝ:

- Διατροφή αποκλειστικά με γάλα (μητρικό γάλα ή φόρμουλα).
- Οι παιδαγωγοί βοηθούν το βρέφος να παραμείνει ήρεμο και ανταποκρίνονται στα μηνύματα που προέρχονται από εκείνο για το κάθε πότε πεινάει και πόσο θέλει να φάει.

- Ο σταθμός θα παρέχει την υποδομή ώστε οι μητέρες να μπορούν είτε να θηλάσουν επί τόπου είτε να αφήσουν το δικό τους μητρικό γάλα σε φιάλη.
- Θα ενθαρρύνεται η ομιλία με το βρέφος και κατά τη διατροφή και κατά το άλλαγμα και πλύσιμο. Η επικοινωνία είναι η βάση της ανάπτυξης.

ΒΡΕΦΗ 6-12 ΜΗΝΩΝ:

- Σταδιακός εμπλουτισμός της διατροφής, αρχικά με αλεσμένα τρόφιμα και εν συνεχεία με μαλακά τρόφιμα.
- Οι παιδαγωγοί επιλέγουν την κατάλληλη υφή, σύμφωνα με την ανάπτυξη του βρέφους, και δημιουργούν δομή και πρόγραμμα στο τάισμα του βρέφους.
- Το βρέφος τρώει όσο και ό,τι επιθυμεί από αυτά που προσφέρονται στο πλαίσιο των προγραμματισμένων γευμάτων.
- Προτείνεται να ακολουθείται αντίστοιχη προσέγγιση, σύμφωνα με την προσωπική ανάγκη κάθε παιδιού, για τον ύπνο και για το παιχνίδι ή την επιλογή δραστηριότητας από τους παιδαγωγούς (Fromberg, D.P και Bergen, D., 2006), σύμφωνα με το πώς έχει λειτουργήσει το φαγητό και ο ύπνος.
- Όπως και πριν, θα ενθαρρύνεται η ομιλία με το βρέφος και κατά τη διατροφή και κατά το άλλαγμα και πλύσιμο. Η επικοινωνία είναι η βάση της ανάπτυξης.

Πίνακας 2: Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα #1 (Πρόταση της συγγραφικής ομάδας)

Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα #1 (βρέφη έως 12 μηνών)	
07:00-09:00	Προσέλευση, 1^η ζώνη πρωινού (7.30-8.00) , παιχνίδι μέσα στην τάξη, έναυσμα για παιχνίδι στο πάτωμα
09:00-09:30	Χρόνος για επιλογή ανάμεσα σε οργανωμένες δραστηριότητες που παρουσιάζει ατομικά ο παιδαγωγός δίνοντας ερεθίσματα-εναύσματα για παιχνίδι, εναλλαγή ατομικών δραστηριοτήτων, μη δομημένο παιχνίδι σε εσωτερικό χώρο, έναυσμα για κινητικό παιχνίδι, παιχνίδι στο πάτωμα
09:45-10:15	2^η ζώνη πρωινού ή δεκατιανό (για όσα παιδιά έχουν φάει στην 1 ^η ζώνη)
10:15-12:10	Δομημένη δραστηριότητα βασισμένη στο Reach Up and Learn©, εναλλαγή δραστηριοτήτων, παιχνίδι σε εσωτερικό ή εξωτερικό χώρο, αφήγηση παραμυθιών, εικαστικά παιχνίδια, κινητικά παιχνίδια. Πιθανή ώρα ύπνου/ Ελάχιστη ώρα σε εξωτερικό χώρο: 45'. Ενδειγμένη ώρα: 2 ώρες
12:10-12:40	Μεσημεριανό
12:40-13:00	Παραμύθι και χαλάρωση
13:00-15:00	Ύπνος και/ή χαλαρωτικό παιχνίδι
15:00-16:00	Ολοκλήρωση πρωινού παιδαγωγικού προγράμματος

4.5.3 Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα για βρέφη 12 έως 24 μηνών

Στην ίδια λογική κινείται και το προτεινόμενο ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα για τα βρέφη 12 έως 24 μηνών. Σε αυτή την ηλικία παραμένει αυξημένη η ανάγκη για σωστή διαχείριση του φαγητού και του ύπνου ως κυρίαρχο κομμάτι της ανάπτυξής τους, ιδιαίτερα για τα βρέφη 12 έως 18 μηνών. Έτσι, σε αυτό το ηλικιακό φάσμα, γίνεται η μετάβαση στο «οικογενειακό» γεύμα, οι παιδαγωγοί δημιουργούν δομή και πρόγραμμα στο φαγητό του βρέφους. Το βρέφος τρώει όσο και ό,τι επιθυμεί από τα τρόφιμα που προσφέρονται στο πλαίσιο των προγραμματισμένων γευμάτων (American Academy of Pediatrics, 2021). Η διάρκεια του γεύματος γίνεται ευκαιρία για κοινωνική αλληλεπίδραση και συζήτηση ως απαραίτητο τμήμα της παιδικής αγωγής. Ο/Η παιδαγωγός υποστηρίζει την επικοινωνία και συμμετέχει στον διάλογο, συμπεριλαμβάνοντας όλα τα παιδιά.

Τα βρέφη έχουν σταδιακά μεγαλύτερη δυνατότητα να οργανώσουν τον βιορυθμό τους με βάση το παιχνίδι τους και τις προτεινόμενες δραστηριότητες.

Ως προς τη δραστηριότητα, υπάρχει η δυνατότητα για σταδιακή ομαδική επαφή μέσα από το παιχνίδι. Αυξάνεται η περιέργειά τους για το κινητικό παιχνίδι, η αυτονομία τους στο παιχνίδι, η δυνατότητά τους για μίμηση και

αναπαραγωγή μοτίβων συμπεριφοράς και είναι πολύ πρόθυμα να εμπλακούν σε ποιοτικές συναναστροφές με ενήλικες και άλλα παιδιά (Fromberg, και Bergen, 2006).

Πίνακας 3: Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα #2 (Πρόταση της συγγραφικής ομάδας)

Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα #2 (βρέφη 12-24 μηνών)	
07:00-09:00	Προσέλευση, 1^η ζώνη πρωινού (7.30-8.00) , παιχνίδι μέσα στην τάξη, έναυσμα για παιχνίδι στο πάτωμα
09:00-09:30	Χρόνος για επιλογή ανάμεσα σε οργανωμένες δραστηριότητες που παρουσιάζει ατομικά ο παιδαγωγός δίνοντας ερεθίσματα -εναύσματα για παιχνίδι, εναλλαγή ατομικών δραστηριοτήτων, μη δομημένο παιχνίδι σε εσωτερικό χώρο, έναυσμα για κινητικό παιχνίδι, παιχνίδι στο πάτωμα
09:45-10:15	2^η ζώνη πρωινού ή δεκατιανό (για όσα παιδιά έχουν φάει στην 1 ^η ζώνη) και ρουτίνες αυτονομίας
10:15-12:10	Δομημένη δραστηριότητα βασισμένη στο Reach Up and Learn©, εναλλαγή δραστηριοτήτων, παιχνίδι σε εσωτερικό ή εξωτερικό χώρο, αφήγηση παραμυθιών, εικαστικά παιχνίδια, κινητικά παιχνίδια. Πιθανή ώρα ύπνου/ Ελάχιστη ώρα σε εξωτερικό χώρο: 45'. Ενδειγμένη ώρα: 2 ώρες
12:10-12:40	Μεσημεριανό
12:40-13:00	Παραμύθι και χαλάρωση
13:00-15:00	Ύπνος και/ή χαλαρωτικό παιχνίδι
15:00-16:00	Ολοκλήρωση πρωινού παιδαγωγικού προγράμματος

4.5.4 Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα για παιδιά 2 έως 4 ετών

Για τα παιδιά 2 έως 4 ετών το πρόγραμμα εστιάζει περισσότερο στο παιχνίδι, σε συγκεκριμένες δραστηριότητες με σκοπό την κάλυψη αναπτυξιακών στόχων, στην ανάπτυξη διεργασιών όπως της αυτονομίας και στην κοινωνική συναναστροφή ανάμεσα στα παιδιά. Είναι πλέον εφικτή η ομαδική δραστηριότητα με την ενεργή συμμετοχή και εμπλοκή των παιδιών. Το φαγητό και ο ύπνος είναι πλέον ενσωματωμένες ρουτίνες στον ρυθμό της ομάδας και η εστίαση είναι περισσότερο στην κατάκτηση αυτών παρά στη διαφοροποίηση του ωρολογίου προγράμματος για κάθε παιδί ξεχωριστά. Όπως και με όλες τις άλλες ηλικίες, η διάρκεια του γεύματος γίνεται ευκαιρία για κοινωνική αλληλεπίδραση και συζήτηση ως απαραίτητο τμήμα της παιδικής αγωγής. Ο/Η παιδαγωγός υποστηρίζει την επικοινωνία και συμμετέχει στον διάλογο, συμπεριλαμβάνοντας όλα τα παιδιά.

Πίνακας 4: Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα #3 (Πρόταση της συγγραφικής ομάδας)

Ενδεικτικό ωρολόγιο πρόγραμμα #3 (παιδιά 2-4 ετών)	
07:00-09:00	Προσέλευση, παιχνίδι (μη δομημένο, ελεύθερης επιλογής) εσωτερικός ή εξωτερικός χώρος/ 1^η ζώνη πρωινού (7.30-8.00)
09:00-10:00	Παιχνίδι (μη δομημένο, ελεύθερης επιλογής) εσωτερικός ή εξωτερικός χώρος
10:00-10:20	Αλληλεπίδραση ομάδας με παιδαγωγούς, ευκαιρία για δομημένη ομαδική δραστηριότητα. Χρόνος για επιλογή ανάμεσα σε οργανωμένες δραστηριότητες που παρουσιάζει ο/η παιδαγωγός δίνοντας ερεθίσματα-εναύσματα για παιχνίδι, εναλλαγή ατομικών δραστηριοτήτων, μη δομημένο παιχνίδι σε εσωτερικό χώρο, έναυσμα για κινητικό παιχνίδι, παιχνίδι στο πάτωμα
10:20-10:40	2^η ζώνη πρωινού ή δεκατιανό (για όσα παιδιά έχουν φάει στην 1^η ζώνη) και ρουτίνες αυτονομίας
10:40-12:00	Παιχνίδι στον κήπο. Ελάχιστη ώρα σε εξωτερικό χώρο: 45'. Ενδειγμένη ώρα: 2 ώρες
12:00-13:00	Δομημένες δραστηριότητες γνωστικής ανάπτυξης βασισμένες στο Reach Up and Learn©/γωνίες παιχνιδιού/εστίες ενδιαφερόντων (workshops εικαστικά, μαγειρική, συμβολικό παιχνίδι, κινητικό παιχνίδι, puzzle, βιβλία κλπ.)
13:00-13:40	Μεσημεριανό και ρουτίνες αυτονομίας
13:40-15:30	Ύπνος και/ή χαλαρωτικό παιχνίδι
	Ολοκλήρωση πρωινού παιδαγωγικού προγράμματος
15:30-16:00	Ολοκλήρωση πρωινού παιδαγωγικού προγράμματος

ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 0-4 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2021

Βασικά στοιχεία
του προτεινόμενου
προγράμματος

5.1 Το παιχνίδι στην προσχολική αγωγή

Το παιχνίδι είναι μια έννοια κεντρική στην προσχολική αγωγή. Αποτελεί τη βάση παιδαγωγικών προσεγγίσεων ανά τον κόσμο, για την υποστήριξη της ολόπλευρης ανάπτυξης (κινητικής, γνωστικής, γλωσσικής, συναισθηματικής και κοινωνικής) των πολύ μικρών παιδιών (Hirsh-Pasek, Golnikoff, Berk and Singer, 2009, McInnes, Howard, Miles and Crowley, 2011, Papatheodorou and Potts, 2016, Samuelsson and Carlsson, 2008, Reed and Cuning, 2012).

Το παιχνίδι έχει αναγνωριστεί από πολύ παλιά ως ένας από τους βασικούς τρόπους που τα παιδιά μαθαίνουν (Dewey, 1944, Froebel, 1887, Hirsh-Pasek et al., 2009, Piaget, 1971, Vygotsky, 1978). Λειτουργεί ως ένας ολιστικός μηχανισμός μάθησης και ανάπτυξης, αφού ως διαδικασία ενσωματώνει γνωστικά, αισθητηριακά, συναισθηματικά και κοινωνικά ερεθίσματα. Διευκολύνει τη μάθηση, εκθέτοντας τα παιδιά σε νέες εμπειρίες, δραστηριότητες και ιδέες, και ενισχύει την αυτορρύθμισή τους (Pyle and Daniels, 2017). Σύμφωνα με την ερευνητική ομάδα Project Zero του Πανεπιστημίου του Harvard, μαθαίνοντας μέσα από το παιχνίδι, τα παιδιά δοκιμάζουν τις ιδέες τους, πειραματίζονται με τα σύμβολα, δημιουργούν κοινωνικές σχέσεις, παίρνουν ρίσκα και ξαναφαντάζονται τον κόσμο (Mardell et al., 2016).

Η βασισμένη στο παιχνίδι μάθηση (play-based learning) είναι μια παιδαγωγική προσέγγιση που περιλαμβάνει παιχνίδι κατευθυνόμενο από το παιδί, σε συνδυασμό με κάποια καθοδήγηση από τον ενήλικα που ενισχύει την οικοδόμηση γνωστικών στόχων (Pyle and Daniels, 2017, Weisberg, Hirsh-Pasek et al., 2013).

Το παιχνίδι έχει αναγνωριστεί επίσης ως θεμελιώδες για την υγεία, την ανάπτυξη και την ευεξία των παιδιών, από πλειάδα επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων, με την Αμερικανική Παιδιατρική Εταιρεία να τονίζει την αναγκαιότητα του παιχνιδιού για την υγιή ανάπτυξη των παιδιών (Ginsburg, 2007, Yogman et al., 2018). Αποτελεί θεσμοθετημένο δικαίωμα όλων των παιδιών από τα Ηνωμένα Έθνη, η επιτροπή των οποίων υποστήριξε ότι: *«Το παιχνίδι και η αναψυχή είναι βασικά για την υγεία και την ευεξία των παιδιών και προάγουν την ανάπτυξη της δημιουργικότητας, της φαντασίας, της αυτοπεποίθησης και της εμπιστοσύνης στον εαυτό τους, και επίσης ενισχύουν τις σωματικές, κοινωνικές, γνωστικές και συναισθηματικές τους δυνάμεις*

και δεξιότητες. Συνεισφέρουν σε όλες τις παραμέτρους της μάθησης» (UN Committee, 2013, σελ. 4).

Μια παιδαγωγική προσέγγιση βασισμένη στο παιχνίδι:

- Συνεισφέρει στην ανάπτυξη θετικής διάθεσης απέναντι στη μάθηση.
- Επιτρέπει στα παιδιά να αλληλεπιδρούν και να συνεργάζονται.
- Αναπτύσσει τις γλωσσικές ικανότητες.
- Ενσταλάζει στα παιδιά μια αίσθηση αυτοεκτίμησης και βοηθάει να αναπτύξουν αυτοπεποίθηση και εμπιστοσύνη στις ικανότητές τους.
- Αναπτύσσει δεξιότητες και ικανότητες που επιτρέπουν στα παιδιά να δοκιμάζουν απαιτητικές δραστηριότητες και να παίρνουν ευχαρίστηση απ' αυτές.
- Παρέχει ευκαιρίες για βιωματική μάθηση, δημιουργικότητα και επίλυση προβλημάτων.
- Βοηθάει την ανάπτυξη της αυτονομίας και της αυτοπεποίθησης των παιδιών (Paratheodorou and Potts, 2016).

Ο ρόλος των παιδαγωγών σε μια τέτοια προσέγγιση κινείται σε ένα συνεχές μεταξύ της έμμεσης εμπλοκής, μέσω π.χ. της διαμόρφωσης του περιβάλλοντος, και της άμεσης συμμετοχής τους στο παιχνίδι των παιδιών.

Για να ενισχύσουν το παιχνίδι και την ανάπτυξη των παιδιών, οι παιδαγωγοί:

- Δημιουργούν μια ατμόσφαιρα ασφάλειας, αναπτύσσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με το κάθε παιδί, καθώς και μια αίσθηση ομάδας μέσα στην τάξη.
- Παρατηρούν ενεργητικά το παιχνίδι των παιδιών και αναστοχάζονται πάνω στις παρατηρήσεις τους. Μέσα από την παρατήρηση, οι παιδαγωγοί μαθαίνουν τα ενδιαφέροντα των παιδιών, την αλληλεπίδρασή τους με τα άλλα παιδιά και το περιβάλλον, καθώς και τις δεξιότητές τους στους διάφορους τομείς της ανάπτυξης, π.χ. κινητικές, κοινωνικές, γλωσσικές. Ο αναστοχασμός πάνω στις παρατηρήσεις αυτές τους/τις βοηθάει στη διαμόρφωση νέων τρόπων για να ενισχύσουν περαιτέρω τα παιδιά.
- Υποστηρίζουν τη διαδικασία του παιχνιδιού, διευκολύνοντας την αλληλεπίδραση των παιδιών, προσαρμόζοντας το περιβάλλον και τα υλικά και εμπλουτίζοντάς τα με νέες ιδέες.

- Επιδεικνύουν θετική στάση απέναντι στο παιχνίδι των παιδιών, υποστηρίζοντας την αλληλεπίδραση μαζί τους με κατάλληλους ηλικιακά λεκτικούς και μη λεκτικούς τρόπους, ενισχύοντας τη μεταξύ τους επικοινωνία (Kernan, 2007).
- Διαμορφώνουν τον χώρο και παρέχουν τα κατάλληλα υλικά, με βάση τις γνώσεις τους γύρω από την παιδική ανάπτυξη, ώστε να δημιουργούν πλούσια περιβάλλοντα, που παρέχουν ποικιλία ευκαιριών παιχνιδιού και ενισχύουν την ανάπτυξη των παιδιών και την εξέλιξη των δεξιοτήτων τους.

5.2 Το παιχνίδι μέσα στην τάξη: χώρος, γωνιές και υλικά

Η τάξη του παιδικού σταθμού πρέπει να οργανώνεται ώστε να στεγάσει την εξερεύνηση των παιδιών μέσω υλικών που προάγουν το παιχνίδι. Το περιβάλλον της τάξης χρειάζεται να προσφέρει επιλογές, με τα υλικά μάθησης να είναι ενδιαφέροντα, επαρκή και σχετικά με τις εμπειρίες ζωής του παιδιού (Barresi, 2014, Play England, 2014).

Πέρα από τον ρόλο, όμως, που έχουν τα υλικά, καθοριστική σημασία έχει η αλληλεπίδραση των παιδιών με τους/τις παιδαγωγούς κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, ανεξαρτήτως δραστηριότητας και υλικού. Παρότι η έννοια του παιχνιδιού εμπεριέχει την αυτοκατεύθυνση, οι ενήλικες παίζουν έναν κεντρικό ρόλο, παρέχοντας το κατάλληλο περιβάλλον και ενισχύοντας τις εμπειρίες των παιδιών (Santer, Griffiths and Goodall, 2007).

Ο χώρος της τάξης μπορεί να δομηθεί σε διάφορες γωνιές παιχνιδιού, που ενθαρρύνουν τα παιδιά να εξερευνούν, να δημιουργούν, να παίζουν με φαντασία και να λύνουν προβλήματα. Για παράδειγμα μπορεί να υπάρχουν στην τάξη:

- Χώρος κατασκευαστικού παιχνιδιού, π.χ. με τουβλάκια, βίδες, κλπ.
- Χώρος παιχνιδιού φαντασίας, π.χ. με υφάσματα και καπέλα για μεταμφίηση, κουζινικά, κλπ.
- Χώρος ζωγραφικής και χειροτεχνίας, π.χ. με χαρτιά, μπογιές, κλπ.
- Χώρος αισθητηριακού παιχνιδιού, π.χ. με υλικά διαφόρων υφών.
- Χώρος ανακάλυψης της φύσης, π.χ. με φυσικά υλικά, μεγεθυντικούς φακούς, κλπ.
- Χώρος ανάγνωσης/αφήγησης, με βιβλία και μαξιλάρια για να κάθονται τα παιδιά.
- Χώρος μουσικής, π.χ. με μουσικά όργανα και αυτοσχέδια οργανάκια.

- Χώρος γνωστικής δραστηριότητας, π.χ. παζλ, τόμπολες, παιχνίδια μνήμης, παιχνίδια ανάπτυξης λεπτής κινητικότητας.
- Χώρος «απόδρασης», όπου ένα ή δύο παιδιά να μπορούν να περνούν χρόνο, όταν χρειάζονται ένα διάλειμμα από την ενεργό ζωή στην τάξη, για παράδειγμα μια σκηνούλα ή ένα σπιτάκι από μεγάλο χαρτόκουτο, με μαξιλάρια μέσα (Frost, Wortham and Reifel, 2012, Καλπογιάννη, Φύσσης, Αβδελίδου, 2015).

Για την παραπάνω διαμόρφωση είναι καλό να ληφθούν υπόψη τα παρακάτω:

- Οι πιο ήσυχες περιοχές να βρίσκονται μακριά από τις πιο δυναμικές και οι χώροι που αλληλοσυμπληρώνονται να είναι κοντά.
- Ξεχωριστός χώρος για παιδιά κάτω του ενός έτους.
- Οι χώροι να διαχωριστούν, χρησιμοποιώντας διαχωριστικά ή ράφια για βιβλία, για να στεγάσουν δραστηριότητες παιχνιδιού και να δημιουργήσουν μία αίσθηση ασφάλειας.
- Τα υλικά σε κάθε χώρο να είναι οργανωμένα και προσβάσιμα από τα παιδιά και να χρησιμοποιούνται ετικέτες και εικόνες, ώστε να γνωρίζουν όλοι πού να βρουν και πού να επιστρέψουν κάθε υλικό.

Για να υποστηριχθεί η εξερεύνηση των παιδιών μέσα από το παιχνίδι, είναι καλό να είναι διαθέσιμη σε αυτά μία μεγάλη ποικιλία υλικών διαφορετικών υφών, χρωμάτων, σχημάτων και μεγεθών. Χρειάζεται να υπάρχουν οικεία στο παιδί υλικά, αλλά και νέα, πρωτόγνωρα, τα οποία προκαλούν το ενδιαφέρον τους.

Η ποσότητα των υλικών πρέπει να είναι επαρκής, ώστε όλα τα παιδιά να μπορούν ανά πάσα στιγμή να ασχοληθούν με κάτι που τα ενδιαφέρει. Επίσης, καλό είναι τα υλικά να ανανεώνονται συχνά γιατί τα παιδιά εξοικειώνονται εύκολα μαζί τους και χάνουν το ενδιαφέρον τους. Ταυτόχρονα, η υπερβολικά μεγάλη ποσότητα και ποικιλία υλικών μπορεί να λειτουργεί ανασταλτικά: α) να αποσπά την προσοχή των παιδιών με αποτέλεσμα να μην «επενδύουν» στην αξιοποίηση ενός υλικού αλλά να προχωρούν κατευθείαν στο επόμενο, β) να τα δυσκολεύει να βρουν το υλικό που θέλουν, γ) να μειώνει την πιθανότητα να επεξεργαστούν εκ νέου κάποιο αντικείμενο μετά από ένα διάστημα. Επομένως, προτείνεται μια «ροή» υλικών όπου ανά τακτά χρονικά διαστήματα (π.χ. κάθε μήνα) προστίθενται νέα υλικά και αφαιρούνται παλαιότερα.

Εκτός από υλικά και παιχνίδια του εμπορίου, τα οποία έχουν κόστος και συνήθως είναι πλαστικά, μπορούν να χρησιμοποιηθούν υλικά ανοικτού

τύπου, όπως υλικά της φύσης ή άχρηστα υλικά: υφάσματα, χαρτόκουτα, πλαστικές συσκευασίες, σχοινιά, κουκουνάρια, φύλλα, βότσαλα, κοχύλια. Τέτοια υλικά, τα οποία δεν κατευθύνουν το παιχνίδι των παιδιών, αλλά είναι ανοιχτά ως προς τον τρόπο χρήσης τους, βοηθούν ιδιαίτερα την ανάπτυξη της φαντασίας τους, καθώς μπορούν να «μεταμορφωθούν» σε οτιδήποτε θελήσει το παιδί και έτσι να διευρύνουν το παιχνίδι του. Τα πιο δημιουργικά αντικείμενα είναι τα πολυχρηστικά και ευέλικτα στη χρήση (Santer, Griffiths and Goodall, 2007). Παράλληλα τα διαφορετικά αυτά υλικά παρέχουν μία πιο πλούσια πηγή αισθητηριακών ερεθισμάτων.²

Ο/Η παιδαγωγός υποστηρίζει τα παιδιά στις γωνιές, δίνοντας ιδέες και κατεύθυνση, επιβραβεύοντας και ενθαρρύνοντας. Είναι σημαντικό να υπάρχει παρουσία ενήλικα, να ενθαρρύνεται η επικοινωνία ανά πάσα στιγμή και να δίνονται τα κατάλληλα ερεθίσματα.

---

² Ενημερωτικό υλικό γύρω από το παιχνίδι και την ενίσχυσή του στα πλαίσια του παιδικού σταθμού μπορείτε να βρείτε στο Παράρτημα 3.

5.3 Το παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο

Η σημασία του παιχνιδιού στον εξωτερικό χώρο

Η σημασία του παιχνιδιού στον εξωτερικό χώρο και της επαφής των παιδιών με τη φύση έχει συζητηθεί, μελετηθεί και υποστηριχθεί τόσο από παλαιότερους εκπαιδευτικούς, φιλόσοφους και ψυχολόγους, όπως ο Froebel, ο Steiner και η McMillan, όσο και από σύγχρονους μελετητές (Bilton, 2010, 2014, Garrick, 2009, Waller et al., 2017).

Το παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο προσφέρει ευκαιρίες στα παιδιά για κίνηση και χρήση όλων των αισθήσεων και συνδέεται με πολλαπλά οφέλη για τη σωματική υγεία και ανάπτυξη των παιδιών, την εξέλιξη των κινητικών δεξιοτήτων τους και την προαγωγή της φυσικής δραστηριότητας.

Αυτό είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο για την Ελλάδα, που μαστίζεται τα τελευταία χρόνια από το φαινόμενο της παιδικής παχυσαρκίας (OECD, 2014). Η επαρκής φυσική δραστηριότητα, με τη μορφή κινητικού παιχνιδιού, αποτελεί μία στρατηγική για την καταπολέμηση της παιδικής παχυσαρκίας, με πρόσφατες κατευθύνσεις να προτείνουν φυσική δραστηριότητα 15 λεπτών για κάθε ώρα που τα παιδιά βρίσκονται στον παιδικό σταθμό (Birch et al., 2011). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (2017) αναγνώρισε την έλλειψη φυσικής δραστηριότητας ως έναν από τους τέσσερις παράγοντες ρίσκου για τα μη μεταδιδόμενα νοσήματα, όπως ο διαβήτης, και αναγνώρισε τον σημαντικό ρόλο των πλαισίων φροντίδας και εκπαίδευσης ως χώρων προαγωγής της υγείας, όπως αποτυπώνεται στην πρωτοβουλία «Health Promoting Schools» (WHO, 2017).

Παρά την αναγνωρισμένη σημασία του κινητικού παιχνιδιού και της φυσικής δραστηριότητας, οι πρακτικές πολλών προσχολικών πλαισίων φαίνεται να ενισχύουν μια στατική και παθητική καθημερινότητα των παιδιών μέσα στον εσωτερικό χώρο του παιδικού σταθμού, με κάποια πλαίσια προσχολικής αγωγής να μπορούν να χαρακτηριστούν ως «περιβάλλοντα που ευνοούν την παχυσαρκία» (Ward et al., 2008, σελ. 380).

Η προαγωγή της σωματικής υγείας των παιδιών και η πρόληψη της παχυσαρκίας αποτελούν, όμως, μόνο κάποια από τα πολλά οφέλη που αποκομίζουν

τα παιδιά μέσα από το παιχνίδι στο εξωτερικό περιβάλλον (Burdette and Whitaker, 2005). Πέραν του κινητικού παιχνιδιού, άλλα είδη, όπως το συμβολικό, το κατασκευαστικό και το δημιουργικό παιχνίδι, επίσης ευνοούνται από το πλούσιο σε ερεθίσματα εξωτερικό περιβάλλον, ενισχύοντας τη συναισθηματική, κοινωνική, γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, καθώς και τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους (Miranda, Larrea, Muela, Barandiaran, 2017 Thomas and Harding, 2011, Wgyver, 2017).

Η θετική επίδραση του παιχνιδιού στον εξωτερικό χώρο και τη φύση στην ψυχική υγεία και την ευεξία των παιδιών υποστηρίζεται από πολλές μελέτες (Frost, Wortham and Reifel, 2012, Tovey, 2007, Gill, 2014, Waller et al., 2017). Το παιχνίδι στο εξωτερικό περιβάλλον προφέρει αυξημένες ευκαιρίες αλληλεπίδρασης και ενισχύει την κοινωνικοποίηση των παιδιών (Waite, Rogers and Evans, 2013). Επίσης επιδρά θετικά στην προσοχή και τη συγκέντρωση των παιδιών, ενώ τα παιδιά που έχουν την ευκαιρία να παίξουν τακτικά στη φύση φαίνεται να έχουν ενισχυμένη αυτοπεποίθηση, ψυχική ανθεκτικότητα, και ευελιξία (Brussoni et al., 2012, Gleave and Cole-Hamilton, 2012, Moss, 2012).

Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι σε πολλές χώρες έχουν πολλαπλασιαστεί οι φωνές, οι πρωτοβουλίες και οι πολιτικές υπέρ της συχνότερης επαφής των παιδιών με τη φύση. Κράτη όπως η Αυστραλία, η Γερμανία, η Δανία, ο Καναδάς, η Κορέα και η Τσεχία κάνουν γοργά βήματα προς την κατεύθυνση αυτή, θεσμοθετώντας τα «Σχολεία του Δάσους», διαμορφώνοντας φυσικά προαύλια στα σχολεία και φυσικές παιδικές χαρές στις γειτονιές, προσφέροντας δωρεάν εκπαιδευτικές δράσεις σε υπαίθρια περιβάλλοντα, δημιουργώντας μετεκπαιδευσεις/ειδικότητες στην «Παιδαγωγική της Φύσης», ακόμα και συστήνοντας στους παιδιάτρους να συνταγογραφούν τον χρόνο στη φύση.

Το παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο στην ελληνική προσχολική αγωγή

Παρά την αναγνώριση της αξίας του παιχνιδιού στον εξωτερικό χώρο από παιδαγωγούς και επαγγελματίες υγείας, στην Ελλάδα φαίνεται να μην έχει δοθεί η κατάλληλη έμφαση έως τώρα. Αυτό αποτυπώνεται αρχικά από την έλλειψη εξωτερικών χώρων παιχνιδιού σε αρκετούς παιδικούς σταθμούς ή από τον μη λειτουργικό τρόπο που οι χώροι αυτοί είναι διαμορφωμένοι. Μελέτη του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (2013) στους παιδικούς σταθμούς του Δήμου Αθηναίων βρήκε πως το 9% από αυτούς δεν είχαν εξωτερικό χώρο παιχνιδιού και πως ένα επιπλέον 22,8% είχε μη επαρκή χώρο, λιγότερο των 100 τ.μ. Από μελέτη σε δημόσιους και δημοτικούς παιδικούς σταθμούς σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, το 7,5% των παιδαγωγών δήλωσε πως ο παιδικός σταθμός που εργάζονται δεν έχει εξωτερικό χώρο παιχνιδιού, με ένα επιπλέον 12,7% να χαρακτηρίζουν τον εξωτερικό χώρο του σταθμού ως καθόλου κατάλληλο (Kalrogian, 2019). Οι παιδαγωγοί

στην ίδια έρευνα αναγνώρισαν την ύπαρξη κατάλληλα διαμορφωμένου χώρου παιχνιδιού και την παροχή επαρκών και ποιοτικών υλικών, ως βασικούς παράγοντες ενίσχυσης του παιχνιδιού έξω. Το υπάρχον πλαίσιο λειτουργίας των παιδικών σταθμών αναφέρεται μόνο στο μέγεθος του εξωτερικού χώρου, μη διαχωρίζοντας τους υπαίθριους από τους ημιυπαίθριους χώρους και χωρίς να δίνει καθόλου κατευθύνσεις στον τρόπο που αυτός ο χώρος πρέπει να διαμορφωθεί προκειμένου να υποστηρίξει το παιχνίδι των παιδιών, ούτε στο τι είδους υλικά είναι καλό να υπάρχουν.

Μία άλλη παράμετρος που είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί, είναι ο χρόνος που τα παιδιά περνούν σε εξωτερικούς χώρους, ενώ βρίσκονται στον παιδικό σταθμό. Ο ισχύων κανονισμός λειτουργίας δεν δίνει οδηγίες για τον χρόνο που τα παιδιά πρέπει να περνούν στο εξωτερικό περιβάλλον, ούτε παρέχει κατευθύνσεις για τη φύση των δραστηριοτήτων στις οποίες θα μπορούσαν να εμπλακούν. Στην παραπάνω έρευνα σε 662 παιδαγωγούς από όλη την Ελλάδα το 6,9% των παιδαγωγών δήλωσε πως δεν βγαίνουν καθόλου έξω, ποσοστό συμβατό με τους παιδικούς σταθμούς χωρίς εξωτερικό χώρο, με ένα επιπλέον 32,5% των παιδαγωγών να αναφέρει χρόνο έξω που δεν ξεπερνά τα 30 λεπτά την ημέρα, παρότι η πλειονότητά τους (86,8%) θεωρεί πως ο χρόνος αυτός θα έπρεπε να αυξηθεί (Kalrogiani, 2019). Αυτός ο πολύ περιορισμένος χρόνος φαίνεται να μειώνεται ακόμη περισσότερο τους χειμερινούς μήνες. Επιπλέον ζητήματα που αναγνωρίστηκαν από αυτή τη μελέτη αφορούν τις αντιλήψεις των παιδαγωγών, καθώς και θέματα που σχετίζονται με την υπάρχουσα πολιτική γύρω από το παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο, που συνηγορούν στην ανάγκη για δημιουργία ενός νέου παιδαγωγικού πλαισίου που έμπρακτα να το υποστηρίξει.³

Προτάσεις για την ενίσχυση του παιχνιδιού στον εξωτερικό χώρο

Αναγνωρίζοντας τη σημασία του εξωτερικού περιβάλλοντος και των ευκαιριών που παρέχει στα παιδιά, είναι σημαντικό να προσδιοριστεί η ανάγκη αναδι-
αμόρφωσης των εξωτερικών χώρων σε κάθε δομή προσχολικής αγωγής προκειμένου να αξιοποιηθούν ως κεντρικό μέρος της διεργασίας μάθησης.

Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να προσαρμοστεί η λειτουργία της δομής προσχολικής αγωγής συμπεριλαμβάνοντας τα παρακάτω σημεία. Προτείνεται:

- Ο σαφής ορισμός της ύπαρξης εξωτερικού χώρου (διαφοροποίηση υπαίθριου από ημιυπαίθριο).
- Ο ορισμός συγκεκριμένων τετραγωνικών εξωτερικού χώρου που αξιοποιούνται ως υποχρεωτικά.

³ Ενημερωτικό υλικό γύρω από το παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο και την ενίσχυσή του στα πλαίσια του παιδικού σταθμού μπορείτε να βρείτε στο Παράρτημα 3.

- Η περιγραφή ποιοτικών εξωτερικών χώρων με την υποχρεωτική ύπαρξη σκιασμένου χώρου.
- Η περιγραφή υλικών και άτυπων κατασκευών που μπορούν να αξιοποιηθούν στους εξωτερικούς χώρους.
- Ο ορισμός δυνατότητας εξορμήσεων σε άλλους, πιο κατάλληλους εξωτερικούς χώρους με συγκεκριμένες προδιαγραφές ασφαλείας.
- Η ενσωμάτωση «κανόνων ασφαλείας» στον εξωτερικό χώρο της εκάστοτε δομής, αλλά και γενικά σε εξωτερικούς χώρους.
- Η ενσωμάτωση της εκπαίδευσης των παιδαγωγών στις Α' βοήθειες ως υποχρεωτική για κάθε εμπλεκόμενο/η στην προσχολική αγωγή.
- Η πρόσβαση σε εκπαίδευση γύρω από το παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο, ώστε να το υποστηρίζουν κατάλληλα.

5.4 Γλώσσα, επικοινωνία: η σημασία της ανάγνωσης και της αφήγησης

Βασικό κομμάτι του προγράμματος είναι η γλωσσική ανάπτυξη των βρεφών και των νηπίων μέσα από την ποιοτική συναναστροφή με τους/τις παιδαγωγούς και την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών. Έτσι, το πρώτο μέλημα του κάθε προγράμματος είναι η καθημερινή συζήτηση με τα παιδιά σε όλες τις στιγμές επικοινωνίας, όπως την ώρα του φαγητού και την ώρα του αλλαγματος ή την ώρα των δραστηριοτήτων, πάντα με θετική απεύθυνση και εγκάρδια επικοινωνία από τους ενήλικες προς τα παιδιά. Επίσης, είναι απαραίτητο να ενσωματωθεί στο πρόγραμμα κάθε δομής η ανάγνωση βιβλίων, τα τραγούδια και οι ρίμες καθώς και άλλες γνωστικές δραστηριότητες που ευνοούν τη γλωσσική και γνωστική ανάπτυξη.

Πιο συγκεκριμένα, «η μεγαλόφωνη ανάγνωση από τους πρώτους μήνες της ζωής του παιδιού συμβάλλει στην καλύτερη γλωσσική ανάπτυξη, στην αύξηση του πλούτου του λεξιλογίου και της πολυπλοκότητας της σύνταξης του λόγου και γενικά ευνοεί το αυξημένο ενδιαφέρον του παιδιού για το βιβλίο και το διάβασμα».⁴ Η ανάγνωση βιβλίων στα μικρά παιδιά κινητοποιεί την ανάπτυξη του εγκεφάλου, ωθεί την έναρξη του λόγου, βελτιώνει τις αναγνωστικές δεξιότητές τους και ενισχύει την αλληλεπίδραση ενήλικα-παιδιού και το κίνητρο για μάθηση.

Στο βιβλίο *Τα βιβλία κάνουν καλό* (Αμπατζόγλου κ.ά., 2017), η Μαρί Μποναφέ, Γαλλίδα ψυχίατρος και ψυχαναλύτρια λέει πως τα μωρά πριν ακόμα μάθουν να μιλούν, περιεργάζονται τα εικονογραφημένα βιβλία με ευχαρίστηση. Η Μποναφέ εκθειάζει «την ανάγνωση για το τίποτα» και τη βλέπει ως μία πράξη επικοινωνίας κατά την οποία δύο ή περισσότεροι άνθρωποι μοιράζονται την απόλαυση της αφήγησης και του ρυθμού, αλλά και ιδέες και συναισθήματα που σχετίζονται με όλες τις πλευρές της ζωής και της ψυχικής και σωματικής υγείας.

Κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης είναι απαραίτητο να δίνεται η ευκαιρία στο παιδί να συζητάει το περιεχόμενο, να εκφράζεται και να απαντά σε ερωτήσεις, αναπτύσσοντας με τον τρόπο αυτό τόσο τη γλωσσική μάθηση

⁴ <https://kokkinialepou.gr/maria-mpoyri/>

όσο και την κριτική σκέψη. Αντίστοιχα, η εξερεύνηση των πρώτων βιβλίων από τα βρέφη πρέπει να συνοδεύεται από επικοινωνία με τον ενήλικα, με έναυσμα τις εικόνες ή το θέμα του βιβλίου. Η διαδικασία ανάγνωσης και συζήτησης, ανάλογα με την ηλικία, πρέπει να είναι αναπόσπαστο τμήμα του προγράμματος.

Βιβλία για μωρά και μικρά παιδιά υπάρχουν πολλά από διαφορετικούς εκδοτικούς οίκους. Κυκλοφορούν βιβλία αφής, ήχου, πάνινα, αδιάβροχα, μουσικά, με σκληρές σελίδες από χαρτόνι, με μικρό σχήμα, με απλές και καθαρές εικόνες, με κινούμενα μέρη, απτικά βιβλία που προκαλούν το ενδιαφέρον των πολύ μικρών παιδιών. Αντίστοιχα, υπάρχουν φορείς οι οποίοι προάγουν την επαφή με τα βιβλία και την απόλαυση της ανάγνωσης (βλέπε Παράρτημα 3).

Επιπλέον της ανάγνωσης και της αφήγησης στα παιδιά, η ανάπτυξη της γλώσσας και της επικοινωνίας πραγματοποιείται σε αυτές της ηλικίες μέσα από τη μουσικότητα του λόγου, τις ρίμες και τις μικρές φράσεις με ομοιοκαταληξία που τα παιδιά μπορούν να αναπαράξουν εύκολα (Δημητρίου, 2012). Έτσι, στον σχεδιασμό του πλαισίου «Κυψέλη» συμπεριλαμβάνεται αντίστοιχο πρωτότυπο υλικό γλωσσικής ανάπτυξης και προτάσεις για υπάρχοντα τραγούδια ή μουσικές που προωθούν αυτή την αυθόρμητη αλληλεπίδραση και επαφή ανάμεσα στους παιδαγωγούς και τα παιδιά.

Ακόμα, προκειμένου να υπάρχει συγκεκριμένο υλικό για τη γλωσσική και γνωστική ανάπτυξη έτσι ώστε να είναι και ελεγχόμενο από τους παιδαγωγούς, προτείνεται να αξιοποιηθεί υλικό από το πρόγραμμα Reach Up and Learn©. Το πρόγραμμα αυτό επιλέχθηκε γιατί αποτελεί μια ολοκληρωμένη και επιστημονικά τεκμηριωμένη παρέμβαση με συγκεκριμένο υλικό που έχει λειτουργήσει και έχει αναδιαμορφωθεί πρακτικά και ερευνητικά σε αναπτυσσόμενες χώρες από το 1980 μέχρι σήμερα.⁵

Είναι ένα πρόγραμμα που αρχικά σχεδιάστηκε ως παρέμβαση στο σπίτι για οικογένειες πολύ χαμηλού εισοδήματος στην Τζαμάικα. Η αρχική εκδοχή του αφορούσε σε παιδιά που μεγαλώνουν σε ένα περιβάλλον χωρίς ερεθίσματα, χωρίς παιχνίδια ή βιβλία με γονείς που έχουν πολύ μικρή εξοικείωση με τη σημασία του παιχνιδιού και της ανταποδοτικής συναναστροφής ανάμεσα στα παιδιά και τους ενήλικες και αυτό είχε ως συνέπεια τα παιδιά να μην επιτυγχάνουν το μέγιστο δυναμικό αναπτυξιακό δυναμικό τους.

Βασισμένο στη θεωρία κοινωνικής μάθησης του Vygotsky, το πρόγραμμα Reach Up and Learn© εστιάζει στη μεγάλη σημασία της αλληλεπίδρασης ενήλικα-παιδιού και στον ρόλο που έχει στην επικείμενη ανάπτυξη του

⁵ Βλ. περισσότερα στο <https://reachupandlearn.com/about>.

παιδιού. Σύμφωνα με τη θεωρία του Vygotsky και του Brunner (Vygotsky, 1978, Brunner, 1996), η μάθηση είναι μια κοινωνική δραστηριότητα που συμβαίνει μέσα σε σχετικά με το παιδί περιβάλλοντα. Έτσι κάθε συναναστροφή του παιδιού με άλλα παιδιά ή ενήλικες προωθεί την ανάπτυξή του από το σημείο που βρίσκεται σε ένα πιο εμπλουτισμένο σημείο μέσα στη «Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης» (ΖΕΠ). Αντίστοιχα, οι ενήλικες ή τα άλλα παιδιά που συμμετέχουν στο παιχνίδι ενός παιδιού δημιουργούν μια «σκαλωσιά» για το παιδί που αναπτύσσεται στην οποία «σκαρφαλώνει», εξελίσσεται με συναισθηματική ασφάλεια, γεμίζοντας με ερεθίσματα και στοχεύοντας «λίγο πιο ψηλά από τον εαυτό του». Αυτή η λογική δημιούργησε στην πράξη μια σειρά από πολύτιμα εργαλεία και υλικά με αρχικό στόχο την ανάπτυξη της νόησης και της γλώσσας και με όλα τα απαραίτητα μεθοδολογικά εργαλεία για τη δημιουργία νέου υλικού για όποια χώρα θελήσει να εφαρμόσει το Reach Up and Learn©, επεκτείνοντάς το σε όλους τους τομείς ανάπτυξης.

Επιπλέον, ερευνητικά στοιχεία τόσο από αναπτυγμένες όσο και από αναπτυσσόμενες χώρες δείχνουν ότι οι δυσκολίες στη γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών είναι εμφανείς στα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου ζωής των παιδιών, οι οποίες αυξάνονται κατά τη σχολική ηλικία. Έτσι, θεωρείται πιθανόν αυτά τα παιδιά να επωφεληθούν συνολικά λιγότερο από την εκπαίδευσή τους και να δυσκολεύονται να εμπλακούν σε διαδικασίες μάθησης.

Αυτά τα δεδομένα κάνουν το Reach Up and Learn© έναν σύμμαχο στην έγκαιρη παρέμβαση για την ανάπτυξη των πολύ μικρών παιδιών, ανεξάρτητα από την κοινωνικό-οικονομική θέση στην οποία βρίσκεται η χώρα τους ή η οικογένειά τους.

Στον σχεδιασμό για το πλαίσιο «Κυψέλη» έχει ενσωματωθεί το υλικό του Reach Up and Learn© μέσα από συγκεκριμένες δραστηριότητες, ανάλογα με την ηλικία των παιδιών. Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν κυρίως τη γνωστική και τη γλωσσική ανάπτυξη, την πρώτη επαφή με τις λογικο-μαθηματικές έννοιες και την κοινωνικό-συναισθηματική ανάπτυξη. Ακόμα, επηρεάζουν θετικά μέσα από τη μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στο πρόγραμμα, τους τομείς ανάπτυξης, ενισχύουν την πλαστικότητα του εγκεφάλου, την ανάπτυξη εκτελεστικών λειτουργιών στα πρώιμα στάδια, όπως μνήμη εργασίας, έλεγχος παρόρμησης, επίλυση προβλημάτων, λογική σειρά.

Κάθε υλικό που προτείνεται στο πρόγραμμα Reach Up and Learn© είναι σχεδιασμένο με βάση τα αναπτυξιακά κριτήρια ανά ηλικία. Επιπλέον, έχει προσαρμοστεί και αναδιαμορφωθεί ώστε να είναι πολιτισμικά κατάλληλο για την Ελλάδα και έχει μετατραπεί σε ένα εργαλείο προς αξιοποίηση σε πλαίσια προσχολικής αγωγής έναντι της αξιοποίησής του μέσα στο σπίτι.

Μέσα από το Reach Up and Learn© δημιουργείται μια διαδρομή ανάπτυξης κατάλληλη για όλα τα παιδιά και μια ασφαλής βάση για τη νοητική τους πορεία από τη γέννηση μέχρι τα τέσσερα χρόνια.

5.5 Δημιουργικότητα και αισθητική καλλιέργεια

Η δημιουργικότητα είναι κλειδί για την ανάπτυξη του ανθρώπου και της κοινωνίας. Ο όρος δημιουργικότητα έχει μια πολύ ευρεία έννοια που αγγίζει όλες τις πλευρές ανάπτυξης των παιδιών και του ανθρώπου γενικότερα. Η έρευνα πάνω στη δημιουργικότητα επιβεβαιώνει ότι πρόκειται για μια διεργασία, που όταν καλλιεργείται δίνει τα εφόδια για τη διαχείριση κρίσεων και την ανάπτυξη πολύπλευρων λύσεων σε ένα πρόβλημα. Ακόμα, η δημιουργικότητα περιέχει το στοιχείο της έρευνας, της δοκιμής, του επιτεύγματος ή της αποτυχίας, της καινοτομίας, της αποκλίνουσας σκέψης, της εγγενούς πρωτότυπης δημιουργίας ενός έργου που έχει εφευρεθεί από εκείνον/εκείνη ή την ομάδα που το δημιούργησε (Kozbelt, 2020). Η δημιουργικότητα μπορεί να διερευνηθεί ως σφαιρικό χαρακτηριστικό ή να θεωρηθεί δεξιότητα που μπορεί να καλλιεργηθεί μέσα από συγκεκριμένα πεδία. Αυτός ο διαχωρισμός είναι κάτι που απασχολεί σε επίπεδο συζήτησης τη βιβλιογραφία αλλά στην πράξη επιβεβαιώνει ότι η δημιουργικότητα και η αισθητική καλλιέργεια είναι ένας σημαντικός τομέας ανάπτυξης για τον άνθρωπο (Baer, 2011 & 2020, Cropley and Cropley, 2011). Έτσι, όσο νωρίτερα στη ζωή ενός ανθρώπου εστιάζουμε στην καλλιέργεια της δημιουργικότητας, τόσο μεγαλύτερη επιρροή έχει στη μετέπειτα πορεία του (Craft, Jeffrey, Leiblink, 2001, Gardner, 2011, Thomson and Jaque, 2017).

Συχνά στην παιδαγωγική συναντάμε την έννοια δημιουργικότητα δίπλα σε συγκεκριμένες δραστηριότητες που αφορούν τις αναπαραστατικές τέχνες και τα εικαστικά. Για τα πολύ μικρά παιδιά η διεργασία που περιγράφεται εδώ ως δημιουργικότητα είναι μέρος της φύσης τους και αναπόσπαστο κομμάτι της ανάπτυξής τους (Craft, 2002). Για αυτό, είναι απαραίτητο να συμπεριληφθεί η διαδρομή της αισθητικής καλλιέργειας και να προταθούν τρόποι ενσωμάτωσης της τέχνης στην καθημερινότητα ενός βρεφονηπιακού ή παιδικού σταθμού.

Ένα παράδειγμα για την οπτική της δημιουργικότητας ως μέρος ενός παιδαγωγικού οργανισμού είναι εκείνο που έχει αναπτυχθεί, διερευνηθεί και εφαρμοστεί από το 1945 έως σήμερα στο Ρέτζιο Εμίλια (Reggio Emilia) της Ιταλίας (Edwards, Candini, Forman, 2001, Giudici, Vecchi, 2004).

Στο πλαίσιο «Κυψέλη» προτείνεται ως κεντρική η σημασία της δημιουργικότητας μέσα από την αισθητική καλλιέργεια και συγκεκριμένα προτείνονται τα παρακάτω:

-Να υπάρχει καθημερινά μια αφορμή για πειραματισμό που αφορά στην καλλιέργεια της δημιουργικότητας που προωθεί τη γενική αισθητική καλλιέργεια όπως περιγράφεται εδώ.

-Οι δομές που αναφέρονται σε παιδιά μικρότερα των τεσσάρων ετών είναι χρήσιμο να διαμορφώσουν τους χώρους και το πρόγραμμά τους ώστε να είναι δυνατόν για κάθε παιδαγωγό να αξιοποιήσει την τέχνη, τα υλικά, τις επιφάνειες, τους μεγάλους χώρους, την επικοινωνία χωρίς λόγια, τη δημιουργικότητα, το φυσικό περιβάλλον, τον αυθορμητισμό και το παιχνίδι, προκειμένου να εμπλουτίσει την αισθητική καλλιέργεια των βρεφών και των νηπίων που συμμετέχουν στη διεργασία.

-Να υπάρχει καθημερινή επαφή των παιδιών με ποικιλία από ασφαλή υλικά, υφές, επιφάνειες, εικαστικά ερεθίσματα και πρακτικές εφαρμογές δημιουργικών δραστηριοτήτων.

-Να έχουν τη δυνατότητα να ζωγραφίζουν ή να κάνουν άλλους εικαστικούς πειραματισμούς με υλικά όπως το ζυμάρι, η πλαστελίνη, τα πινέλα, το σκίσιμο χαρτιών ως προοίμιο της χαρτοκολλητικής και της χρήσης ψαλιδιού, έτσι ώστε κάθε παιδί να ενθαρρύνεται στο να αναπτύξει το αισθητικό κριτήριο, τη λεπτή κίνηση, τη συνθετική ικανότητα και να κατακτήσει έναν ακόμα τρόπο επικοινωνίας.

-Να εκτίθενται τα έργα των παιδιών μέσα στα πλαίσια προσχολικής αγωγής έτσι ώστε να προσφέρεται η δυνατότητα να συνθέτουν και να γίνονται αποδεκτά τα δημιουργήματά τους, καθώς στις ηλικίες τις οποίες συζητάμε, οι συνθέσεις είναι κατά κύριο λόγο αφαιρετικές, χωρίς συγκεκριμένα σχέδια ή μοτίβα αναγνωρίσιμα από τρίτους.

Στο πλαίσιο «Κυψέλη» το παιδαγωγικό υλικό που προτείνεται για την αισθητική καλλιέργεια και τη δημιουργική ανάπτυξη αφορά την αναπτυξιακή πρόοδο ανά εικαστικό υλικό που χρειάζεται να είναι διαθέσιμο στα βρέφη και στα νήπια μέσα στους παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς. Στόχος είναι να απλοποιηθεί η πρακτική διαδικασία επαφής των παιδιών με τα υλικά και να ενθαρρυνθούν οι παιδαγωγοί να τα παρουσιάσουν στα παιδιά χωρίς την αγωνία παραγωγής συγκεκριμένου αποτελέσματος, αλλά με την απόλαυση της δημιουργικής διαδικασίας σε κάθε μορφή τέχνης που μπορεί να αξιοποιηθεί από τους πρώτους μήνες μέχρι τα τέσσερα χρόνια ενός παιδιού.

5.6 Η διατροφή

Η ισορροπημένη διατροφή αποτελεί τη βάση για την καλή υγεία και είναι απαραίτητη για τη νοητική, σωματική και ψυχική ανάπτυξη των παιδιών. Ιδιαίτερα κατά τα πέντε πρώτα χρόνια, όπου τα παιδιά αναπτύσσονται ραγδαία, η παροχή θρεπτικής και κατάλληλης τροφής στο πλαίσιο προγραμματισμένων γευμάτων, αλλά και η υποστήριξη των παιδιών ώστε να αποκτήσουν καίριες διατροφικές δεξιότητες είναι ύψιστης σημασίας.

Μέχρι και πριν από μερικές δεκαετίες, τα παιδιά στην Ελλάδα ακολουθούσαν την παραδοσιακή μεσογειακή διατροφή η οποία τους εξασφάλιζε βέλτιστα επίπεδα υγείας. Σήμερα όμως μεγάλο ποσοστό παιδιών υπερκαταναλώνουν πρόχειρο φαγητό και επεξεργασμένα τρόφιμα με υψηλή περιεκτικότητα σε σάκχαρα, αλάτι και βλαβερά λιπαρά. Σύμφωνα με τη μελέτη Genesis (Manios et al., 2009), η διατροφή των παιδιών προσχολικής ηλικίας στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται ως «χαμηλής ποιότητας». Το αποτέλεσμα είναι ότι ολοένα και περισσότερα παιδιά αποκτούν χρόνια νοσήματα όπως διαβήτη, υπέρταση, λιπώδη διήθηση ήπατος, καρδιαγγειακές παθήσεις. Το 2017, η Ελλάδα ήταν πρώτη στην παιδική παχυσαρκία, με ποσοστό 40%, ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ. Μάλιστα, η Παγκόσμια Οργάνωση για την Παχυσαρκία προβλέπει ότι η επίπτωση της παιδικής παχυσαρκίας στην Ελλάδα θα αυξηθεί σημαντικά έως το 2025.

Σύμφωνα με το High Level Group on Nutrition and Physical Activity της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η προδιάθεση για παχυσαρκία ξεκινά από τη βρεφική και τη νηπιακή ηλικία. Η επίδραση της επεξεργασμένης τροφής αλλά και των παρωχημένων διατροφικών στάσεων και πεποιθήσεων των γονέων και των παιδαγωγών έχουν ως αποτέλεσμα τα παιδιά να παρουσιάζουν χαμηλή εξοικείωση με τα φυσικά τρόφιμα αλλά και να τρώνε για συναισθηματικούς λόγους, όπως πίεση και επιβράβευση, ή ακόμη και ασυναίσθητα μπροστά σε οθόνη. Την ίδια στιγμή η καθιστική ζωή, το άγχος, η ανασφάλεια, η απομάκρυνση από το φυσικό περιβάλλον και η εγκατάλειψη των οικογενειακών γευμάτων σε συνδυασμό με τη διατροφική παραπληροφόρηση, επιβαρύνουν ακόμη περισσότερο την κατάσταση.

Σύμφωνα με το Harvard School of Public Health (HSPH, 2021) «η ευκαιρία κρύβεται στην πρώιμη παιδική ηλικία». Σε αυτή την ηλικία, τα παιδιά μαθαίνουν

να τρώνε, διαμορφώνουν τις γευστικές τους προτιμήσεις και μιμούνται τις συμπεριφορές των ατόμων που τα φροντίζουν. Καθώς πολλά παιδιά περνούν έως και 10 ώρες την ημέρα σε φορείς προσχολικής αγωγής, οι παιδαγωγοί γίνονται οι κύριοι άνθρωποι που παρέχουν φροντίδα και τα παιδιά καταναλώνουν εκεί το 50% έως και το 80% των ημερήσιων γευμάτων τους. Στις οδηγίες του HSPH τονίζεται ότι οι φορείς προσχολικής αγωγής βρίσκονται σε μοναδική θέση καθώς μπορούν να παρέχουν σε γονείς και παιδαγωγούς ευκαιρίες διατροφικής εκπαίδευσης και να διαμορφώσουν για τα παιδιά ένα υποστηρικτικό περιβάλλον για την ανάπτυξη καίριων διατροφικών δεξιοτήτων και ισορροπημένης σχέσης με την τροφή. Στο πλαίσιο αυτό, οι παιδαγωγοί ενθαρρύνονται να διευκολύνουν τα παιδιά να φάνε όσο ακριβώς χρειάζονται, επιτρέποντας την αυτορρύθμιση και να υποστηρίζουν την εξοικείωση των παιδιών με τα φυσικά τρόφιμα εφαρμόζοντας σύγχρονες πρακτικές διατροφικής διαπαιδαγώγησης.

Σε πρακτικό επίπεδο, και σε συνέχεια των σχετικών οδηγιών (ΚΥΑ 41087/29-11-2017), στους φορείς προσχολικής αγωγής συστήνονται τα παρακάτω:

- Τα προγραμματισμένα γεύματα να ακολουθούν το μεσογειακό πρότυπο διατροφής και να περιορίζεται η διαθεσιμότητα επεξεργασμένων τροφίμων με αυξημένη περιεκτικότητα σε σάκχαρα, αλάτι και βλαβερά λιπαρά. Επιπλέον, να καλλιεργείται η συνεργασία μεταξύ γονέων και φορέα ως προς την εφαρμογή της διατροφικής πολιτικής του σχολείου.
- Κατά τη διάρκεια των γευμάτων να μην επιτρέπεται η χρήση οθόνης και τα παιδιά να μην πιέζονται προκειμένου να φάνε συγκεκριμένη ποσότητα φαγητού.
- Ο/Η παιδαγωγός να χρησιμοποιεί την περίοδο του γεύματος ως ευκαιρία επικοινωνίας και συζήτησης με τα παιδιά.
- Να μην προσφέρονται στα παιδιά τρόφιμα με στόχο τον καθισμασμό ή την επιβράβευση.
- Να δημιουργούνται συστηματικά ευκαιρίες διατροφικής εκπαίδευσης μέσα από παιχνίδια, βιβλία, ενασχόληση με τη φύση, ρουτίνες προετοιμασίας γευμάτων και μαγειρική.
- Να παρέχονται ευκαιρίες διατροφικής εκπαίδευσης σε γονείς και παιδαγωγούς.

Περισσότερες πληροφορίες για την εφαρμογή της διατροφικής πολιτικής μπορείτε να βρείτε στο Παράρτημα 3.

5.7 Ο ύπνος

Ο **ύπνος**, όπως και το φαγητό, αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη σωστή νοητική, ψυχική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών (American Academy of Pediatrics, 2021). Ιδιαίτερα κατά τη βρεφική και μεταβρεφική ηλικία η εγκεφαλική λειτουργία κατά τη διάρκεια του ύπνου υποστηρίζει τη μάθηση και τη μνήμη (Cao, 2020).

Σύμφωνα με την Αμερικάνικη Παιδιατρική Ακαδημία (American Academy of Pediatrics, 2021) περίπου το 25% των παιδιών κάτω των 5 ετών δεν κοιμούνται επαρκώς. Η έλλειψη ύπνου σε αυτές τις ηλικίες συνδέεται με την εμφάνιση αλλεργιών, χαμηλό ανοσοποιητικό, άγχος και κατάθλιψη. Επιπλέον, έχει βρεθεί ότι τα παιδιά με σταθερή έλλειψη ύπνου έχουν αυξημένες πιθανότητες να εμφανίσουν παχυσαρκία, διαβήτη και υπέρταση καθώς μεγαλώνουν.

Σύμφωνα με το Harvard School of Public Health, προϋπόθεση ώστε τα παιδιά να κοιμούνται σύμφωνα με τις ανάγκες τους κατά τη διάρκεια της ημέρας είναι να συμμετέχουν σε ενεργητικές δραστηριότητες και να μην περνούν χρόνο μπροστά σε οθόνη. Τα παιδιά βρεφικής και νηπιακής ηλικίας θα πρέπει, εκτός από τη νύχτα, να κοιμούνται και κατά τη διάρκεια της ημέρας. Οι οδηγίες του Sleep Foundation⁶ και της Αμερικάνικης Παιδιατρικής Ακαδημίας (American Academy of Pediatrics, 2021) αναφέρουν συγκεκριμένα ότι οι παιδαγωγοί στους φορείς προσχολικής αγωγής, είναι σημαντικό να διευκολύνουν τα παιδιά, ιδιαίτερα όσα είναι μικρότερα των 2,5 ετών, να κοιμηθούν μέσα στην ημέρα σε καθορισμένα διαστήματα, σε ένα ήρεμο περιβάλλον μακριά από οθόνες. Επίσης, συστήνεται τα παιδιά να φορούν πιτζάμες και ο φωτισμός να χαμηλώνει. Οι παιδαγωγοί θα πρέπει να εφαρμόζουν ρουτίνες ύπνου όπως είναι το διάβασμα ενός βιβλίου ή να δίνουν στο παιδί ένα μικρό κουκλάκι ή κουβερτούλα ή το μεταβατικό του αντικείμενο. Σημαντικό είναι να βάζουν τα παιδιά για ύπνο όταν είναι νυσταγμένα αλλά ακόμη ξύπνια, προκειμένου να μάθουν να κοιμούνται χωρίς βοήθεια.

⁶ <https://www.sleepfoundation.org/>.

ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 0-4 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2021

Εκπαίδευση και υποστήριξη
παιδαγωγών

Σε όλες τις εκφάνσεις της παιδαγωγικής και της εκπαίδευσης, ο ρόλος του/της παιδαγωγού θεωρείται κεντρικός και καθοριστικός για την τελική απόδοση των αξιακών συστημάτων, παιδαγωγικών πρακτικών και συγκεκριμένων προγραμμάτων ανά τον κόσμο. Σε αντίθεση με την κοινή παγκοσμίως πρακτική συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και επιμόρφωσης, στην Ελλάδα η συνεχόμενη ανάπτυξη των παιδαγωγών πραγματοποιείται από περιφερειακούς φορείς ή από ατομική πρωτοβουλία των ίδιων. Έτσι, κάθε δομή προσχολικής αγωγής λειτουργεί με βάση τις δικές της νόρμες, τα δικά της «σωστά» και τα δικά της «λάθη». Στην αναδιαμόρφωση ενός πλαισίου για την προσχολική αγωγή θεωρείται απαραίτητη η εισαγωγή, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή μιας διαδρομής συνεχιζόμενης εκπαίδευσης που θα υποστηρίξει το έργο των παιδαγωγών και θα εξασφαλίζει την άρτια παιδαγωγική διαδικασία με βάση το προτεινόμενο πρόγραμμα.

Το ίδιο αναγκαίο είναι να εισαχθεί σε επίπεδο δομής, Δήμου ή Περιφέρειας ο ρόλος του/της μέντορα που συστηματικά και με συνέπεια θα μπορεί να υποστηρίξει το έργο των παιδαγωγών στην πράξη. Ο/η μέντορας θα δίνει τη δυνατότητα στους παιδαγωγούς να εξελίξουν το έργο τους μέσα από την προσωπική τους ανάπτυξη. Ταυτόχρονα, ο/η μέντορας θα συμμετέχει σε εκπαίδευση για τη δική του/της προσωπική ανάπτυξη. Όλη η ιδέα της ενσωμάτωσης της συνεχιζόμενης επαγγελματικής ανάπτυξης για τους/τις παιδαγωγούς προσχολικής αγωγής εστιάζει στην ουσιαστική και συνεχόμενη υποστήριξή τους και όχι στον έλεγχο/αξιολόγηση της εργασίας τους. Συγκεκριμένα προτείνεται οι μέντορες να ενταχθούν στα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας έτσι ώστε να μπορεί άμεσα να εφαρμοστεί ο θεσμός προς όφελος των παιδιών και των δομών (βλ. Παράρτημα 1).

6.1 Σχεδιασμός της εκπαίδευσης των παιδαγωγών

Η εκπαίδευση των παιδαγωγών είναι κινητήριοις μηχανισμός εφαρμογής του πλαισίου «Κυψέλη». Είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί ένα διάστημα εκπαίδευσης και εξοικείωσης με τα προτεινόμενα του πλαισίου σε κάθε δομή προσχολικής αγωγής. Η εκπαίδευση προτείνεται να γίνει αρχικά σε όλες τις δομές προσχολικής αγωγής και να μεταφέρεται εσωτερικά από τους ήδη εκπαιδευμένους παιδαγωγούς στη συνέχεια της εφαρμογής του. Προτείνεται λοιπόν να είναι χωρισμένη σε δύο μέρη: α) τα εργαστήρια παιδαγωγικής και β) την υλοποίηση του προγράμματος στην πράξη.

Οι άνθρωποι που θα αναλάβουν την εκπαίδευση των παιδαγωγών θα πρέπει να πληρούν τα κριτήρια που ορίζονται από το πλαίσιο «Κυψέλη» με βάση την κατάρτιση και την εμπειρία τους. Παράλληλα απαιτείται να έχουν σχέση με την εκπαίδευση ενηλίκων και πάλι μέσω κατάρτισης ή εμπειρίας.

Για να διασφαλιστεί η πρακτική εφαρμογή της εκπαίδευσης των παιδαγωγών είναι σημαντικό να εξεταστούν στρατηγικές που θα λειτουργήσουν ως κίνητρα, όπως το να είναι μοριοδοτούμενη ή να γίνεται αντικατάσταση των ωρών συμμετοχής των παιδαγωγών με ρεπό. Επίσης είναι σημαντικό να υπάρξει ενεργητική εμπλοκή στη διαδικασία εκπαίδευσης από τους Δήμους και τις Περιφέρειες, για παράδειγμα προσφέροντας χώρους και αξιοποιώντας ανθρώπους που ήδη δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο.

Η εκπαίδευση έχει στόχο την εφαρμογή των «καλών πρακτικών», την εξοικείωση των παιδαγωγών με τα υλικά και το πρόγραμμα στην πράξη, την πρακτική δοκιμή με πιλοτικές εφαρμογές και όχι την αξιολόγηση των παιδαγωγών πάνω στο έργο που προσφέρουν. Έχει σχεδιαστεί ωστόσο η παραγωγή εργαλείου αξιολόγησης της εκπαίδευσης αυτής καθαυτής έτσι ώστε κάθε φορά που πραγματοποιείται να είναι δυνατόν να εμπλουτίζεται, συμπεριλαμβάνοντας και τις ανάγκες των παιδαγωγών που συμμετέχουν.

6.1.1 Εργαστήρια παιδαγωγικής

Η διάρκεια των εργαστηρίων παιδαγωγικής προτείνεται να έχει διάρκεια 24 ώρες με διαφοροποίηση στην εφαρμογή ανά Δήμο ή Περιφέρεια με τα παρακάτω θέματα:

- 1) Γιατί χρειάζεται ένα πλαίσιο στην προσχολική αγωγή;
- 2) Πώς λειτουργεί το πλαίσιο «Κυψέλη»: Μέντορας και σύνδεσμος παιδαγωγικού έργου.
- 3) Τα σημεία του πλαισίου «Κυψέλη»:
  - Αξίες
  - Πτυχές
  - Παιδαγωγικές πρακτικές
  - Διαδρομές
- 4) Εργαλεία προς την επίτευξη των στόχων του πλαισίου «Κυψέλη»:
  - Παιχνίδι: πώς από εργαλείο γίνεται μέθοδος.
  - Παρατηρώντας την ανάπτυξη χωρίς λόγια: η αξία της παρατήρησης ως εργαλείο.
  - Επαφή και επικοινωνία: διαφορετικοί τρόποι να μιλάς χωρίς λέξεις.
  - Αλληλεπίδραση παιδαγωγού-παιδιού: εστιάζοντας στις σχέσεις.
  - Τα παιδιά ως δυναμικό σύνολο ατόμων: πώς αλληλεπιδρούν και πώς ενισχύεται αυτή η επικοινωνία με καθημερινές πρακτικές;
  - Η δυναμική της ομάδας ως εργαλείο κοινωνικοποίησης για τα παιδιά.
  - Η παιδαγωγική ομάδα ως «ένα»: δίκτυο ενδυνάμωσης από εμάς για εμάς.
  - Ανάπτυξη ψυχικής ανθεκτικότητας: πώς μαθαίνω να υπάρχω και να συνυπάρχω.
  - Πλησιάζοντας τους γονείς: η σημασία των λέξεων για τη δημιουργία μιας σχέσης γεμάτη εμπιστοσύνη.
  - Ενώνοντας τα συστήματα της οικογένειας και του παιδικού σταθμού.
  - Βιολογική ανάπτυξη: η υγεία και η διατροφή στον παιδικό σταθμό.

- Μπορώ μόνος/μόνη μου: αναπτύσσοντας τις ρουτίνες αυτονομίας μέσα στην καθημερινότητα.
- Ανάπτυξη δεξιοτήτων: γνωστικά ζητούμενα και τρόποι ανάπτυξής τους μέσα από το καθημερινό πρόγραμμα. Εφαρμόζοντας το Reach Up and Learn©.
- Παιδαγωγική σε εξωτερικούς χώρους: αξιοποιώντας το «έξω» ως εργαλείο μάθησης.
- Εγώ και ο χώρος: ανάπτυξη λεπτής και αδρής κίνησης με κάθε αφορμή.
- Εστιάζοντας στη μοναδικότητα κάθε παιδιού: αποδοχή και πρακτική συμπερίληψη κάθε διαφορετικότητας.
- Παιδαγωγική αξιολόγηση: ποιος, πότε, γιατί και πώς θα προσεγγίσουμε κάθε παιδί ξεχωριστά.
- Πρώτες Βοήθειες.

5) Εγώ και το πλαίσιο «Κυψέλη»: ζωτικά σημεία αυτοαξιολόγησης με στόχο την αυτοφροντίδα.

6) Η δική σου πλευρά στο πλαίσιο «Κυψέλη»: προτάσεις και αναπροσαρμογές πάνω στη φιλοσοφία του πλαισίου «Κυψέλη».

Θέματα εκπαίδευσης του οργανισμού:

Επιπλέον προτείνονται διευρυμένα θέματα επιμόρφωσης που θα επιλέγονται από τον κάθε οργανισμό για την εξέλιξή του:

- Σύνδεση με τους ειδικούς: ρόλοι, ειδικότητες και αξιοποίηση αυτών στην καθημερινότητα.
- Σύνδεση με τους γονείς: ειδικά θέματα συμβουλευτικής γονέων.
- Επιστημονική τεκμηρίωση των πρακτικών που προτείνονται στο πλαίσιο «Κυψέλη».
- Διαρκής Εκπαίδευση Ενηλίκων: πώς διαμορφώνεται ένα πλαίσιο συνεχιζόμενης εκπαίδευσης για τους/τις παιδαγωγούς σε δράση.
- Διαχείριση και διοίκηση του παιδικού σταθμού: ο ρόλος και η ευθύνη του/της προϊστάμενου/ης σε κάθε παιδικό σταθμό.

6.1.2 Υλοποίηση του προγράμματος στην πράξη

Μετά την πραγματοποίηση των παιδαγωγικών εργαστηρίων, θα ακολουθήσει μια πρακτική εκπαίδευση στο πεδίο, στον κάθε παιδικό/βρεφονηπικό σταθμό. Σε αυτή τη φάση οι παιδαγωγοί θα έχουν τον χρόνο να εξοικειωθούν με τα υλικά του πλαισίου «Κυψέλη», να εφαρμόσουν τα ενδεικτικά ωρολόγια προγράμματα, να αξιοποιήσουν το Reach Up and Learn© και να διαμορφώσουν την παιδαγωγική πρακτική τους κάτω από την ομπρέλα των όσων αποκόμισαν από τα παιδαγωγικά εργαστήρια.

Αυτή τη διαδικασία προτείνεται να υποστηρίζουν οι μέντορες έτσι ώστε να είναι τόσο η διάρκειά της όσο χρειάζεται κάθε δομή, ανάμεσα σε μία έως και τρεις εβδομάδες.

6.2 Οι μέντορες και ο ρόλος τους

Προτείνουμε τη δημιουργία του νέου ρόλου του/της μέντορα με σκοπό την καλύτερη υποστήριξη των παιδαγωγών και την ενίσχυση της ποιοτικής εφαρμογής του προγράμματος μέσα στον χρόνο.

Στο παιδαγωγικό πλαίσιο «Κυψέλη» ο ρόλος του/της παιδαγωγού είναι κεντρικής σημασίας. Επομένως, είναι απαραίτητη η ενδυνάμωση των παιδαγωγών, η διαρκής συναισθηματική και παιδαγωγική υποστήριξή τους έτσι ώστε να βρίσκονται καθημερινά σε θέση να δημιουργήσουν, συμμετέχοντας ενεργά στην παιδαγωγική πράξη, να φροντίσουν τα παιδιά και τις οικογένειες τους αλλά και να εξισορροπήσουν τις προσωπικές τους ψυχικές διεργασίες προκειμένου να είναι αντικειμενικοί και ωφέλιμοι συνεργάτες των γονέων και των συναδέλφων τους.

Αυτή η νευραλγική και δυναμική τοποθέτηση των παιδαγωγών στο κέντρο της διαδικασίας μάθησης είναι τόσο σημαντική όσο η δυναμική τοποθέτηση του παιδιού στο κέντρο ενός πλαισίου για την προσχολική αγωγή. Θεωρείται, λοιπόν, αναγκαία η δημιουργία ενός υποστηρικτικού ρόλου, του ρόλου του/της μέντορα, με στόχο όλα τα παραπάνω. Οι μέντορες θα επισκέπτονται τακτικά όλους τους σταθμούς της ευθύνης τους, περνώντας την ημέρα τους εκεί, συζητώντας και βοηθώντας την επίλυση προβλημάτων των παιδαγωγών, παρακολουθώντας το πρόγραμμα και προσφέροντας εποικοδομητικές απόψεις για βελτιστοποίηση της λειτουργίας τους.

Ενδεικτικά θα χρειαστεί ένας/μία μέντορας ανά δέκα σταθμούς. Αυτό βέβαια μπορεί να κυμαίνεται ανάλογα με περιοχές και με το μέγεθος των σταθμών που έχουν υπό την ευθύνη τους

Έτσι προτείνεται:

Σε κάθε Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας να ενταχθεί ο ρόλος του/της μέντορα που θα λειτουργεί ως εκπρόσωπος του Εθνικού Συμβουλίου Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης (ΕθΣυΠΑ). Έτσι, η διαχείριση και η παιδαγωγική θα ενοποιηθούν μέσω ενός προσώπου που αναλαμβάνει να συτονίσει και να υποστηρίξει τόσο κάθε παιδαγωγό ως άτομο όσο και την

παιδαγωγική ομάδα κάθε δομής συνολικά, προκειμένου να αναπτυχθεί στο μέγιστο δυνατό το παιδαγωγικό σχέδιο του κάθε σταθμού.

Οι μέντορες να είναι επιστημονικά καταρτισμένοι για τον ρόλο αυτό με αντίστοιχα ακαδημαϊκά κριτήρια ή άλλες εφάμιλλες επαγγελματικές πιστοποιήσεις. Θα πρέπει να έχουν εκπαίδευση γύρω από την ανάπτυξη των παιδιών, να διαθέτουν ελάχιστη εμπειρία πέντε ετών στην προσχολική αγωγή και γνώσεις πάνω στην εκπαίδευση και υποστήριξη ενηλίκων.

Βήματα προς τη δημιουργία του ρόλου αυτού:

-Κύριος φορέας: Το Εθνικό Συμβούλιο Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης ορίζει τους/τις μέντορες που αναλαμβάνουν μέχρι δέκα πλαίσια προσχολικής αγωγής ο καθένας ή η καθεμιά.

-Σύνδεσμος με τα πλαίσια: Από κάθε πλαίσιο προσχολικής αγωγής ορίζεται ένας «Σύνδεσμος»: ο/η προϊστάμενος ή ένας/μία παιδαγωγός που έχει ορίσει το πλαίσιο.

-Δίκτυο υποστήριξης: Έτσι δομείται ένα δίκτυο υποστήριξης εσωτερικά στην κάθε δομή αλλά και εξωτερικά μέσα από τη συνεργασία των «Συνδέσμων» και των «Μεντόρων» ανά γεωγραφική περιοχή ευθύνης του Κέντρου Κοινωνικής Πρόνοιας.

-Δημιουργία κοινότητας: Μακροπρόθεσμα, οι μέντορες συμβάλλουν στη δημιουργία μιας κοινότητας προσχολικής αγωγής, εναρμονίζουν την πρακτική με την επιθυμητή ποιότητα στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής και υποστηρίζουν ατομικά τους/τις παιδαγωγούς.

-Το διηνεκές: Αυτός ο ρόλος εξασφαλίζει μια διαρκή παρατήρηση, αξιολόγηση και επαναπροσδιορισμό του πλαισίου προσχολικής αγωγής με σκοπό πάντα την υποστήριξή του και όχι τον εργασιακό έλεγχο ή τον έλεγχο απόδοσης των παιδαγωγών σε σχέση με το πλαίσιο προσχολικής αγωγής. Μετά την αξιοποίηση των μεντόρων για τα πρώτα δύο χρόνια εφαρμογής του «Κυψέλη» έχει προβλεφθεί η εκπαίδευση παιδαγωγών με οργανικούς ρόλους προκειμένου να αναλάβουν τον ρόλο του/της μέντορα για τη δομή προσχολικής αγωγής στην οποία εργάζονται με επιπλέον αρμοδιότητες και επιπλέον αμοιβή.

ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 0-4 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούλιος 2021

Διαμορφώνοντας μια νέα
πραγματικότητα για όλα
τα παιδιά 0 έως 4 ετών:
Το πλαίσιο «Κυψέλη» στο
διηνεκές

Όλες οι προτάσεις και ο σχεδιασμός που παρουσιάζονται στο παιδαγωγικό πλαίσιο «Κυψέλη» στοχεύουν στη διατήρηση μιας ενιαίας πολιτικής σε σχέση με την προσχολική αγωγή στο διηνεκές.

Κεντρικής σημασίας στο πλαίσιο είναι η αναβάθμιση του ρόλου των παιδαγωγών, η ενεργή ενσωμάτωση των γονέων στην εκπαιδευτική διαδικασία και η αναγνώριση ότι ο παιδικός εγκέφαλος και κατά συνέπεια οι γνωστικές, κοινωνικο-συναισθηματικές, γλωσσικές, κινητικές δεξιότητες αναπτύσσονται από τη γέννηση ως αποτέλεσμα ερεθισμάτων μέσα από το παιχνίδι και τη γλωσσική επικοινωνία/αλληλεπίδραση με ενήλικες. Χωρίς κατάλληλα ερεθίσματα η ανάπτυξη περιορίζεται, δημιουργώντας ελλείψεις που είναι δύσκολο να καλυφθούν αργότερα.

Το παρόν πλαίσιο αποτελεί μόνο την αρχή στην προσπάθεια σχηματισμού μηχανισμών και διεργασιών που θα αναμορφώσουν και θα ενισχύσουν τη λειτουργία των δομών προσχολικής αγωγής στη χώρα.

Δίνοντας την ώθηση της διεθνούς έρευνας, συσχετίζοντας υπαρκτά και εφαρμοσμένα παραδείγματα από όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβάνοντας τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής πραγματικότητας και παραδίδοντας συγκεκριμένες προτάσεις, συγκεκριμένα υλικά και υποστηρικτικές δομές, θεωρούμε ότι το πλαίσιο «Κυψέλη» μπορεί να εφαρμοστεί άμεσα. Αρχικά πιλοτικά σε κάποιες δομές/περιοχές που θα οριστούν από τις αρμόδιες αρχές (Υπουργείο Εσωτερικών και Υπουργείο Εργασίας) και στη συνέχεια σε όλες τις δομές προσχολικής αγωγής της χώρας.

Προκειμένου ο παραπάνω προτεινόμενος μηχανισμός να έχει διάρκεια στον χρόνο και να μπορέσει να θεσμοθετηθεί, είναι απαραίτητο να ενταχθεί στον σχεδιασμό η δομή όπως προτείνεται στο Παράρτημα 1, με τη σύσταση του Εθνικού Συμβουλίου Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης και τη συνεργασία ανάμεσα στα αρμόδια Υπουργεία σε κλίμα απόλυτης σύμπνοιας.

Σκοπός του Συμβουλίου αυτού είναι να διασφαλίζει τη λειτουργία της προτεινόμενης εκπαιδευτικής διεργασίας για τους/τις παιδαγωγούς μέσα από τον συντονισμό του/της μέντορα, του/της παιδαγωγού-συνδέσμου και των παιδαγωγών. Ο συσχετισμός του Συμβουλίου με τα υπάρχοντα αρμόδια διαχειριστικά όργανα κάθε υπουργείου θα εξασφαλίζει ένα πλαίσιο για την ολόπλευρη υποστήριξη των μηχανισμών που δημιουργεί αυτό το νέο πλαίσιο για την προσχολική αγωγή.

Επίσης, προτείνεται να σχεδιαστεί η εκπαίδευση των παιδαγωγών και online ώστε η συνεχιζόμενη εκπαίδευση να επιτρέπει στους/στις παιδαγωγούς και τους/τις μέντορες να μένουν συντονισμένοι και συντονισμένες σε κάθε καιρό.

Η καινοτομία αυτής της πρότασης είναι η διαμόρφωση ενός ανοιχτού πλαισίου για την προσχολική αγωγή με συγκεκριμένα στοιχεία παιδαγωγικού προγράμματος που υποστηρίζουν την αξιακή του δομή. Η ένωση, λοιπόν, των αξιών με τις παιδαγωγικές πρακτικές σε ένα έργο είναι και το σημείο που ενισχύει την πεποίθησή μας για την άμεση εφαρμογή του. Με τον σχεδιασμό των παραδοτέων έτσι ώστε να είναι ευέλικτα και εφαρμόσιμα από τους παιδαγωγούς που κατανοούν το πλαίσιο, η αλλαγή πραγματοποιείται από μέσα προς τα έξω, ανεξάρτητα από την αργή αλλαγή πολιτικών και «κανόνων» σε επίπεδο εθνικού σχεδιασμού.

Τέλος, ένα νέο πλαίσιο για την προσχολική αγωγή με τα χαρακτηριστικά του πλαισίου «Κυψέλη» ευνοεί και προτείνει τη σύνδεση της επιστημονικής κοινότητας με τον σχεδιασμό πολιτικών που αφορούν τους φορείς και τους παιδαγωγούς από τη βάση.

Βιβλιογραφία-Πηγές:

Ξενόγλωση βιβλιογραφία

Almond, D. and Currie, J. (2011) “Human Capital Development before Age Five”, *Handbook of Labor Economics*, Volume 4b, pp 1315-1386, Elsevier.

American Academy of Pediatrics Health Initiatives (2021) HALF (Healthy Active Living for Families) Implementation Guide, Age Specific Food and Feeding Recommendations.

Attanasio, Orazio, Sarah Cattan, Emla Fitzsimons, Costas Meghir, and Marta Rubio-Codina. 2020. “Estimating the Production Function for Human Capital: Results from a Randomized Controlled Trial in Colombia.” *American Economic Review*, 110 (1): 48-85.

Attanasio, Orazio, Costas Meghir, Emily Nix (2020) “Human Capital Development and Parental Investment in India”, *The Review of Economic Studies*, Volume 87, Issue 6, November 2020, Pages 2511–2541.

Baer, J. (2011). Domains of Creativity. In: M.A. Runko & S.R. Pritzker (Eds.) *Encyclopedia of Creativity* (2nd ed) (pp.404-408). San Diego: Academic Press.

Baer, J. (2020). Teaching Creativity. In: M.A. Runko & S.R. Pritzker (Eds.) *Encyclopedia of Creativity*, (3rd ed) (pp.540-546). San Diego: Academic Press.

Barresi, J. (2014). Early Childhood/Family Education Programs. Oklahoma State Department of Education, State Superintendent of Public Instruction.

Bennett, J. (2011). Early Childhood Education and Care Systems: Issue of Tradition and Governance. In: Encyclopedia on Early Childhood Development. Centre of Excellence for Early Childhood Development. Online: <https://www.child-encyclopedia.com/child-care-early-childhood-education-and-care/according-experts/introduction-early-childhood>.

Bilton, H. (2010). *Outdoor Learning in the Early Years* (3rd ed.). Oxon: Routledge.

Bilton, H. (2014). *Playing Outside. Activities, Ideas and Inspiration for the Early Years* (2nd ed.). London: Routledge.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. & Crouter, A.C. (1983). The Evolution of Environmental Models in Developmental Research. In: P. Mussen & W. Kessen (Eds.) *Handbook of Child Psychology: History, Theories and Methods* (pp. 357-414) New York: Wiley.

Bronfenbrenner, U. & Morris, P.A. (2006). The Bioecological Model of Human Development. In: R.M. Lerner, W. Damon (Eds) *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*, Vol. 1 (6th ed.) (pp. 793-828) Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc.

Brostrom, S. (2006). Care and Education: Towards a New Paradigm in Early Childhood Education. *Child & Youth Care Forum* 35, 391–409.

Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Harvard University Press: Cambridge, MA Harvard University Press.

Brussoni, M., Olsen, L. L., Pike, I., & Sleet, D. A. (2012). Risky Play and Children's Safety: Balancing Priorities for Optimal Child Development. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 9(9), 3134-3148.

Burdette, H.L. & Whitaker, R.C. (2005). Resurrecting free play in young children: Looking beyond fitness and fatness to attention, affiliation and affect. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, 159(1), 46-50.

Campbell, Frances, Gabriella Conti, James J. Heckman, SeongHyeok Moon, Rodrigo Pinto, Elizabeth Pungello, Yi Pan (2014) Early Childhood Investments Substantially Boost Adult Health. *Science* 28 Mar 2014:1478-1485.

Campbell, F. A. and Ramey, C. (1994) Effects of Early Intervention on Intellectual and Academic Achievement: A Follow-up Study of Children from Low-Income Families, *ChildDevelopment*, 65,684-6.

Campbell, F. A. and Ramey, C. (2007) "Carolina Abecedarian Project", Paper presented at the Human Capital Conference Series on Early Childhood Development Critical Issues in Cost Effectiveness in Children's First Decade, December 7-8.

Cao, J. (2020). Unraveling why we sleep: Quantitative analysis reveals abrupt transition from neural reorganization to repair in early development. *Science Advances* 6 (38), 2020.

Craft, A., Jeffrey, B., Leibling, M. (2001). *Creativity in Education*. London: Continuum.

Craft, A. (2002). *Creativity and Early Years Education: a lifewide foundation*. London: Continuum.

Cropley, D. H. and Cropley, A. J. (2011) Aesthetics and Creativity. In: M. A. Runko & S.R. Pritzker (Eds.) *Encyclopedia of Creativity*, (2nd ed) (pp. 24-28). San Diego: Academic Press.

Cole, M., & Cole, S. R. (2001). *The development of children* (4th ed.). NewYork: Worth Publishers.

Cullingford, C. (2006). *Mentoring in Education, an international perspective*. Aldershot: Ashgate publishing.

Cunha, Flavio and James J. Heckman Formulating, "Identifying and Estimating the Technology of Cognitive and Noncognitive Skill Formation", *The Journal of Human Resources*, Vol. 43, No. 4, Noncognitive Skills and Their Development (Fall, 2008), pp. 738-782

Cunha, F., Heckman, J. J., Lochner, L. and Masterov, D.V. (2006). Interpreting the evidence on life cycle skill formation. In: Hanushek, E.A. and Welch, F. (eds), *Handbook of the Economics of Education*, Vol.1 (pp. 697-812). Amsterdam: Elsevier.

Cunha, Flavio, James J. Heckman, and Susanne M. Schennach (2010) Estimating the technology of cognitive and noncognitive skill formation, *Econometrica*, vol. 78, no. 3 (May, 2010), 883–931.

Dewey, J. (1944). *Democracy and education*. New York: The Free Press.

Doyle, Orla (2020) "The First 2,000 Days and Child Skills", *Journal of Political Economy*, Vol 128, Number 6 pp 2067-2122.

Early Childhood and School Education Group (2016). A Reflective Guide to Mentoring and being a teacher-mentor. Melbourne: Victoria State Government, Department of Education and Training. Online: <https://www.education.vic.gov.au/Documents/school/teachers/profdev/Reflectiveguidetomentoringschools.pdf>.

Ellyn Satter Institute, 2019. The Satter Feeding Dynamics Model. <https://www.ellynsatterinstitute.org/satter-feeding-dynamics-model/>.

Else, P. (2014). *Making sense of play*. Maidenhead: Open University Press.

European Commission (2014) Investing in children: Breaking the cycle of disadvantage- A study of national policies.

European Commission (2018) High level Group on Nutrition and Physical Activity.

European Commission (2019) Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe.

Froebel, F. (1887). *The education of man*. (W.A. Hailman, Trans.). New York: D. Appleton.

Fromberg, D.P & Bergen, D. (2006). *Play from birth to twelve: contexts, perspectives and meanings*. New York: Routledge.

Frost, J.L., Wortham, S.C., Reifel, S. (2012). *Play and Child Development*. Boston: Pearson.

Gardner, H. (2011). *Frames of Mind: the theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.

Garrick, R. (2009). *Playing Outdoors in the Early Years* (2nd ed.). London: Continuum.

Gertler, Paul, James Heckman, Rodrigo Pinto, Arianna Zanolini, Christel Vermeersch, Susan Walker, Susan M. Chang, Sally Grantham-McGregor (2014) Labor market returns to an early childhood stimulation intervention in Jamaica, *Science*. 30 May 2014: 998-1001.

Gill, T. (2014). *The Play Return: A Review of the Wider Impact of Play Initiatives*. London: Children's Play Policy Forum.

Ginsburg K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, 119(1),182–191.

Giudici, C. &Vecchi, V. (2004). *Children, Art and Artists*. Reggio Emilia: Reggio Children.

Gleave, J., & Cole-Hamilton, I. (2012). *A world without play: A literature review*. London: Play England.

Grantham-McGregor, S., Adya A., Attanasio O., Augsburg B., Behrman J., Caeyers B., Day M., Jervis P, Kochar R., Makkar P, Meghir C., Phimister A., Rubio-Codina M. and Vats K. (2020), Group Sessions or Home Visits for Early Childhood Development in India: A Cluster RCT, *Pediatrics*. December 2020, 146 (6).

Haddad, L. (2006). Integrated Policies for Early Childhood Education and Care: Challenges, Pitfalls and Possibilities. *Cadernos de Pesquisa* 36(129): 519–546.

Hall, K., Horgan, M., Ridgway, A., Murphy, R., Cunneen, M. & Cunningham, D. (2014) *Loris Malaguzzi and the Reggio Emilia Experience*. Bloomsbury Publishing Plc: London.

Hamadani J. D., Mehrin S. D., Tofail F., Hasan M. I., Huda S. N., Baker-Henningham H., Ridout D., Grantham-McGregor S. (2019). Integrating an early childhood development programme into Bangladeshi primary health-care services: an open-label, cluster-randomised controlled trial, *Lancet Glob. Health* 2019, 7: e366–75.

Harvard School of Public Health (HSPH) (2021) Early childcare obesity prevention recommendations.

Haughton, C. and Ellis, C. (2016). Play. In I. Palaiologou (ed.) *The Early Years Foundation Stage: Theory and Practice* (pp. 130-147). SAGE: London.

Heckman, J.J. and Masterov, D.V. (2004). The Productivity Argument for Investing in Young Children. Working Paper No. 5. Invest in Kids Working Group Committee for Economic Development. Online:http://jenni.uchicago.edu/Invest/FILES/dugger_2004-12-02_dvm.pdf.

Higgins, S. (2000). The logical zoombinis. *Teaching Thinking*, 1(1): 12-14.

Hirsh-Pasek, K., Michnick Golnikoff, R., Berk, L.E. & Singer, D.G. (2009). *A Mandate for Playful Learning in Preschool*. Oxford: Oxford University Press.

Huizinga, J. (1955). *Homo ludens: A study of the play-element in culture*. Boston: Beacon.

International Labour Organization, ILOSTAT database, 2021.

Johnson, J., Christie, J., & Wardle, F. (2005). *Play, development and early education*. Boston, MA: Pearson.

Kalpogianni, D.E. (2019). Why are the children not outdoors? Factors supporting and hindering outdoor play in Greek public day-care centres, *International Journal of Play*, 8(2), 155-173.

Kammerman, S. B. (2006). A global history of early childhood education and care. Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2007, *Strong foundations: Early childhood care and education*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation. Online: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001474/147470e.pdf>.

Kernan, M. (2007) *Play as a context for early learning and development*. Ireland: NCCA.

Kline, Patrick and sChristopher R. Walters, Evaluating Public Programs with Close Substitutes: The Case of Head Start, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 131, Issue 4, November 2016, Pages 1795–1848.

Kozbelt, A. (2020). Theories of Creativity. In M.A. Runko, M.A & S.R. Pritzker (Eds.) *Encyclopedia of Creativity* (3rd ed) (pp. 632-639). San Diego: Academic Press.

Lancet (2011) Early Child Development in Developing Countries 2007, Published: January 7, 2007.

Lancet (2011) Early Child Development in Developing Countries 2011 Published: September 24, 2011.

Lancet (2016) Advancing Early Childhood Development: from Science to Scale Published: October 4, 2016.

Langford, R., Richardson, B., Albanese, Bezanson, K., Prentice, S. & White, J. (2017). Caring about care: Reasserting care as integral to early childhood education and care practice, politics and policies in Canada. *Global Studies of Childhood*, 7(4): 311 –322.

Macfarlane, K. & Lewis. T. (2004). Childcare – Human Services or Education: A Genealogical Approach. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 5(1): 51–67.

Manios Y., Kourlaba G., Kondaki K., Grammatikaki E., Birbilis M., Oikonomou E., Roma-Giannikou E. (2009). Diet quality of preschoolers in Greece based on the healthy eating index: The GENESIS Study. *J. Am. Diet. Assoc.* 109:616–623.

Mardell, B., Wilson, D., Ryan, J., Ertel, K., Krechevsky, M. and Baker, M. (2016). *Towards a Pedagogy of Play*. Project Zero, Harvard Graduate School of Education. <http://www.pz.harvard.edu/projects/pedagogy-of-play>.

Mc Clelland, M. M., Acock, C., Morrison, F. J. (2006). The impact of kindergarten learning-related skills on academic trajectories at the end of elementary school. In: *Early Childhood Research Quarterly*, 4th quarter 2006, V.21, I. 4 p. 471-490.

McInnes, K., Howard, J., Miles, G. & Crowley, K. (2011) Differences in practitioners' understanding of play and how this influences pedagogy and children's perceptions of play, *Early Years*, 31:2, 121-133.

McNaughton, S. (1996). Co constructing curricula: a comment on two curricula (TeWhāriki and the English curriculum) and their developmental bases, New Zealand. *Journal of Educational Studies*, 31(2), 189–196.

Melhuish & Petrogiannis (2006). *Early Childhood Care and Education: International Perspectives*, Routledge.

Moss, S. (2012). *Natural childhood*. Rotherham: National Trust.

New Zealand Ministry of Education (2017) *TeWhāriki: Early Childhood Curriculum*. Ministry of Education: Wellington, New Zealand.

Organisation for Economic Co-operation and Development.(OECD) (2006). *Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD Publishing.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2014). *Obesity update*. Online: <http://www.oecd.org/health/Obesity-Update-2014.pdf>.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2017) *Obesity Update*. Online: <https://www.oecd.org/els/health-systems/Obesity-Update-2017.pdf>.

OECD (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>.

OECD (2021), Education Database: Enrolment by age, *OECD Education Statistics* (database), <https://doi.org/10.1787/71c07338-en>.

Papatheodorou, T. & Potts, D. (2016) Pedagogy in Practice. In: I. Palaiologou (ed.) *The Early Years Foundation Stage: Theory and Practice* (pp. 111- 129). SAGE: London.

Pascal, C.& Bertram, T. (2013). The impact of early education as a strategy in countering socio-economic disadvantage. Centre for Research in Early Childhood (CREC) 2013.

Pascal, C., Bertram, T. , Cole-Albäck, A. (2017). The Hundred Review: What research tells us about effective pedagogic practice and children's outcomes in the Reception year March 2017. Centre for Research in Early Childhood. Birmingham.

Pereira-da-Silva L, Rêgo C, Pietrobelli A. (2016) The Diet of Preschool Children in the Mediterranean Countries of the European Union: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health*.13(6):572.

Piaget, J. (1971). *Science of education and the psychology of the child*. New York: Viking Press.

Play England (2014) Free Play in Early Childhood. National Children's Bureau, UK.

Pramling Samuelsson, I., & Asplund Carlsson, M. (2008). The playing learning child: Towards a pedagogy of early childhood. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 52(6), 623–641.

Pyle, A. & Daniels, E. (2017) A Continuum of Play-Based Learning: The Role of the Teacher in Play-Based Pedagogy and the Fear of Hijacking Play. *Early Education and Development*, 28(3), 274–289.

Rentzou, K. & Daglas, G. (2018). Are we ready for integrated ECEC Systems? Greek in-service early childhood educators' level of preparation for implementing educare systems. *Global Education Review*, 5(2), 69-84.

Rentzou, K. (2018). The long way towards abandoning ECEC dichotomy in Greece. *Early Child Development and Care*, 188(5): 524-541.

Rentzou, K. (2019). Greek early childhood educators' conceptualization of education, care and educare concepts. *Early Years*, 39(2): 128-142.

Rinaldi, C. (2005). *In dialogue with Reggio Emilia: Listening, researching and learning*. Oxon: Routledge.

Rose, J. & Rogers, S. (2012) *The role of the adult in early years settings*. Berkshire: McGraw-Hill.

Sammons, P. Hall, J. Smees, R. Goff, J with Sylva, K. Smith, T. Evangelou, M. Eisenstadt, N. Smith, G. (2015). *Evaluation of Children's Centres in England (ECCE). Strand 4: The Impact of Children's Centres: Studying the Effects of Children's Centres in Promoting Better Outcomes for Young Children and their Families*, Research Report, DfE-. London: DfE-RR495. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/485346/DFE-RR495_Evaluation_of_children_s_centres_in_England__the_impact_of_children_s_centres.pdf.

Santer, J., Griffiths, C., Goodall, D. (2007). *Free play in early childhood: A literature review*. London: National Children's Bureau.

Shackell, A., Butler, N., Doyle, P. & Bal, D. (2014) *Design for Play: A guide to creating successful play spaces*. London: Play England.

Thomson, P.&Jaque, V. (2017). *Creativity and the performing Artist. Behind the Mask. A volume in Explorations in Creativity Research*. London: Academic Press.

Tickell, D. C. (2011). *The Early Years: Foundations for life, health and learning – An Independent Report on the Early Years Foundation Stage to Her Majesty's Government*.

Tolland, J., & Carrigan, D. (2011). Educational psychology and resilience: New concept, new opportunities. *School Psychology International*, 32(1), 95-106.

Tovey, H. (2007). *Playing outdoors*. Berkshire: Open University Press.

United Nations Committee for the Rights of the Child (2013). General comment No. 17 on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31). Online: www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc-c-gc-17_en.doc.

Vygotsky, L.S. (1978) *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts.

Susan P. Walker, Susan M. Chang, Christine A. Powell, SallyMGrantham-McGregor (2005) "Effects of early childhood psychosocial stimulation and nutritional supplementation on cognition and education in growth-stunted Jamaican children: prospective cohort study", Volume 366, Issue 9499, 19–25 November 2005, 1804-1807.

Waller, T., Ärlemalm-Hagsér, E., Sandseter, E. B. H., Lee-Hammond, L., Lekies, K., Wyver, S. (Eds.) (2017). *SAGE handbook of outdoor play and learning*. London: SAGE.

Walsh, G., Sproule, L., McGuinness, C., Trew, K. & Ingram. G. (2010). *Developmentally Appropriate Practice and Play-based Pedagogy in Early Years Education: A Literature Review of Research and Practice*. Belfast: CCEA.

Ward, D., Hales, D., Haverly, K., Marks, J., Benjamin, S., Ball, S. (2008). An instrument to assess the obesogenic environment of child carecenters. *American Journal of Health Behavior*, 32(4), 380-386.

Weisberg, D. S., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. M. (2013). Guided play: Where curricular goals meet a playful pedagogy. *Mind, Brain, and Education*, 7(2), 104–112.

Williams-Sieghfredsen, J. (2017) *Understanding the Danish Forest School Approach: early years education in practice* (2nd ed.). Routledge: London.

World Health Organisation (2017). Health Promoting Schools: An Effective Approach to Early Action on Non-Communicable Disease Risk Factors. Online: <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/255625/WHO-NMH-PND-17.3-eng.pdf?sequence=1>.

World Health Organisation (2018) 11th Meeting on the WHO European Childhood Obesity Surveillance Initiative (COSI).

World Obesity Federation, 2021. Global Obesity Observatory, Greece. <https://data.worldobesity.org/country/greece-80/>.

World Obesity Federation, March 2021. Covid-19 and Obesity: The 2021 Atlas. The cost of not addressing the global obesity crisis. <https://www.worldobesityday.org/assets/downloads/COVID-19-and-Obesity-The-2021-Atlas.pdf>.

Wößmann, L. and Schütz, G. (2006). Efficiency and Equity in European Education and Training Systems. EENEE Analytical Report No. 1, Prepared for the European Commission, European Expert Network on Economics of Education.

Wright, M. O., Masten, A. S., & Narayan, A. J. (2013). Resilience processes in development: Four waves of research on positive adaptation in the context of adversity. In: S. Goldstein, & R. B. Brooks (Eds.), *Handbook of Resilience in Children* (2nd ed.) (pp. 15-37). New York, NY: Springer.

Yogman, M., Garner, A., Hutchinson, J., Hirsh-Pasek, K., Golinkoff, M. (2018) The Power of Play: A Pediatric Role in Enhancing Development in Young Children. *American Academy of Paediatrics*. Online: <http://pediatrics.aappublications.org/content/pediatrics/early/2018/08/16/peds.2018-2058.full.pdf>.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αμπατζόγλου Γ., Μπούρη Μ., Χατζηδημητρίου Χ., (2017), *Τα βιβλία κάνουν καλό στα μωρά*, εκδ. ΣΥΜΕΠΕ, Θεσσαλονίκη.

Δημητρίου, (2012). *Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής*. Εκδόσεις Πεδίο.

Edwards, C., Candini, L., Forman, G. (2001). *Reggio Emilia: Οι χίλιες γλώσσες των παιδιών προσχολικής ηλικίας*, Πατάκη.

Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Υπουργείο Εσωτερικών (2009), Πρόγραμμα για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας: Παιδαγωγικό Πρόγραμμα Παιδικών Σταθμών. Ανακτήθηκε από: <http://www.ppps.ecd.uoa.gr/programma.pdf>.

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (2013). Καταγραφή, αξιολόγηση και προτάσεις αντιμετώπισης των δυσλειτουργιών του δικτύου βρεφονηπιακών σταθμών στον Δήμο Αθηναίων. Ανακτήθηκε από: http://courses.arch.ntua.gr/el/ergastirio_astikoy_periballontos/ereynhtika_programmata/katagrafh__ajiologhsh__protaseis_antimetvphshs_tvn_dysleitoyrgivn_tvn_bs_toy_d__auhnaivn__2013.html.

Καλπογιάννη, Ε., Φύσσας, Κ., Αβδελίδου, Ε. (2015α) Εγχειρίδιο προαγωγής του παιχνιδιού για παιδαγωγούς: Πρόγραμμα 'Η Δύναμη του Παιχνιδιού'. <http://www.brain.net.gr/paizontas/>.

Καλπογιάννη, Ε., Φύσσας, Κ., Αβδελίδου, Ε. (2015β) Εγχειρίδιο προαγωγής του παιχνιδιού για γονείς: Πρόγραμμα 'Η Δύναμη του Παιχνιδιού' <http://www.brain.net.gr/paizontas/>.

Κυπριανός, Π. (2007). *Παιδί, οικογένεια, κοινωνία. Ιστορία προσχολικής αγωγής απο τις απαρχές έως τις μέρες μας*. Αθήνα: Gutenberg.

Lightfoot, C., Cole, M., & Cole, S. R. (2014). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Στο Ζ. Μπαμπλέκου (Επιμ.), (μτφ. Μ. Κουλεντιανού). Αθήνα: Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2009).

Νικολαΐδης, Η. (2017) Γιατί η Ελλάδα πρέπει να επενδύσει στην Προσχολική Αγωγή; διαΝΕΟσις. Ανακτήθηκε από: <https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2019/07/preschool-education.pdf>.

Νικολαΐδης, Η. (2019) Γιατί Είναι Δύσκολο Να Μετρηθούν Οι Παιδικοί Σταθμοί Στην Ελλάδα; διαΝΕΟσις. Ανακτήθηκε από: <https://www.dianeosis.org/2019/04/paidikoi-stathmoi-ellada/>.

Νόμος 3518/2006, άρθρο 73, παρ.1, ΦΕΚ 272, τ. Α΄, 21.12.2006. «Θέματα Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» Υποχρεωτικότητα φοίτησης ενός έτους στα Νηπιαγωγεία.

Νόμος 4397/1929-ΦΕΚ 309/Α/24-08-1929. «Περί στοιχειώδους εκπαίδευσης».

Νόμος ΒΤΜΘ΄ 1895, ΦΕΚ37/5-10-1895, τ. Α΄. Περί συστάσεως νηπιαγωγείων.

Νόμος, 4521/2018, «Ίδρυση Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και άλλες διατάξεις», άρθρο 33, Υποχρεωτικότητα διετούς φοίτησης στα Νηπιαγωγεία Πρόγραμμα σπουδών για τα νηπιαγωγεία της Ελλάδας του 2011. Αναθεωρημένη έκδοση (2014):http://www.iiep.edu.gr/images/IEP/programmata_spondon/prosxoliki_elpaidysi/meros_1_paidagogiko_plaisio.pdf.

Ρουφίδου, Ε. (2008) Μιλώντας για την αγωγή των βρεφών και των μικρών παιδιών, *Λόγια παιδαγωγών και όχι μόνο*, τεύχος 9, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2008, Αθήνα, ΠΑΣΥΒΝ.

Ρουφίδου, Ε. (2010) Η παιδαγωγική των βρεφών και των μικρών παιδιών (0-3 χρόνων) στο παράδειγμα του Loczy, στο *Σύγχρονες Τάσεις και προοπτικές στην Προσχολική Αγωγή και Εκπαίδευση του 21ου αιώνα*, Πρακτικά 2^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Προσχολικής Αγωγής, Ιωάννινα, 22-24 Οκτωβρίου, 2010. Σελ.561-569.

Ρουφίδου, Ε. (2019), Παιδαγωγός Αναφοράς: Θεωρητικές και Ερευνητικές Προσεγγίσεις, Εισήγηση στην Ημερίδα με τίτλο: Παιδαγωγός αναφοράς: βασικός παράγοντας της παιδαγωγικής σχέσης και πράξης με τα βρέφη και τα μικρά παιδιά στον βρεφονηπιακό σταθμό, Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών, 18 Μαΐου 2019.

Σιβροπούλου, Ρ. (1998). *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου στο πλαίσιο του παιχνιδιού*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Τριλιανός, Θ. (2002). *Η παρώθηση του μαθητή για μάθηση*. Αθήνα: Διάδραση.

Φθενάκης, Β. (2017). *Η οικογένεια ως χώρος μάθησης: Προς μια παιδαγωγική συνεργασία από τα πρώτα βήματα του παιδιού*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Χατζηχρήστου, Χ. (2008). *Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο*. Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω.

Χατζηχρήστου, Χ. Γ. (2011). *Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο: Πρόγραμμα για την προαγωγή της ψυχικής ευεξίας και της μάθησης στη σχολική κοινότητα. Εκπαιδευτικό Υλικό I, II, III*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

ΤΟ ΝΕΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ 0-4 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιούνιος 2021

Παραρτήματα

Παράρτημα 1: Τι συμβαίνει στην Ελλάδα, συγκεκριμένες προτεινόμενες αλλαγές στην προσχολική αγωγή

ΠΑ 1.1: Το «Πρόγραμμα για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ» (2009)

Το 2009 το Υπουργείο Εσωτερικών με ανάθεση στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών δημιούργησε ένα σχέδιο προγράμματος για την καλλιέργεια, την αγωγή και τη φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Το πρόγραμμα αυτό δεν εφαρμόστηκε και παρέμεινε ως ενδιάμεσο παραδοτέο προσφέροντας μια βάση, μια ουσιαστική πρόταση για την ανάπτυξη των πολύ μικρών παιδιών. Πρόκειται για μια μετάφραση και προσαρμογή του προγράμματος του Βερολίνου που στα αγγλικά μεταφράζεται ως: Bridging Diversity - An Early Childhood Curriculum (2006).

Το πρόγραμμα έχει επτά βασικές περιοχές πάνω στις οποίες αναπτύσσονται με λεπτομέρεια οι τρόποι, οι προσεγγίσεις της μάθησης για τα παιδιά 0 έως 6 ετών. Η αφετηρία είναι η έννοια της καλλιέργειας ως ενεργή μάθηση.

Η καλλιέργεια διέπει όλο το πρόγραμμα και μέσα από αυτήν αναπτύσσονται:

- Οι ικανότητες του παιδιού που αποκτώνται μέσω της καλλιέργειας.
- Ο ρόλος των παιδαγωγών ως οι βασικοί άνθρωποι που μεταγγίζουν την έννοια της καλλιέργειας στη μάθηση, καθώς ταυτόχρονα εμπλουτίζουν το περιβάλλον, εφαρμόζουν πρακτικές όπως τα σχέδια εργασίας και βάζουν στο κέντρο της διεργασίας το παιχνίδι. Οι παιδαγωγοί εστιάζουν στη διαδικασία και όχι στο τελικό αποτέλεσμα και εξασκούνται στην καταγραφή και την παρατήρηση των παιδιών την ώρα που παίζουν.
- Η ενεργητική συμμετοχή των γονέων, παράλληλα με την υποστήριξή τους από το προσχολικό πλαίσιο, σε κάθε βήμα της μαθησιακής διαδικασίας.
- Τα πεδία, οι άξονες πάνω στους οποίους εφαρμόζεται η καλλιέργεια ως έννοια: σώμα, κίνηση και υγεία, κοινωνική και πολιτιστική ζωή, επικοινωνία,

καλλιτεχνική δραστηριότητα, θεατρική έκφραση, μουσική, βασικές εμπειρίες στα μαθηματικά, φυσικές επιστήμες και τεχνολογία.

Καθώς το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά 0 έως 6 ετών, περιλαμβάνονται στον σχεδιασμό η μετάβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Όλο το πρόγραμμα προωθεί τη συνεργασία και τη δημοκρατική συμμετοχή και αναγνωρίζει ως καινοτομία του την υποστήριξη του/της παιδαγωγού με στόχο την ανάπτυξη της παιδαγωγικής τεκμηρίωσης και τη σύνδεση της παιδαγωγικής πράξης με την ερεύνα.

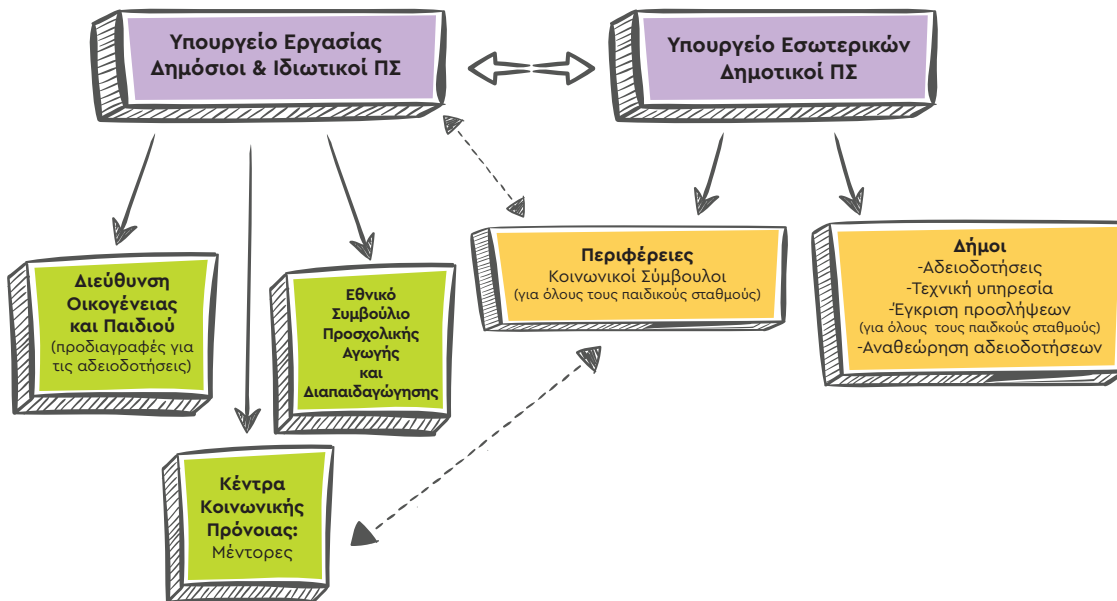
Το πρόγραμμα αυτό «βλέπει» το κάθε παιδί ως μοναδικό και εστιάζει σε δράσεις- δραστηριότητες που μέσα από τον αναστοχασμό αναδεικνύουν της δεξιότητές του. Προτείνει ενδεικτικές δραστηριότητες και παρέχει εργαλεία κατανόησης και εμπάθυνσης στην παιδαγωγική πράξη. Χαρακτηριστικό του προγράμματος είναι ο διαχωρισμός σε πεδία και η προβολή διερευνητικών ερωτήσεων που καλείται κάθε παιδαγωγός να προσεγγίσει πριν ξεκινήσει να σχεδιάζει και να υλοποιεί την όποια πιο συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Πηγή: <http://www.ppps.ecd.uoa.gr/programma.pdf>

ΠΑ 1.2: Προτεινόμενη νέα δομή για την προσχολική αγωγή

Με δεδομένο ότι η διαχείριση και η διοίκηση των δομών προσχολικής αγωγής στη χώρα διαχέεται ανάμεσα στο Υπουργείο Εσωτερικών και το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, προτείνεται η δημιουργία ενός Συμβουλίου που θα γνωμοδοτεί στο ζήτημα της ενοποιημένης διοίκησης όσο και στην ενσωμάτωση της παιδαγωγικής ως μέρος αυτής. Μέχρι σήμερα η διαχείριση των δομών προσχολικής αγωγής αφορά κατά κύριο λόγο την υλικοτεχνική υποδομή και τη στελέχωση των δομών. Θεωρείται απαραίτητο να θεσμοθετηθεί το Εθνικό Συμβούλιο Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης (ΕθΣυΠΑ), προκειμένου να ενταχθεί ο παιδαγωγικός σχεδιασμός και η διασφάλιση της ποιότητας που παρέχεται στις δομές προσχολικής αγωγής ως κεντρικά στοιχεία της διοίκησης. Σε επίπεδο οράματος, το ΕθΣυΠΑ θα ήταν ιδανικό να αποτελέσει το έναυσμα για τη διοικητική ενοποίηση της προσχολικής αγωγής σε ένα Υπουργείο. Στο διηνεκές είναι σκόπιμο να οριστεί ένας/μία υφυπουργός Προσχολικής Αγωγής και να υπάρχει συντονισμός με τις επόμενες βαθμίδες εκπαίδευσης ώστε να διασφαλίζεται η συνέχεια.

Συγκεκριμένα προτείνεται το παρακάτω οργανόγραμμα:

Με βάση αυτό το οργανόγραμμα, το ΕΘΣυΠΑ σε συνεργασία με τα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας και τους Κοινωνικούς Συμβούλους των Περιφερειών, προασπίζουν και υποστηρίζουν το παιδαγωγικό έργο. Έτσι, ενισχύεται η συνεργασία και δημιουργούνται παράλληλες ροές ανάμεσα στα δύο υπουργεία. Με τον τρόπο αυτό, κάθε αλλαγή στην προσχολική αγωγή μπορεί να υλοποιηθεί διαχειριστικά μέσα από τη συνεργασία των αρμόδιων αρχών.

Το ΕΘΣυΠΑ προτείνεται να διασφαλίζει την ποιότητα στους παρακάτω τομείς, έχοντας ένα από τα μέλη του, υπεύθυνο για κάθε τομέα.

Εθνικό Συμβούλιο Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης

➡ Γενικός Συντονισμός

- Επικοινωνία
- Συντονισμός έργων
- Ανάπτυξη νέων εφαρμογών

➡ Έρευνα

- Σύνδεση με ακαδημαϊκή κοινότητα
- Εφαρμογή πρακτικών ασκήσεων
- Νέα προγράμματα προς υλοποίηση

➡ Ειδική αγωγή

- Ανίχνευση
- Πρώιμη παρέμβαση
- Σύνδεση με τα πλαίσια προσχολικής αγωγής

➡ Διοικητικά Θέματα

- ΦΕΚ και επικαιροποίησή τους
- Επικοινωνία με τα αρμόδια υπουργεία
- Οικονομοτεχνικά θέματα

➡ Εφαρμογή Πλαισίου

- Υλικά
- Ομαλή λειτουργία δομών προσχολικής αγωγής
- Χώροι
- Κοινότητα: παιδιά-γονείς-παιδαγωγοί

➡ Εκπαίδευση

- Συντονισμός Μεντόρων
- Εκπαίδευση παιδαγωγών και μεντόρων
- Επικοινωνία με παιδαγωγούς/διευθυντές δομών προσχολικής αγωγής

Τα μέλη του ΕθΣυΠΑ προτείνεται να έχουν τα παρακάτω προσόντα. Επίσης προτείνεται να είναι αιρετά ανά πέντε χρόνια και να επιλέγονται με βάση τα προσόντα τους μέσω αδιάβλητης ανοιχτής διαδικασίας επιλογής.

Προσόντα μελών ΕθΣυΠΑ

Γ' βάθμια εκπαίδευση σχετική με την παιδαγωγική
(βρεφονηπιοκόμων, νηπιαγωγών, ψυχολογία, ΦΠΨ κ.ά.)

Το ελάχιστο 5 χρόνια εμπειρίας σε θέση διευθυντή/διευθύντριας σε δημοτικό δημόσιο ή ιδιωτικό πλαίσιο προσχολικής αγωγής

Το ελάχιστο 5 χρόνια εμπειρίας σε δομές προσχολικής αγωγής: παιδαγωγοί, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, θεραπευτές, άλλες ειδικότητες σχετικές με τον κλάδο

Ακαδημαϊκός σε σχολή σχετική με την παιδαγωγική

Εμπειρία και κατάρτιση στην εκπαίδευση ενηλίκων στο πεδίο: απαραίτητο είναι να έχουν ενεργό δράση στην προσχολική αγωγή στα τελευταία 5 χρόνια

Εμπειρία σε άλλες σχετικές διοικητικές θέσεις

Παράρτημα 2: Αναλυτικά προγράμματα άλλων χωρών

Στη συγκριτική μελέτη εξετάστηκαν τα παρακάτω εννέα προγράμματα από οκτώ χώρες: “BELONGING, BEING & BECOMING” The Early Years Learning Framework (Αυστραλία), ECEC Educational Curriculum (Δανία), Birth to Three Matters (2002) (Ηνωμένο Βασίλειο), Early Years Foundation Stage (EYFS) (2012) (Ηνωμένο Βασίλειο), National Curriculum for Preschool Education (2011) (Ισλανδία), Reggio Emilia (Ιταλία), Forest and Nature School in Canada (2014, Καναδάς), Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης της Κύπρου (2020) και Te Whāriki (2017) (Νέα Ζηλανδία).

Αυστραλία: The Early Years Learning Framework (2019)

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα της Αυστραλίας έχει ως βασικό στόχο τη βελτίωση της ποιότητας της προσχολικής εκπαίδευσης και υποστηρίζει ότι το παιχνίδι αποτελεί μια σημαντική δραστηριότητα στην οποία τα παιδιά θα πρέπει να εμπλέκονται ενεργά. Το παιχνίδι είναι απαραίτητο για τη μάθηση και την ανάπτυξη των παιδιών και ο εκπαιδευτικός οφείλει να συμμετέχει ενεργά σε αυτό.

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα της Αυστραλίας (EYLF, 2019) θεωρεί τον εκπαιδευτικό καθοριστικό παράγοντα για τη μάθηση των νηπίων και τονίζει ότι το παιχνίδι παρέχει ευκαιρίες στα παιδιά να μάθουν, να ανακαλύψουν, να δημιουργήσουν και να αυτοσχεδιάσουν (EYLF, 2019).

Δανία: Early Childhood Education and Care Institutions Educational Curriculum (2018)

Το βελτιωμένο και ανανεωμένο πρόγραμμα σπουδών για την προσχολική αγωγή και φροντίδα στη Δανία έγινε επίσημο το 2018. Το πρόγραμμα αυτό αφορά σε παιδιά 0 έως 6 ετών και περιλαμβάνει:

Μια παιδαγωγική βάση που περιγράφει τις κύριες αξίες και προσεγγίσεις του Δανέζικου προγράμματος για την προσχολική αγωγή και φροντίδα.

Έξι πτυχές: α) προσωπική ανάπτυξη, β) κοινωνικές δεξιότητες, γ) επικοινωνία και γλώσσα, δ) σώμα, αισθήσεις και κίνηση, ε) πολιτισμικότητα, κουλτούρα, αισθητική και κοινωνία και στ) φύση, υπαίθρια ζωή και επιστήμη.

Διευρυμένους παιδαγωγικούς στόχους για το πώς τα περιβάλλοντα μάθησης οφείλουν να υποστηρίζουν την ποιότητα ζωής των παιδιών, τη μάθηση, την ανάπτυξη και τη διαμόρφωσή τους.

Ανάμεσα σε άλλα πράγματα, το νέο πρόγραμμα δίνει έμφαση στη σημασία που έχουν για τα παιδιά το παιχνίδι, η περιέργεια και οι κοινωνικές σχέσεις. Ορίζει το παιχνίδι ως το πιο ουσιώδες και βασικό στοιχείο για την ποιότητα ζωής των παιδιών και για τη μάθηση. Προωθεί τις κοινωνικές δεξιότητες και ένα αίσθημα αξίας της προσωπικότητάς τους ενώ παράλληλα εξελίσσει την γνωστική τους ανάπτυξη.

Το πρόγραμμα σχεδιάζεται τοπικά από τους αντίστοιχους φορείς/θεσμούς και βασίζεται στο νέο εθνικό πλαίσιο για την προσχολική αγωγή.

Η ιδέα είναι τα τοπικά προγράμματα να εμπεριέχουν τα τοπικά χαρακτηριστικά. Παράλληλα, το νέο πρόγραμμα, στοχεύει να προωθήσει μια κουλτούρα αξιολόγησης και αυτοαξιολόγησης από τους παιδαγωγούς, προκειμένου να γίνουν αναλυτικοί, να είναι συνειδητοί και να αντικατοπτρίζουν την πρακτική τους.

Το 2019, έγινε μια επιπλέον προσθήκη στη διαμόρφωση του προγράμματος για την προσχολική αγωγή. Τα πολύ μικρά παιδιά ενός έως 2 ετών, μπορούν να αξιοποιήσουν το διαμορφωμένο πρόγραμμα προσχολικής αγωγής για το σπίτι στην περίπτωση που δεν είναι δυνατή η φοίτησή τους σε κάποια δομή προσχολικής αγωγής. Με ιδιαίτερα κριτήρια και σημεία ελέγχου για το πώς εφαρμόζεται ένα παιδαγωγικό πρόγραμμα στο σπίτι από τους γονείς των παιδιών και τους επισκέπτες υγείας, η δανέζικη εκδοχή ενός προγράμματος 25 ωρών ανά εβδομάδα με συγκεκριμένες οδηγίες πραγματοποιήθηκε ως μια προσπάθεια ενσωμάτωσης όλων των παιδιών και των περιοχών στο εθνικό σχέδιο για την προσχολική αγωγή.

Ηνωμένο Βασίλειο: Birth to Three Matters (2012)

Το πλαίσιο αποτελεσματικής πρακτικής: Birth to three Matters (Η περίοδος από τη γέννηση μέχρι τα τρία χρόνια είναι σημαντική) παρουσιάστηκε πρώτη φορά στη Μεγάλη Βρετανία το 2003. Το πλαίσιο αυτό στοχεύει στην ενίσχυση του έργου των παιδαγωγών μέσα από μια εκτενή βιβλιογραφική έρευνα και ένα πρακτικό πακέτο υλικών που περιλαμβάνει όλη τη θεωρητική ανάλυση του πλαισίου, επεξηγηματικές κάρτες που διευκολύνουν την εφαρμογή του και εποπτικό υλικό.

Στόχος του πλαισίου αυτού είναι να παρέχει στους παιδαγωγούς τα περισσότερα δυνατά μέσα και ερευνητικά εφόδια για να υποστηρίξουν το έργο τους, να συνδέσει τους γονείς με την ανάπτυξη των παιδιών τους στις ηλικίες μικρότερες των 3 ετών και να θέσει τη σημασία της ηλικίας 0-3 στο κέντρο της προσοχής για τη χώρα.

Διαχωρίζει την ανάπτυξη σε τέσσερις πλευρές: Ένα δυνατό παιδί/ ένα παιδί ικανό να επικοινωνεί/ ένα παιδί που μπορεί να μαθαίνει/ ένα παιδί υγιές.

Κάθε πλευρά αναφέρεται σε αντίστοιχους παράγοντες ανάπτυξης όπως για παράδειγμα για το «ένα παιδί που μπορεί και μαθαίνει» αναλύονται οι τέσσερις παράγοντες: κάνει συνδέσεις/ φαντάζεται/ είναι δημιουργικό/ εκπροσωπεί.

Με βάση τα συμπεράσματα της έρευνας το πλαίσιο τοποθετεί τις ανάγκες των παιδιών από τη γέννηση μέχρι τα τρία χρόνια όπως περιγράφονται εδώ:

Άνθρωποι-κλειδιά:

Χρειάζονται δίπλα τους ενήλικες-κλειδιά που προσφέρουν αγάπη, ανταπόκριση και ευαισθησία. Ανθρώπους που αναγνωρίζουν τον ενθουσιασμό και την περιέργειά τους για το τι συμβαίνει στον κόσμο τους, που θα φροντίζουν να ενθαρρύνουν την ορμή τους για εξερεύνηση και επίλυση προβλημάτων μέσα από την ενεργητική μάθηση. Που προσφέρουν ευκαιρίες για παιχνίδι, για να κάνουν φίλους και για να μοιράζονται εμπειρίες. Παράλληλα, χρειάζονται άνθρωποι που να αφήνουν χρόνο σε κάθε παιδί να είναι μόνο του αλλά κοντά σε άλλους και να φροντίζουν για όλες τις βιολογικές ανάγκες που αφορούν την υγεία του.

Σεβασμός στο παιδί ως ανεξάρτητο άτομο.

Έχουν ανάγκη να ζουν σε μια κοινωνία που είναι ενημερωμένη για την ανάπτυξη και το πώς μαθαίνουν και η οποία χαίρεται να εμπλέκεται και να προωθεί τις καταπληκτικές τους ικανότητες.

Οι αρχές, οι κεντρικοί παράγοντες, που υποστηρίζουν το πλαίσιο περιγράφονται παρακάτω:

- Οι γονείς και οι οικογένειες ως συνεργάτες για την ευημερία των παιδιών.
- Οι σχέσεις με άλλα παιδιά και με ενήλικες ως ζωτικής σημασίας για τη ζωή κάθε παιδιού.
- Τα βρέφη και τα μικρά παιδιά είναι κοινωνικά όντα έτοιμα να μάθουν και να επικοινωνήσουν.
- Η μάθηση είναι μια κοινή διεργασία, μια διαδικασία μοιράσματος.
- Ενήλικες που νοιάζονται και φροντίζουν είναι πιο σημαντικοί από τις πηγές και τον εξοπλισμό.

- Τα προγράμματα και οι ρουτίνες πρέπει να ακολουθούν τη ροή του παιδιού.
- Ολόκληρη η μέρα μετράει: τα βρέφη και τα μικρά παιδιά δεν χωρίζουν τη ζωή τους σε μέρη, επομένως ούτε οι ενήλικες που τα φροντίζουν θα έπρεπε να το κάνουν.
- Τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα όταν έχουν ευθύνη, όταν επιτρέπεται να κάνουν λάθη, να παίρνουν αποφάσεις, να έχουν επιλογές και να αντιμετωπίζονται ως παιδιά αυτόνομα, ικανά να μάθουν.
- Τα παιδιά μαθαίνουν πιο αποδοτικά όταν με την υποστήριξη ενός ενήλικα που εμπιστεύονται και έχει τις γνώσεις εμπλέκονται ενεργά και έχουν ενδιαφέρον για αυτό που μαθαίνουν.
- Τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα όταν κάνουν παρά όταν ακούν οδηγίες για το τι να κάνουν.
- Τα παιδιά είναι ικανά να μάθουν από τη γέννηση.

Έτσι, εστιάζοντας στην πολύ μεγάλη αξία αυτής της ηλικίας, το πλαίσιο αυτό προωθεί φιλοσοφικές αξίες αλλά και πρακτικά μέσα που υποστηρίζουν την αλλαγή της εικόνας του παιδιού σε μια κοινωνία μέσα από την προσχολική αγωγή.

Ηνωμένο Βασίλειο: Early Years Foundation Stage (EYFS) (2012)

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Αγωγής της Αγγλίας ονομάζεται Early Years Foundation Stage (EYFS) και ήρθε στο προσκήνιο το 2006.

Οι βασικές αρχές του EYFS είναι:

Τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από το ελεύθερο και αδιάκοπο παιχνίδι.

Τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από τη δημιουργία θετικών σχέσεων (positive relationships) και σε ένα περιβάλλον που ενθαρρύνει τη μάθηση (enabling environment).

Το EYFS περιέχει αυτή τη στιγμή επτά τομείς ανάπτυξης (areas of development) που χωρίζονται σε βασικούς τομείς ανάπτυξης (prime areas of development: σε αυτούς τους τομείς δίνεται έμφαση σε παιδιά 0 έως 3 ετών) και σε συγκεκριμένους τομείς ανάπτυξης (specific areas of development: έμφαση ξεκινά να δίνεται σε αυτούς τους τομείς από την ηλικία των 3 ετών).

Βασικοί τομείς ανάπτυξης θεωρούνται: α) η προσωπική, κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη (personal, social and emotional development), β) η σωματική και κινητική ανάπτυξη (physical development), γ) η επικοινωνία και η γλώσσα (communication and language).

Συγκεκριμένοι τομείς ανάπτυξης θεωρούνται: α) δεξιότητες γραμματισμού (literacy), β) μαθηματικά (mathematics), γ) κατανόηση του κόσμου (understanding the world), δ) εκφραστικές τέχνες (expressive arts and design).

Κάθενας από τους παραπάνω τομείς έχει δύο ή τρεις υποκατηγορίες. Κάθε τομέας ανάπτυξης έχει ηλικιακούς διαχωρισμούς και κάθε ηλικιακή ομάδα εκφράζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Ισλανδία: National Curriculum for Preschool Education (2011)

Στο Εθνικό Πρόγραμμα προσχολικής Αγωγής της Ισλανδίας η έμφαση δίνεται στην αξία του παιχνιδιού και τη σημασία της δημοκρατίας και της ισότητας σε όλες τις σχολικές δραστηριότητες.

Βασικοί πυλώνες αποτελούν: α) γραμματισμός, β) βιωσιμότητα, γ) υγεία και ευημερία, δ) δημοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα, ε) ισότητα, στ) δημιουργικότητα.

Οι θεμελιώδεις πυλώνες αναφέρονται στον κοινωνικό, πολιτιστικό, περιβαλλοντικό και οικολογικό αλφαριθμητικό έτσι ώστε τα παιδιά να μπορούν να αναπτυχθούν ψυχικά και σωματικά και να ευδοκιμήσουν στην κοινωνία. Οι θεμελιώδεις πυλώνες αναφέρονται επίσης σε ένα όραμα για το μέλλον, την ικανότητα και τη θέληση να επηρεάσει κανείς και να είναι ενεργός στη διατήρηση της κοινωνίας, την αλλαγή και την ανάπτυξή της.

Ιταλία: Reggio Emilia: μέσα από το πρόγραμμα ZeroSei (Project Zero) που υλοποιείται σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο του Harvard

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Reggio Emilia είναι μια φιλοσοφία που εστιάζει στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Ξεκίνησε από τον Loris Malaguzzi, ο οποίος ήταν και ο ίδιος δάσκαλος, και η τοποθέτηση του Reggio Emilia βασίζεται στις αρχές του σεβασμού και της ευθύνης, της δημιουργίας μιας κοινότητας μέσα από την εξερεύνηση και την ανακάλυψη σε ένα υποστηρικτικό και εμπλουτισμένο περιβάλλον, βασισμένο στα ενδιαφέροντα των παιδιών, μέσα από ένα αυτό-καθοδηγούμενο πρόγραμμα σπουδών.

Βασικά χαρακτηριστικά της φιλοσοφίας:

- Η μάθηση γίνεται ορατή.
- Τα παιδιά να συμμετέχουν ως πρωταγωνιστές.
- Συμμετοχή-δημιουργικότητα-καινοτομία-σχέση.
- Η κοινότητα συμπράττει για τα παιδιά.
- Οι γονείς ως συνεργάτες.
- Η αρχιτεκτονική συναντά της ανάγκες των παιδιών.
- Το περιβάλλον λειτουργεί ως ο «τρίτος δάσκαλος».
- Η αρχιτεκτονική και η παιδαγωγική συναντιούνται στην καθημερινότητα.
- Αρχιτεκτονική προσανατολισμένη στη διαδικασία: έτσι που να καλλιεργεί την επικοινωνία, να είναι από μόνη της επικοινωνία.
- Ένα περιβάλλον με ενσυναίσθηση: ο χώρος και τα στοιχεία του συντονίζονται με αλλά και δίνουν νόημα στη ζωή των ανθρώπων που το αξιοποιούν.

Ο ρόλος του/της παιδαγωγού: τι σημαίνει διδάσκω;

- Να παράγω συνθήκες και να δημιουργώ διαδρομές για τη μάθηση.
- Να χρησιμοποιώ το περιβάλλον ως «τρίτο δάσκαλο».
- Να βλέπω την υπεραξία που έχουν το ατελιέ και ο ρόλος του/της ατελιερίστα: ένα μέρος που κατασκευάζεται η γνώση.
- Διδάσκω και μαθαίνω είναι δύο αμοιβαίες οντότητες.
- Να αξιοποιώ τις 1.000 γλώσσες των παιδιών.

Η φιλοσοφία του Reggio Emilia είναι η βάση για το Project Zero που ερευνήθηκε και εφαρμόστηκε στο Harvard με επικεφαλής τους Steve Seidel και Howard Gardner που με μερικές λέξεις τονίζουν την αξία αυτής της φιλοσοφίας για την προσχολική αγωγή:

Να αναρωτιέσαι διαρκώς για τις έννοιες: φαντασία-πραγματικότητα, διδάσκω-μαθαίνω, δυνατόν-αδύνατον, ο εαυτός μου-οι άλλοι (Steve Seidel, Project Zero).

Δημιουργώντας έτσι μια δομή που είναι: «μια λαμπερή μαρτυρία των ανθρώπινων δυνατοτήτων» (Howard Gardner, Harvard University).

Καναδάς: Σχολείο του Δάσους και της Φύσης/Forest and Nature School in Canada (2014)

Η φιλοσοφία του Forest School (Σχολείο του Δάσους) ξεκίνησε τη δεκαετία του 1950 στη Δανία και αργότερα επεκτάθηκε στις σκανδιναβικές χώρες και τον Καναδά. Βασικό στοιχείο της προσέγγισης είναι η αξιοποίηση της υπαίθρου ως χώρου για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Στον οδηγό για τους εκπαιδευτικούς που εξέδωσε ο φορέας Forest School Canada (Forest and Nature School in Canada: A head, heart, hands approach to outdoor learning) περιγράφονται, εκτός των άλλων, τα παρακάτω:

- Ο ρόλος του/της παιδαγωγού προκαλεί την εμπλοκή των παιδιών, παρατηρεί και καταγράφει, ελέγχει για την ασφάλεια όλων, μαθαίνει στο πλευρό των παιδιών και δημιουργεί μια κοινότητα με τα παιδιά, τους γονείς και τον χώρο.
- Τα είδη μάθησης που αφορούν τα υπαίθρια περιβάλλοντα: βιωματική μάθηση, μάθηση μέσα από το παιχνίδι, ανακαλυπτική μάθηση, μάθηση μέσα από την σύνδεση με τον τόπο.

Κύπρος: Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης (2020)

Το συγκεκριμένο αναλυτικό πρόγραμμα εστιάζει στο παιδί, στις ικανότητες και δυνατότητες του σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο η ολόπλευρη ανάπτυξη αποτελεί κύριο στόχο. Με την έμφαση στους τομείς ανάπτυξης, το κάθε παιδί συμμετέχει ενεργά στις διαδικασίες που αφορούν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και στάσεων, στην απόκτηση εμπειριών και γνώσεων, που θα το ενδυναμώσουν ούτως ώστε να γίνει δημιουργικός και ενεργός πολίτης.

Στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του συγκεκριμένου αναλυτικού προγράμματος, ο διαχωρισμός των τομέων ανάπτυξης διαμορφώνεται ως εξής: 1. ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΗ (προσωπική ανάπτυξη, κοινωνική ανάπτυξη, ηθική και πνευματική ανάπτυξη), 2. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ (αναγνώριση συναισθημάτων, έκφραση συναισθημάτων, κατανόηση συναισθημάτων, ενσυναίσθηση, έλεγχος συναισθημάτων) 3. ΚΙΝΗΤΙΚΕΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ (χρήση συντονισμός και έλεγχος μεγάλων μυών, χρήση συντονισμός και έλεγχος μικρών μυών, προσωπική υγεία και ασφάλεια). 4. ΝΟΗΤΙΚΗ ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ (εννοιολογική κατανόηση - δόμηση αναπαραστάσεων, ανάπτυξη δεξιοτήτων, λύση προβλήματος, δημιουργικότητα, προσποίηση, κρίση/κριτική σκέψη, μεταγνώση). Ο κάθε τομέας, στη συνέχεια, παρουσιάζεται με συγκεκριμένη δομή η οποία αναφέρεται σε άξονες, επιδιώξεις, πλαίσιο εξέλιξης επιδιώξεων και ενδεικτικές πρακτικές.

Νέα Ζηλανδία: Te Whāriki: Early childhood curriculum (2017)

Το διαπολιτισμικό (bicultural) πρόγραμμα σπουδών Te Whāriki της Νέας Ζηλανδίας, ισχύει από το 1996 και βασίζεται στις κατευθυντήριες αρχές της ενδυνάμωσης, της ολιστικής ανάπτυξης, της οικογένειας και των κοινωνικών σχέσεων.

Τα πέντε σκέλη (strands) που διατυπώνονται στο πρόγραμμα σπουδών είναι: (1) ευημερία (2) ανήκειν (3) συμβολή (4) επικοινωνία και (5) εξερεύνηση.

Οι τέσσερις ευρείες αρχές του Te Whāriki είναι: (1) Η ενδυνάμωση. (2) Η ολιστική ανάπτυξη. (3) Η οικογένεια και κοινότητα. (4) Οι σχέσεις. Το Te Whāriki είναι το πλαίσιο προγράμματος σπουδών που καλύπτει την εκπαίδευση και την φροντίδα των παιδιών από τη γέννηση μέχρι τη σχολική ηλικία (McNaughton, 1996). Η κυριολεκτική έννοια του Te Whāriki είναι το «υφασμένο» χαλί και χρησιμοποιούν τις αρχές και τα σκέλη του προγράμματος σπουδών για να «υφάνουν» ένα πρόγραμμα μάθησης για το παιδί.

Πηγές για πλαίσια προσχολικής αγωγής και προγράμματα σπουδών σε άλλες χώρες:

Οι ευρωπαϊκές γραμμές και οδηγίες για την προσχολική αγωγή στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-early-childhood-education-and-care-27_el

Το πρόγραμμα σπουδών της Αυστραλίας: https://www.acecqa.gov.au/sites/default/files/2018-02/belonging_being_and_becoming_the_early_years_learning_framework_for_australia.pdf

Το αναθεωρημένο πρόγραμμα σπουδών που αφορά στην προσχολική ηλικία (παιδιά 0 έως 6 ετών) στη Δανία: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-early-childhood-education-and-care-18_en

Το πλαίσιο και το υλικό της τοποθέτησης για το Ηνωμένο Βασίλειο:

Για τα παιδιά 0 έως 3 ετών “Birth to three matters” Early Years Foundation Stage:

<https://foundationyears.org.uk/files/2012/03/Development-Matters-FINAL-PRINT-AMENDED.pdf>

<https://www.foundationyears.org.uk/files/2012/04/Birth-to-Three-Matters-Booklet.pdf>

http://complexneeds.org.uk/modules/Module-1.1-Understanding-the-child-development-and-difficulties/D/downloads/m01p080d/david_et_al.pdf

Το πρόγραμμα σπουδών της Ισλανδίας:

https://www.government.is/library/01-Ministries/Ministry-of-Education/Curriculum/adskr_leiksk_ens_2012.pdf

Η τοποθέτηση του Reggio Emilia μέσα από το πρόγραμμα ZeroSei (Project Zero) που υλοποιείται σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο του Harvard: <http://www.pz.harvard.edu/>, <https://zeroseiproject.com/>

Σχολείο του Δάσους και της Φύσης, Καναδάς:

Forest and Nature School Canada: <http://childnature.ca/wp-content/uploads/2017/10/FSC-Guide-1.pdf>

Το πρόγραμμα σπουδών της Κύπρου για παιδιά 0 έως 3 ετών: http://archeia.moe.gov.cy/sd/270/dee_nip_proscholiki_ekpaidefsi.pdf

Η προσέγγιση της Νέας Ζηλανδίας: <https://www.education.govt.nz/assets/Documents/Early-Childhood/Te-Whariki-Early-Childhood-Curriculum-ENG-Web.pdf>

Παράρτημα 3: Ενδεικτικό χρήσιμο υλικό για την εφαρμογή του πλαισίου «Κυψέλη»

ΠΑ 3.1: Διατροφή

Πηγές για την ενίσχυση της εφαρμογής των καλών πρακτικών που προτείνονται στο πλαίσιο «Κυψέλη»

Οι παρακάτω προτεινόμενες πηγές είναι διαθέσιμες μέσω της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας Μαθαίνω Διατροφή και το Πρόγραμμα littlespoons (mathainodiatrofi.org).

1. Προτεινόμενες πηγές για τους ΕΝΗΛΙΚΕΣ (φορέας, παιδαγωγοί, γονείς)

(1.1) Ηλεκτρονικοί οδηγοί (E-booklets)

Εργαλείο για τον Σχεδιασμό Μεσογειακών Γευμάτων για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Εργαλείο για τον Σχεδιασμό Ισορροπημένων Σνακ & Κερασμάτων για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Διατροφικοί οδηγοί (Ζάχαρη & Αλάτι - Λίπη).

(1.2) Ηλεκτρονική εκπαίδευση (E-learning) – lms.mathainodiatrofi.org

12 σύντομα ηλεκτρονικά μαθήματα στις θεματικές: Πρόληψη της Παιδικής Παχυσαρκίας, Μεσογειακή Διατροφή για παιδιά προσχολικής ηλικίας, Επεξεργασμένη Τροφή, Αρχές Θετικής Σίτισης στην προσχολική ηλικία.

(1.3) Workshop: Σύγχρονες Πρακτικές Διατροφικής Διαπαιδαγώγησης: Υγιής σχέση με την τροφή για πάντα (American Academy of Pediatrics, Ellyn Satter Institute).

Περιεχόμενα toolbox:

- (1α) Memory stick με τέσσερα (4) E-booklets (βλ. πηγή 1.1)
- (1β) Αναλυτικές οδηγίες για πρόσβαση στην πλατφόρμα E-learning (βλ. πηγή 1.2)
- (1γ) Καρτέλες Πρακτικών Διατροφικής Διαπαιδαγώγησης για την ώρα των γευμάτων:
  - Πως μιλάμε στα νήπια την ώρα του φαγητού (*Moves & Countermoves*)
  - «Τα αρκουδάκια της αυτορρύθμισης»

2. Προτεινόμενες πηγές για τα ΠΑΙΔΙΑ

(2.1) Παιχνίδι littlespoons για παιδιά 2 έως 4 ετών

Πλήρες kit παιχνιδιού με στόχο την εξοικείωση των νηπίων με τα φρούτα και τα λαχανικά του τόπου μας. Το kit περιλαμβάνει: «γιγάντιο» ξύλινο παζλ, ξύλινα καφάσια, μαριονέτες με αξεσουάρ, κάρτες παιχνιδιού, buzzers και βιβλίο με εικόνες και δραστηριότητες. Συνοδεύεται από τον Οδηγό Παιχνιδιού για Παιδαγωγούς με περισσότερες από 10 προτεινόμενες διαφορετικές δραστηριότητες για την αξιοποίηση των υλικών του παιχνιδιού μέσα στην τάξη.

Περιεχόμενα toolbox:

- (2α) Καρτέλα με οδηγίες βήμα-βήμα για τη δημιουργία Σχολικού Λαχανόκηπου για νήπια
- (2β) Χάρτης εποχικότητας μεσογειακών φρούτων & λαχανικών
- (2γ) Συνταγές για ομαδικές δραστηριότητες μαγειρικής για νήπια μέσα στην τάξη

ΠΑ 3.2 Υλικό προαγωγής του παιχνιδιού: Πρόγραμμα «Η Δύναμη του Παιχνιδιού»

Το πρόγραμμα «Η Δύναμη του Παιχνιδιού» είχε στόχο την επιμόρφωση των παιδαγωγών παιδικών σταθμών και την ευαισθητοποίηση των γονέων παιδιών προσχολικής ηλικίας, γύρω από την αναγκαιότητα του παιχνιδιού και τους τρόπους μέσα από τους οποίους μπορεί να ενισχυθεί. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε από την Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρεία ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ, με δωρεά του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος.

Υλικό για παιδαγωγούς:

Τα υλικά που δημιουργήθηκαν για την επιμόρφωση των παιδαγωγών, αφορούν: α) ένα εγχειρίδιο με 18 κεφάλαια γύρω από το παιχνίδι και β) σύντομες βιντεοσκοπημένες διαλέξεις.

α) Εγχειρίδιο Παιδαγωγών

Το εγχειρίδιο προαγωγής του παιχνιδιού (Καλπογιάννη, Φύσσα, Αβελίδου, 2015α) δημιουργήθηκε με στόχο να βοηθήσει τις παιδαγωγούς να ενισχύσουν το παιχνίδι των παιδιών στο πλαίσιο του παιδικού σταθμού. Στόχος είναι να διερευνηθεί η γνώση, να απαντηθούν τα ερωτήματα που απασχολούν τις παιδαγωγούς, να παρουσιαστούν ρεαλιστικές λύσεις, να δοθούν παραδείγματα καλών πρακτικών, αλλά και να τεθούν νέα ερωτήματα γύρω από το παιχνίδι, ενισχύοντας την αναστοχαστική πρακτική.

Τα παρακάτω θέματα αναλύονται στο εγχειρίδιο προαγωγής του παιχνιδιού για παιδαγωγούς:

1. Ορισμός του παιχνιδιού.
2. Το παιχνίδι σε κίνδυνο.
3. Επιπτώσεις από τη μείωση του παιχνιδιού.
4. Το παιχνίδι δικαίωμα όλων των παιδιών.
5. Θεωρητικές προσεγγίσεις για το παιχνίδι.
6. Τα είδη του παιχνιδιού.

7. Ο ρόλος του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού.
8. Διάθεση για παιχνίδι.
9. Το παιχνίδι ως αυτοσκοπός και ως μέσο.
10. Η σημασία της παρατήρησης του παιχνιδιού.
11. Παιχνίδι σε εξωτερικούς χώρους και σε επαφή με τη φύση.
12. Παιχνίδι και αυτορρύθμιση.
13. Παιχνίδι και ρίσκο.
14. Παιχνίδι και ψυχική ανθεκτικότητα.
15. Διαμόρφωση του χώρου και υλικά για την προαγωγή του παιχνιδιού.
16. Παιχνίδι και επιθετικότητα.
17. Η τεχνολογία και το παιχνίδι.
18. Παιχνίδι και κοινότητα.

Σε κάθε κεφάλαιο δίνονται πληροφορίες γύρω από τη συγκεκριμένη διάσταση του παιχνιδιού, προερχόμενες από τη σύγχρονη βιβλιογραφία και έρευνα, καθώς και παραδείγματα καλών πρακτικών.

β) Βιντεοσκοπημένες διαλέξεις

Οι βιντεοσκοπημένες διαλέξεις για παιδαγωγούς αφορούν τα παρακάτω θέματα:

- Ορισμός του παιχνιδιού.
- Επιπτώσεις από τη μείωση του παιχνιδιού.
- Πότε μια δραστηριότητα είναι παιχνίδι;
- Παιχνίδι και ρίσκο.
- Παιχνίδι σε εξωτερικό χώρο.
- Η σημασία της παρατήρησης.

Το εγχειρίδιο παιδαγωγών, καθώς και οι βιντεοσκοπημένες διαλέξεις είναι ελεύθερα διαθέσιμα μέσα από την ιστοσελίδα του ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ (www.paizontas.gr).

Υλικό για γονείς:

Το υλικό που δημιουργήθηκε για την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των γονέων, αφορά α) ένα εγχειρίδιο με 15 κεφάλαια γύρω από το παιχνίδι και β) σύντομες βιντεοσκοπημένες διαλέξεις.

α) Εγχειρίδιο Γονέων

Το εγχειρίδιο προαγωγής του παιχνιδιού (Καλπογιάννη, Φύσσης, Αβδελίδου, 2015β) στοχεύει στην ευαισθητοποίηση των γονέων γύρω από την αξία του παιχνιδιού για την υγεία, την ανάπτυξη και την ευεξία των παιδιών προσχολικής ηλικίας και την ενημέρωσή τους γύρω από πρακτικούς τρόπους προαγωγής του.

Τα παρακάτω θέματα αναλύονται στο εγχειρίδιο προαγωγής του παιχνιδιού για γονείς:

1. Ορισμός του παιχνιδιού.
2. Το παιχνίδι σε κίνδυνο.
3. Επιπτώσεις από τη μείωση του παιχνιδιού.
4. Το παιχνίδι δικαίωμα όλων των παιδιών.
5. Τα είδη του παιχνιδιού.
6. Ο ρόλος του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού.
7. Διάθεση για παιχνίδι.
8. Παιχνίδι σε εξωτερικούς χώρους και σε επαφή με τη φύση.
9. Παιχνίδι και αυτορρύθμιση.
10. Παιχνίδι και ρίσκο.

11. Παιχνίδι και ψυχική ανθεκτικότητα.
12. Διαμόρφωση του χώρου και υλικά για την προαγωγή του παιχνιδιού.
13. Παιχνίδι και επιθετικότητα.
14. Η τεχνολογία και το παιχνίδι.
15. Παιχνίδι και κοινότητα.

Σε κάθε κεφάλαιο δίνονται πληροφορίες γύρω από τη συγκεκριμένη διάσταση του παιχνιδιού, προερχόμενες από τη σύγχρονη βιβλιογραφία και έρευνα, καθώς και παραδείγματα πρακτικών στρατηγικών για την προαγωγή του παιχνιδιού.

β) Βιντεοσκοπημένες διαλέξεις

Οι βιντεοσκοπημένες διαλέξεις για γονείς αφορούν τα παρακάτω θέματα:

- 1) Ορισμός του παιχνιδιού.
- 2) Επιπτώσεις από την μείωση του παιχνιδιού.
- 3) Πότε μια δραστηριότητα είναι παιχνίδι;
- 4) Παιχνίδι και ρίσκο.
- 5) Παιχνίδι σε εξωτερικό χώρο.

Το εγχειρίδιο γονέων, όπως και οι βιντεοσκοπημένες διαλέξεις είναι ελεύθερα διαθέσιμα μέσα από την ιστοσελίδα του ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ (www.paizontas.gr).

Καλπογιάννη, Ε., Φύσσας, Κ., Αβδελίδου, Ε. (2015α) Εγχειρίδιο προαγωγής του παιχνιδιού για παιδαγωγούς: Πρόγραμμα «Η Δύναμη του Παιχνιδιού». www.paizontas.gr

Καλπογιάννη, Ε., Φύσσας, Κ., Αβδελίδου, Ε. (2015β) Εγχειρίδιο προαγωγής του παιχνιδιού για γονείς: Πρόγραμμα 'Η Δύναμη του Παιχνιδιού'. www.paizontas.gr

ΠΑ 3.3 Υλικό για την ενίσχυση του παιχνιδιού, της κίνησης και της μάθησης στον εξωτερικό χώρο του παιδικού σταθμού: Το πρόγραμμα «Moving and Learning Outside»

Το πρόγραμμα Moving and Learning Outside (MLO) «Κίνηση και μάθηση στον εξωτερικό χώρο» είναι ένα διεθνές πρόγραμμα έρευνας-δράσης που στοχεύει στην προώθηση της εκπαίδευσης στον εξωτερικό χώρο στους παιδικούς σταθμούς, μέσα από το παιχνίδι και τη φυσική δραστηριότητα. Υλοποιήθηκε στα πλαίσια των προγραμμάτων Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με επτά εταίρους από πέντε χώρες. Από την Πορτογαλία, εταίροι ήταν ο Δήμος Torre Vedras και το Πανεπιστήμιο της Λισαβόνας, Faculdade de Motricidade Humana. Δύο πλαίσια προσχολικής αγωγής συμμετείχαν από την Κροατία (Kindergarten Matije Gupca) και την Εσθονία (Kindergarten Naba). Από τη Νορβηγία συμμετείχε το Πανεπιστημιακό Κολλέγιο Προσχολικής Εκπαίδευσης «Queen Maud» και από την Ελλάδα η Αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ.

Σκοπός του προγράμματος

Το πρόγραμμα Moving and Learning Outside (MLO) αποσκοπεί στην προώθηση της εφαρμογής της εκπαίδευσης στον εξωτερικό χώρο στους παιδικούς σταθμούς, μέσω του παιχνιδιού και της φυσικής δραστηριότητας. Εμπνεύστηκε και υποστηρίχθηκε από ένα είδος παιδαγωγικής προσέγγισης με έμφαση στη δραστηριότητα στον εξωτερικό χώρο και στη φύση και είναι ευρέως διαδεδομένο στη Νορβηγία. Το πρόγραμμα αποσκοπεί συγκεκριμένα στα παρακάτω:

- Αλλαγές αντιλήψεων των παιδαγωγών, των γονέων και των υπεύθυνων φορέων, σχετικά με τις δυνατότητες της εκπαίδευσης στον εξωτερικό χώρο, καθώς αποτελεί ένα πλούσιο και πολύτιμο περιβάλλον για τη μάθηση, την ανάπτυξη και την ευεξία των παιδιών προσχολικής ηλικίας.
- Βελτίωση των παιδαγωγικών ικανοτήτων των παιδαγωγών που εργάζονται με παιδιά στο εξωτερικό περιβάλλον, υιοθετώντας τις στρατηγικές που βασίζονται στο παιχνίδι και την ενίσχυση της φυσικής δραστηριότητας.

Μετά από μια αρχική έρευνα, σχεδιάστηκαν δραστηριότητες που αποσκοπούσαν σε τρία σημαντικά παραδοτέα: α) Εκπαίδευση παιδαγωγών, β) Δραστηριότητες για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, καθώς και γ) Οδηγίες και συστάσεις για την προσχολική εκπαίδευση.

Οι 12 δραστηριότητες του προγράμματος

Στα πλαίσια του προγράμματος, αναπτύχθηκαν 12 προτεινόμενες δραστηριότητες που μπορούν να εφαρμοστούν στον παιδικό σταθμό. Οι δραστηριότητες αυτές δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο για παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο, με την υποστήριξη και καθοδήγηση των ενηλίκων, με στόχο την κινητική, κοινωνική, συναισθηματική και γνωστική τους ανάπτυξη. Επιπλέον, το πρόγραμμα παρέχει προτάσεις προς τους παιδαγωγούς για τον εμπλουτισμό του εξωτερικού χώρου παιχνιδιού, μέσα από παρεμβάσεις χαμηλού κόστους.

Το υλικό του προγράμματος είναι διαθέσιμο ελεύθερα από την ιστοσελίδα του προγράμματος (<https://movingandlearningoutside.eu>) καθώς και από την ιστοσελίδα του ΠΑΙΖΟΝΤΑΣ (www.paizontas.gr).

ΠΑ 3.4 Γλώσσα, επικοινωνία: η σημασία της ανάγνωσης και της αφήγησης

Αναλυτικές πληροφορίες για τους φορείς που προάγουν την επαφή με τα βιβλία και την απόλαυση της ανάγνωσης

ΠΑ 3.4.1 Διαβάζοντας μεγαλώνω

Το Σωματείο *Διαβάζοντας μεγαλώνω* είναι ένα διεπιστημονικό σωματείο που με τις παρεμβάσεις του προσπαθεί να διευκολύνει τη γνωριμία του παιδιού με το βιβλίο από τους πρώτους κιόλας μήνες της ζωής του. Το Σωματείο προωθεί την ανάγνωση στα βρέφη και στην πρώτη παιδική ηλικία (0-6 ετών). Όλες οι δράσεις του έχουν ως στόχο να φέρουν το βιβλίο στην καθημερινότητα των παιδιών από τους πρώτους κιόλας μήνες της ζωής τους (<https://www.diavazontas.org/>).

ΠΑ 3.4.2 ΒΙΒΛΙΑ ΣΕ ΡΟΔΕΣ

Τα *ΒΙΒΛΙΑ ΣΕ ΡΟΔΕΣ* είναι ένα πρόγραμμα που φέρνει μικρές, κινητές, θεματικές και δανειστικές βιβλιοθήκες μέσα στις τάξεις των δημοσίων σχολείων, ενισχύοντας τη φιλιαναγνωσία. Το πρόγραμμα δημιουργήθηκε το 2012 από την αστική πολιτιστική εταιρεία *Η ΠΥΡΝΑ*, με τη συνεργασία της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας. Οι σκοποί του είναι να καλλιεργήσει στα παιδιά την αγάπη για την ανάγνωση, την αισθητική, την ερευνητική δεξιότητα και τη συνήθεια του δανεισμού, να τα ενθαρρύνει να εκφράζονται και να προσεγγίζουν κριτικά τα θέματα που τα απασχολούν και να τα φέρει σε επαφή με το έργο Ελλήνων και ξένων συγγραφέων.

Το 2018 σχεδιάστηκαν βαλίτσες για πολύ μικρούς αναγνώστες με σκοπό να φθάσουν τα βιβλία στους παιδικούς σταθμούς του Δήμου Αθηναίων.

Ήταν η πρώτη φορά που το πρόγραμμα απευθύνθηκε σε βρέφη και σε μικρά παιδιά, δίνοντάς τους την ευκαιρία να απολαύσουν την επαφή με τα βιβλία, να τα συνδέσουν με θετικά συναισθήματα και με αγαπημένα πρόσωπα. Το πρόγραμμα αυτό κράτησε μόνο για ένα χρόνο και στη συνέχεια τα βιβλία προσφέρθηκαν στους παιδικούς σταθμούς του Δήμου. Κρίνουμε σημαντικό να ενεργοποιηθεί αυτό το πρόγραμμα και πάλι. (<https://www.vivliaserodes.gr/>).

ΠΑ 3.4.3 Library4all - Βιβλιοθήκη για όλους

Το *Library4all* είναι μία αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία, με σκοπό την ανάπτυξη της φιλαναγνωσίας σε παιδιά σχολικής και προσχολικής ηλικίας, μέσω της υποστήριξης και της ενίσχυσης σχολικών βιβλιοθηκών με βιβλία. Ο ρόλος του *Library4all* είναι να λαμβάνει ενημέρωση για τις ανάγκες των σχολείων σε όλη την Ελλάδα και εν συνεχεία να τα βοηθά να δημιουργήσουν μία βιβλιοθήκη ή να διευρύνουν την υπάρχουσα συλλογή τους. Τα βιβλία που προσφέρονται είναι καινούρια ή σε άριστη κατάσταση και προέρχονται από δωρεές ιδιωτών, εταιρειών, εκδοτών, συγγραφέων και άλλων μη κερδοσκοπικών φορέων. Επτά χρόνια, από τον Σεπτέμβριο του 2013, το *Library4all* προσφέρει βιβλία σε σχολικές βιβλιοθήκες σχολείων, ειδικών σχολείων και παιδικούς σταθμούς και δίνει τη δυνατότητα σε χιλιάδες παιδιά να ταξιδέψουν στις σελίδες τους (<https://www.library4all.com/>).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων

διαΝΕΟσις
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ